

METVLIE

Roman o pozabljenem spominu

Srečo Zakrajšek in ChatGPTPlus

METVLIE

Roman o pozabljenem spominu

Srečo Zakrajšek in ChatGPTPlus

Samozaložba Srečo Zakrajšek

Ljubljana 2026

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni
knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI-ID 278341635](#)

ISBN 978-961-97204-3-1 (PDF)

KAZALO

I. DEL — KOVČEK	4
II. DEL — GOZD	19
III. DEL — POD ZEMLJO	35
IV. DEL — IMENA MRTVIH	75
V. DEL — SPOMIN	217
POJASNILA	228

I. DEL — KOVČEK

1. poglavje — Podstrešje

Ko je Jakob odprl stari kovček, je najprej zadišalo po vlagi, pepelu in posušenem lesu, kakor da bi nekdo vanj zaprl celo stoletje zime. Nekaj trenutkov je samo stal in gledal v temo podstrešja. Nad njim so se med tramovi nabirali dolgi pasovi prahu, ki jih je veter skozi razpoko v strehi počasi premikal sem in tja. Stara hiša je dihala drugače kot stanovanja v Ljubljani. Počasneje. Težje. Kot človek, ki spi zelo plitvo in se lahko vsak hip zbudi.

Bilo je pozno novembrsko popoldne. Megla se je z bloških gozdov že spuščala proti dolini in skozi majhno okno pod streho je prihajala bleda svetloba, skoraj brez barve. Jakob je pokleknil. Kovček je bil manjši, kot si ga je predstavljal po dedkovih zgodbah. Temen, iz hrastovine, obit z zarjavelim železom. Na enem vogalu je manjkala kovinska spona, zato je les tam razpokal kakor stara kost.

Ni bil zaklenjen. To ga je presenetilo. Njegov dedek Jože ni puščal odklenjenih stvari. Še moka v shrambi je bila vedno pod ključem, čeprav je živel sam. Jakob je z roko obrisal prah s pokrova. Pod sivino se je počasi pokazala vžgana črka: P. Samo ena črka, brez imena in brez letnice. Spodaj je nekaj zaškripalo.

Morda hiša, morda veter; ni vedel. Na podstrešju je bilo mrzlo. Tisto staro, notranjsko mrzlo, ki ne pride samo skozi kožo, ampak človeku sede v sklepe. Jakob si je zategnil jopico in pogledal proti stopnicam. Tema spodaj je bila skoraj črna. Od pogreba sta minila dva dneva. Sorodniki so odšli že zjutraj: stric Franc v Cerknico, sestrična Nina v Koper, teta Marija k hčerki v Postojno.

On je ostal. Nihče ni vprašal zakaj. Mogoče zato, ker so vsi vedeli, da je bil edini, ki je dedka še obiskoval. Čeprav redko. Preveč redko. Na peči v kuhinji je še vedno stal emajliran lonec, v katerem je Jože zadnje tedne kuhal krompir. Na mizi je ležal odprt molitvenik. Očala so bila položena čez stran, kakor da jih bo vsak čas spet vzel v roke.

Toda hiša je že začela pozabljati svojega lastnika. Tako hitro gre to, je pomislil Jakob. Nekdo umre in stvari se skoraj takoj spremenijo v predmete. Pogled mu je znova zdrsnil h kovčku. Dedek ga je omenil samo enkrat. Bilo je lansko zimo, ko sta sedela pred hišo in gledala sneg, ki je padal čez zamrznjene travnike.

»Na podstrešju je nekaj zate,« je rekel Jože.

Jakob se je zasmejal.

»Denar?«

Dedek ga je pogledal s tistimi počasnimi, motnimi očmi, ki so bile zadnja leta vedno bolj utrujene.

»Če bi bil denar, ga ne bi pustil tebi.«

To je bil eden zadnjih večerov, ko je še govoril daljše stavke. Potem je vedno bolj molčal. Kot vsi moški v njihovi družini. Jakob je počasi dvignil pokrov. Tečaji so zastokali. V notranjosti ni bilo skoraj ničesar: nekaj zavitih papirjev, majhna lesena škatla, kos blaga, dve knjigi, in na dnu star kovinski predmet.

Segel je vanj. Bil je srebrnik. Težak in mrzel. Na eni strani je bila skoraj izbrisana podoba človeka z lovorjevim vencem. Na drugi nekaj, kar je spominjalo na konja ali vojaka. Jakob ni poznal rimskih kovancev, a dovolj je vedel, da to ni moglo biti nekaj navadnega. Kovanec je obrnil proti svetlobi. Na robu je opazil drobne zareze, kot da bi ga nekdo nekoč hotel prerezati ali preveriti, ali je res iz srebra.

Pod kovancem je ležal prepognjen papir. Jakob ga je previdno odprl. Papir je bil trd in lomljiv. Na njem je bilo narisano nekaj črt, krogov in oznak. Del zemljevida. V kotu je z bledim črnilom pisalo:

METVLIE

Ne Metulje. Metvlie. Star zapis imena. Jakob je začutil rahlo nelagodje. Podstrešje je nenadoma postalo tišje. Celo veter zunaj se je umiril. Nato je vzel še zadnji sveženj papirjev. Na vrhu je bilo pismo. Neznana pisava z dolgimi, ostrimi znaki. Nemščina. Na koncu strani pa ime: Elizabetha Kurland. Jakob je obstal.

Tega imena ni še nikoli slišal. Spodaj je nekaj glasno počilo. Tokrat ni bil veter. Zvok je prišel iz pritličja. Jakob je dvignil glavo. Hiša je spet utihnila. Nekaj sekund ni dihal. Potem se je počasi pobral in stopil proti stopnicam. V levi roki je še vedno držal srebrnik. Mrzel je bil skoraj toliko kot njegova dlan.

2. poglavje — Pismo iz severa

V kuhinji je dišalo po mrzlem pepelu. Jakob je nekaj časa stal pri vratih in poslušal hišo. Stare cevi v steni so tiho pokale, kakor da bi se nekje globoko v zidovih premikala voda. Zunaj je veter znova potegnil čez dvorišče in nekje za hišo so zašumeli visoki smrekovi vrhovi. Nič. Samo stara hiša. Spustil je pogled proti srebrniku v dlani.

Bil je težji, kot bi moral biti. Položil ga je na mizo poleg molitvenika. Kovinski zvok je v prazni kuhinji zazvenel skoraj neprijetno glasno. Na peči je še vedno stala dedkova emajlirana džezva. Jakob jo je napolnil z vodo in prižgal plin. Modri ogenj je za trenutek osvetlil spodnji del kuhinje in na omari so se prikazale razpokane sence.

Ko je voda zavrela, si je pripravil turško kavo. Dedek bi se namrdnil.

»To ni prava kava,« je vedno govoril. »Prava kava mora stati toliko časa, da postane grenka.«

Jakob se je kljub utrujenosti rahlo nasmehnil. Potem je znova odprl pismo. Papir je bil tanek in na nekaterih mestih skoraj prosojen. Črnilo je zbledelo v rjavkasto barvo. Pisava je bila neenakomerna, mestoma sunkovita, kakor da bi človek pisal v naglici ali mrazu. Ni razumel skoraj ničesar. Prepoznal je samo posamezne besede: Norden, Glauben, Wald, Blut.

Sever. Vera. Gozd. Kri. To ni pomagalo. Jakob je vzel telefon in pogledal na uro. 19:12. Tea bo verjetno še na fakulteti, je pomislil. Nekaj trenutkov je okleval. Potem ji je poslal fotografijo prve strani. Čez manj kot minuto je zazvonilo.

»Ti si res normalen samo še uradno,« se je zaslišal njen glas.

Jakob se je naslonil na stol.

»Dober večer tudi tebi.«

»Kaj je to?«

»Našel sem na podstrešju.«

»Kje?«

»Na Blokah.«

Na drugi strani je za nekaj sekund nastala tišina. Tea je poznala hišo. Dvakrat je bila tam med študijem, ko sta z Jakobom pripravljala seminarsko nalogo o notranjskih protestantskih zapisih. Dedek Jože je bil do nje nepričakovano prijazen. Kar je pri njem pomenilo, da jo je enkrat vprašal, če je lačna.

»To je stara nemščina,« je rekla počasneje. »Ali pa nekaj podobnega. Kje si to dobil?«

»V kovčku.«

»Kakšnem kovčku?«

Jakob je pogledal proti stropu.

»Ne vem še.«

Slišal je, kako je Tea na drugi strani nekaj prelagala.

»Pošlji še drugo stran.«

Fotografiral je papir in ga poslal. Minuta. Dve. Potem:

»Jakob.«

Njen glas se je spremenil.

»Kaj?«

»To ni navadno pismo.«

»Super.«

»Resno mislim.«

Spet tišina. Jakob je začutil tisto staro neprijetno napetost, ki jo je Tea vedno ustvarila, kadar jo je nekaj res zanimalo. Takrat je začela govoriti počasneje in tišje.

»Nekdo piše o begu,« je rekla.

»Kdo?«

»Ne vem še točno. Ampak omenja sever. In vero.«

»Kakšno vero?«

»Verjetno protestante.«

Jakob je pogledal skozi okno. Megla je zdaj že popolnoma prekrila dvorišče. Lipa pred hišo je bila samo še temna senca.

»Piše tudi nekaj o gozdu,« je nadaljevala Tea. »In o tem, da so prišli v kraj, kjer ni nikogar.«

»To niso Bloke.«

»V sedemnajstem stoletju so skoraj bile.«

Jakob ni odgovoril. Zunaj je nekaj zaškripalo. Tokrat bližje hiši. Stopil je do okna. Megla. Nič drugega.

»Jakob?«

»Ja.«

»Si sam tam?«

»Ja.«

»Potem zakleni vrata.«

»Tea ...«

»Ne zajebavam se.«

Rahlo se je zasmejal.

»Misliš, da me bo napadel protestantski duh?«

»Mislim, da imaš navado vtikati nos v stvari, ki jih ljudje pustijo zaprte z razlogom.«

To ga je nekoliko zmotilo. Pogledal je proti stopnicam za na podstrešje. Tema zgoraj je bila zdaj popolnoma črna.

»Pridi jutri v Ljubljano,« je rekla Tea. »Prinesi vse.«

»Vsega ne morem voziti okoli.«

»Potem pa vsaj pismo.«

Jakob je hotel odgovoriti, vendar mu je pogled obstal na zemljevidu, ki je še vedno ležal odprt na mizi. METVLIE. Črnilo je bilo tako zbledelo, da je ime skoraj izginjalo v papir.

»Jakob?«

»Ja.«

»Si še tam?«

»Sem.«

»Nekaj ti moram povedati.«

»Kaj?«

Tea je za trenutek utihnila.

»Na dnu pisma je še en stavek.«

»Kakšen stavek?«

Slišal je listanje papirjev. Potem ga je počasi prebrala:

“Kar je zakopano v gozdu, ne pripada nikomur, ki nosi naše ime.”

Jakob je obstal. Veter je zunaj znova potegnil čez hišo. In prvič po dedkovem pogrebu ga je zares zazeblo.

3. poglavje — Lipa

Ponoči je začelo snežiti. Jakob je dolgo ležal buden v dedkovi sobi in poslušal, kako veter nosi sneg ob polkna. V stari hiši so zvoki vedno prihajali z zamikom. Najprej veter zunaj, potem šele škripanje lesa, kot bi hiša vsako noč premislila, ali bo še vztrajala do jutra. Ob treh je vstal. Ni mogel spati.

V kuhinji je nalil vodo v kozarec in obstal pri oknu. Snežinke so se vrtinčile okoli lipe na dvorišču. Drevo je bilo ogromno. Večje, kot se ga je spominjal iz otroštva. Deblo je imelo široke razpoke, črne in globoke, kakor stare brazgotine. Dedek je vedno govoril:

“Lipa pomni več kakor ljudje.”

Takrat se je Jakob smejal. Zdaj se ni več. Na polici poleg peči je opazil staro fotografijo. Črno-belo. Na njej je bil dedek Jože kot mlad fant, ob njem pa neznana starejša ženska s temno ruto. Oba sta stala prav pod isto lipo. Jakob je fotografijo obrnil. Na zadnji strani je bilo zapisano samo: Micka, 1961.

Nič drugega. Zjutraj je sneg prekril celotno dvorišče. Megla je ostala nizko nad polji in gozdovi. Cesta proti vasi je bila komaj vidna. Jakob si je oblekel debelo jakno in stopil ven. Mrzel zrak ga je zadel v obraz tako močno, da so ga zaskелеle oči. Hiša je za njim ostala tiha. Na Bloški planoti je bila tišina drugačna kot v mestu. Ni bila prazna. Bila je polna drobnih zvokov: oddaljenega pokanja dreves, škripanja snega, krokarjev, vetra med smrekami.

Jakob je šel počasi proti lipi. Pod drevesom je stal star kamnit steber z majhno nišo. V njej je bila zbledela podoba Marije. Steklo je bilo počeno. To je bilo znamenje, o katerem je govorilo pismo. Sneg okoli kamna je bil skoraj nedotaknjen. Jakob je pokleknil in z roko obrisal spodnji del stebra. Pod plastjo mahu se je pokazala letnica: Za trenutek je samo gledal številke.

Nato je zaslišal glas.

»Nisi prvi, ki koplje okoli tega.«

Jakob se je sunkovito obrnil. Na cesti je stala drobna stara ženska v dolgem sivem plašču. Na glavi je imela temno ruto, v roki pa pleteno košaro. Ni je poznal. Toda ona je očitno poznala njega.

»Ti si Jožetov vnuk.«

Ni vprašala. Samo povedala je. Jakob je počasi vstal.

»Ja.«

Ženska je prišla bližje. Hodila je počasi, vendar trdno, kot ljudje, ki celo življenje hodijo po snegu in blatu.

»Dolgo te ni bilo.«

»Študij.«

»Mhm.«

Pogledala je proti lipi.

»Tvoj ded je zadnja leta pogosto sedel tukaj.«

»Ste ga poznali?«

Ženska se je rahlo nasmehnila.

»Na Blokah vsi poznamo vse. Samo da eni o tem govorijo, drugi pa ne.«

To je zvenelo skoraj kot opozorilo. Jakob je pogledal proti znamenju.

»Kaj pomeni ta letnica?«

Ženska ni odgovorila takoj. S košaro je nežno odrinila sneg od kamna.

»Takrat so jo odpeljali.«

Jakob jo je pogledal.

»Koga?«

»Deklico.«

Veter je zavel čez polje in za trenutek dvignil droben sneg v zrak.

»Katero deklco?«

Starka je še vedno gledala kamen.

»Eni so rekli, da so bili Turki. Drugi, da hajduki. Tretji, da je sama zbežala.«

»Kako ji je bilo ime?«

Ženska je prvič pogledala naravnost vanj.

»Ursula.«

Jakob je začutil neprijeten pritisk v prsih. Ime. Isto ime je sinoči videl na robu enega od papirjev v kovčku.

»In?« je tiho vprašal.

»Nikoli je niso našli.«

Veter je znova potegnil med vejami. Lipa je zašumela globoko in votlo. Starka je počasi naredila znamenje križa.

»Njena mati je tukaj prihajala molit skoraj do smrti.«

»Elizabetha?«

Ženska ga je pogledala nekoliko presenečeno.

»Tako ji je bilo ime, ja.«

Jakob je molčal. Nato je vprašal:

»Kako veste vse to?«

Starka se je rahlo nasmehnila, vendar v njenem obrazu ni bilo topline.

»Ker si ljudje mislijo, da stare ženske ne poslušamo.«

Potem je pogledala proti hiši.

»Kovček si odprl, kajne?«

Jakob ni odgovoril. Ni bilo potrebe. Ženska je zaprla oči za trenutek, kot bi jo nekaj zbolelo.

»Tvoj dedek ga ni odprl skoraj trideset let.«

»Zakaj?«

»Ker je njegov oče rekel, da ne prinese nič dobrega.«

Jakob je hotel nekaj vprašati, toda starka je že stopila nazaj proti cesti.

»Počakajte.«

Ustavila se je.

»Kaj je bilo v gozdu?«

Dolgo ga je gledala. Predolgo. Potem je tiho rekla:

»Na Blokah ni nikoli izginilo samo eno dekle.«

In odšla skozi meglo. Jakob je ostal sam pod lipo. Sneg je počasi naletaval na kamen. Na letnico. Na razpoko v steklu. Na njegove dlani. Nato je pogledal proti gozdu. Temna drevesa so stala popolnoma pri miru. Kakor da nekaj čakajo.

4. poglavje — 1655

Tisto zimo je sneg zapadel že v začetku novembra. Na Bloški planoti so ljudje znali brati zimo po zvokih. Če je gozd zgodaj utihnil in so volkovi prišli bližje vasi, je pomenilo, da bo dolga. Če so vrane krožile nizko nad polji, je pomenilo lakoto. In če je veter ponoči prihajal iz jugovzhoda, so stare žene govorile, da s seboj nosi nesrečo.

Elizabetha je tistega jutra odprla vrata hleva in pogledala proti gozdu. Veter je prihajal z jugovzhoda. Konj v hlevu je nemirno zacepetal.

»Spet bo snežilo,« je rekla.

Stephanus je stal ob vodnjaku in z lesenim vedrom razbijal led. Ni odgovoril takoj. Bil je človek, ki je najprej poslušal svet okoli sebe in šele potem ljudi.

»Mhm.«

Elizabetha je zavila šal tesneje okoli vratu. Še vedno se ni navadila teh zim. Na severu, od koder je prišla, je bilo hladneje, toda drugače. Tam je veter dišal po morju in mokrem lesu. Tukaj je imel vonj po kamnu, dimu in starem snegu. Pogledala je proti hiši. V majhnem oknu se je prikazal obraz Ursule.

Deklica je bila stara komaj pet let, toda oči je imela preveč resne za otroka. Dolge svetle lase si je ponoči vedno spleta v eno samo kito, kakor jo je učila mati. Elizabetha se je nasmehnila. Ursula ji je pomahala skozi steklo. Stephanus je dvignil vedro in ga odnesel proti hiši. Bil je visok in širok človek. Na levi roki je imel dolgo brazgotino, ki jo je dobil še kot fant pri podiranju dreves.

»Danes ne hodi daleč,« je rekel.

»Kam?«

»V gozd.«

Elizabetha je pogledala proti drevesom.

»Zakaj?«

Stephanus je za trenutek obstal.

»Ponoči sem slišal pse.«

»Volkove?«

»Ne.«

To jo je zmotilo. Na Blokah so ljudje razlikovali med zvoki. Volkovi so bili del zime. Tatovi, vojaki in tujci pa ne. V kuhinji je dišalo po ajdovi kaši. Ursula je sedela pri peči in z ogljem risala po kosu lesa. Ko je Elizabetha vstopila, je hitro skrila risbo za hrbet.

»Kaj pa skrivaš?«

Deklica je zardela. Stephanus je odložil vedro na tla in pogledal hčer.

»Spet mene rišeš?«

Ursula je odkimala. Elizabetha ji je nežno vzela les iz rok. Na njem je bil narisano gozd. In med drevesi nekaj temnega. Konj. Ne. Več konjev. Elizabetha je za trenutek obstala.

»Kdo je to?«

Ursula je skomignila.

»Sanjala sem.«

Stephanus je počasi sedel za mizo. Nihče ni govoril. Samo ogenj v peči je pokal med drvami. Potem je zunaj zalajal pes. Enkrat. Drugič. Nato še trije. Stephanus je dvignil glavo. Elizabetha je začutila, kako ji je nekaj hladnega steklo po hrbtu. Moški je počasi vstal in stopil do okna. Na cesti ni bilo nikogar.

Toda pes ni nehal lajati.

»Zapri polkna,« je rekel tiho.

Elizabetha ni vprašala zakaj. Na Bloški planoti ljudje niso postavljali odvečnih vprašanj. Ko je zapirala lesena polkna, je za trenutek pogledala proti robu gozda. Med drevesi se je nekaj premaknilo. Samo senca. Ali človek. Ni vedela. Potem je zaslišala zvon. Oddaljen. Težak. Cerkev v vasi. Enkrat. Dvakrat.

Tri kratke udarce. Stephanus je prebledel.

»Kaj pomeni?« je vprašala Elizabetha.

Ni je pogledal.

»Jezdec.«

Ursula je stisnila kos lesa k sebi.

»Kakšni jezdec?«

Stephanus je segel po sekiri, ki je visela ob vratih.

»Takšni, pred katerimi ljudje zaklepajo otroke.«

Veter je močneje udaril v hišo. Nekje v daljavi je zakričala ženska. Potem še ena. Elizabetha je stopila k oknu, toda Stephanus jo je sunkovito prijel za roko.

»Ne.«

Prvič, odkar ga je poznala, je v njegovem glasu zaslišala strah. Ne zase. Za družino. Zunaj so psi zdaj lajali brez prestanka. In nekje izza gozda je skozi veter prvič zadonelo rezko kovinsko ropotanje.

5. poglavje — Jezdec

Ropotanje je prihajalo bliže. Najprej počasi, skoraj nerazločno med vetrom in laježem psov. Potem pa so se med udarci kopit začeli mešati še glasovi. Kriki. Kratki ukazi v jeziku, ki ga Elizabetha ni razumela. Stephanus je pogasil svečo. Hiša je skoraj v trenutku potonila v temo. Samo ogenj v peči je še medlo osvetljeval kuhinjo. Ursula se je stisnila k materi in prvič tisti dan ni spraševala ničesar.

Zunaj je nekdo zakričal. Potem tresk. Vrata neke hiše v vasi. Nato še en. Stephanus je stopil proti zadnjemu delu kuhinje in odprl majhna vrata, ki so vodila v shrambo.

»Če pridejo sem, gresta skozi.«

Elizabetha ga je pogledala.

»Kam?«

»V gozd.«

»Sneg je.«

»Vem.«

Njegov glas je bil tih, toda popolnoma miren. To jo je prestrašilo bolj kot kričanje zunaj. Ursula je začela jokati brez glasu. Samo ramena so se ji tresla. Elizabetha jo je objela. Zunaj je zahrzal konj. Tako blizu, da se je hiša skoraj stresla. Nato močan udarec ob vrata. Enkrat. Drugič. Stephanus je prijel sekuro z obema rokama.

Tretji udarec je skoraj izbil zgornji tečaj.

»Odpri!« je nekdo zavpil v polomljeni slovenščini.

Elizabetha je zaprla oči. Spomnila se je zgodb, ki jih je poslušala med potjo proti Kranjski. V vaseh so govorili o jezdecih, ki pridejo ponoči: poberejo živino, zažgejo hiše, vzamejo dekleta, in izginejo v temi. Takrat tem zgodbam ni verjela. Zdaj je čutila njihov dih na drugi strani vrat. Stephanus je pogledal proti njej.

Ni rekel ničesar. Toda pogled je pomenil: pripravi se. Vrata so popustila. Mrzel veter je vdrl v hišo skupaj s snegom. Prvi mož je stopil noter sklonjen, zavrt v temen plašč, z ukrivljeno sabljo ob pasu. Za njim še dva. Eden je nosil baklo. Vonj po konjih, dimu in mokrem usnju je napolnil kuhinjo. Bakla je osvetlila Ursulin obraz.

Deklica je zadržala dih. Moški z baklo jo je pogledal. Predolgo. Stephanus je stopil predenj.

»Nimamo ničesar.«

Tujec ga ni razumel. Ali pa ga ni zanimalo. Drugi jezdec je z nogo prevrnil stol in odprl omaro. Krožniki so popadali po tleh. Tretji je že vlekli vrečo z moko proti vratom. Bakla je ponovno osvetlila Ursulo. Elizabetha je začutila, kako se je deklica še močneje stisnila k njej. Moški z baklo je nekaj rekel drugim.

Stephanus je stopil še bližje.

»Ne.«

Bakla se je obrnila proti njemu. Nekaj trenutkov so si samo gledali v oči. Potem je jezdec počasi segel proti Ursuli. Stephanus je zamahnil prvi. Sekira je zadela moškega v ramo. Kriki. Bakla je padla na tla. Konji zunaj so se splašili. Nekdo je udaril Stephanusa s kopitom puške ali sablje — Elizabetha ni videla dobro. Samo zvok je slišala. Top, votel udarec v kost.

Stephanus je padel na kolena. Ursula je zakričala. Elizabetha jo je potegnila proti shrambi, toda nekdo jo je zgrabil za lase in jo vrgel ob steno. Svetloba se je zavrtela. Zaslišala je: jok, moške glasove, razbijanje, Stephanusovo stokanje. Nato Ursulin krik. Takšnega krika Elizabetha nikoli prej ni slišala.

Poskušala je vstati. Nekdo jo je držal na tleh. Mrzel sneg je začel leteti skozi razbita vrata v kuhinjo. Bakla je še vedno gorela med razsutimi krožniki. Elizabetha je skozi solze videla, kako jezdec nosi Ursulo proti vratom. Deklica je brcala in kričala:

»Mama!«

Stephanus se je poskušal pobrati. Eden od mož ga je znova udaril. Tokrat se ni več premaknil. Potem je veter pogasil baklo. Hiša je za trenutek postala popolnoma črna. Slišati je bilo samo: konje, jok, veter, in oddaljevanje kopit po snegu. Ko je Elizabetha končno prišla do vrat, je bila vas že polna dima.

Nekaj hiš je gorelo. Ljudje so tekali skozi sneg kakor sence. Toda jezdecev ni bilo več. Samo sledovi kopit so ostali na beli cesti. In majhen kos raztrgane Ursuline kite pri pragu.

6. poglavje — Pepel

Do jutra ni nihče več spal. Sneg je nehal padati tik pred svitom, toda vas je ostala zavita v siv dim, ki se je vlekel nizko nad strehami. Nekaj hiš je še vedno tleče pokalo pod zогlenelimi tramovi. Ljudje so hodili počasi, kakor po bolezn. Nihče ni govoril glasneje, kot je bilo nujno. Na Bloški planoti so po nesreči najprej šteli: mrtve, pogrešane, živino.

Šele potem so prišle solze. Stephanus je sedel ob steni hiše in držal krvavo krpo ob levem sencu. Rana ni bila globoka, vendar je bil njegov pogled prazen, kakor da ponoči ni izgubil samo otroka. Elizabetha je sedela pri peči. Ursulina lesena skodelica je še vedno stala na mizi. Ni se je dotaknila. Ženske iz vasi so prišle že zgodaj: ena z mlekom, druga z odejo, tretja z mazilom za rano.

Toda nobena ni omenila Ursule. To je bilo najslabše. Molčanje. Kakor da bi deklca že izginjala iz sveta.

»Morate jesti,« je rekla stara Bara in postavila lonec na mizo.

Elizabetha je gledala skozi njo. Bara je nato stopila do Stephanusa.

»So šli proti jugu.«

Moški ni odgovoril.

»Mogoče jih kdo ujame pri Ložu.«

Še vedno nič. Starka je vzdihnila.

»Če je živa, jo bodo prodali.«

Elizabetha je zaprla oči. Beseda jo je zadela huje kot udarec. Prodali. Kot tele. Kot vrečo soli. Stephanus je počasi vstal. Bara ga je pogledala.

»Kam greš?«

»Po sledovih.«

»Sam?«

»Drugi imajo svoje mrtve.«

To je bila resnica. V sosednji hiši je ponoči zgorel starec. Pri mlinu so našli mrtvega hlapca. Dve dekleti so pogrešali. Nekdo je izgubil vse konje. Vsaka hiša je imela svojo nesrečo. Stephanus je vzel debel volnen plašč in sekiro. Elizabetha je prvič spregovorila:

»Pripelji jo domov.«

Moški je obstal pri vratih. Nekaj dolgih trenutkov je gledal v sneg zunaj. Potem je tiho rekel:

»Če jo najdem.«

Vrata so se zaprla. Elizabetha je ostala sama. V peči je ogenj skoraj ugasnil. Bara je stopila bliže.

»Ne smeš sedeti v temi.«

Ni odgovorila. Starka je dodala drva. Plameni so za trenutek osvetlili stene kuhinje in Elizabetha je zagledala Ursulino risbo, ki je še vedno ležala na polici. Gozd. Konji med drevesi. Roke so se ji začele tresti.

»Sanjala jih je,« je zašepetala.

Bara je pogledala risbo.

»Otroci marsikaj sanjajo.«

»Tri dni zapored.«

Starka ni odgovorila. Na Blokah ljudje niso radi govorili o stvareh, ki jih niso razumeli. Posebej ne pozimi. Elizabetha je počasi vstala in vzela risbo v roke. Na robu lesa je opazila nekaj, česar prej ni videla. Majhen znak. Krog. In v njem križ. Srce ji je zastalo. Isti znak je videla že nekoč. Pred leti.

Na starem papirju, ki ga je njen oče skrival med knjigami, še preden so pobegnili z Baltika. Takrat mu ni posvečala pozornosti. Zdaj pa se je prvič zares prestrašila. Bara jo je opazovala.

»Kaj je?«

Elizabetha je hitro obrnila les.

»Nič.«

Toda ni bilo nič. Nekaj se je premikalo vsa ta leta: pod snegom, pod gozdom, pod zgodbami, pod molkom. In prvič je začutila, da Ursula morda ni izginila naključno. Zunaj je veter znova zapihal čez vas. Nekje v daljavi je zalajal pes. Elizabetha pa je še vedno gledala znak, ki ga je Ursula narisala, še preden so prišli jezdeci.

7. poglavje — Sledi

Stephanus je hodil že skoraj tri ure. Sneg je bil globok do kolen in pod njim se je skrival led, zaradi katerega je večkrat zdrsnil na kamniti poti proti jugu. Nad gozdovi se je počasi dvigovalo medlo jutranje sonce, toda mraza ni pregnalo. Samo naredilo ga je bolj vidnega. Sledi konj so bile še vedno jasno vtisnjene v sneg.

Veliko konj. Preveč. Stephanus je poznal vse poti med Bloško planoto in Ložem: gozdne steze, stare rimske poti, prehode mimo jam, kraje, kjer se pozimi nabira megla. Toda jezdeci niso jahali kot domačini. Šli so hitro. Naravnost. Kot ljudje, ki jih ne skrbi, kdo jih vidi. Na robu gozda je našel prvo truplo.

Mlad fant iz vasi. Ležal je na hrbtu, skoraj popolnoma prekrit s snegom. Oči je imel odprte proti nebu. Stephanus ga je poznal — Martinov sin iz spodnjega konca vasi. Star komaj sedemnajst let. V roki je še vedno držal vile. Stephanus se je ustavil samo za trenutek. Nato je nadaljeval. Če bi se zdaj ustavljal pri mrtvih, ne bi nikoli prišel dovolj daleč.

Veter je nosil droben sneg med drevesi. Včasih se mu je zazdelo, da med smrekami vidi gibanje, toda vedno je bil samo veter. Ali pa utrujenost. Ko je prišel do starega kamnitega mostu nad zaledenelcem potokom, je opazil nekaj temnega ob robu poti. Kos blaga. Ursulina ruta. Stephanusu je zastal dih. Počasi jo je pobral iz snega.

Na enem robu je bila strgana. Majhna sled krvi. Prvič od noči napada se mu je obraz zlomil. Samo za trenutek. Človek, ki je celo življenje nosil težo lesa, zime in molka, je zdaj stal sam sredi gozda in držal otroško ruto, kakor da ne razume več sveta okoli sebe. Nato je zaslišal konja. Nagonsko se je umaknil med drevesa.

Po poti je počasi prihajal jezdec. Sam. Visok moški v temnem plašču. Ob sedlu je visela ukrivljena sablja. Konj je bil utrujen in počasen. Stephanus je stisnil sekiro. Jezdec ga še ni videl. Za trenutek je pomislil: zdaj. Zdaj ga lahko ubije. Toda nekaj ga je ustavilo. Na sedlu, za možem, je visela majhna lesena lutka.

Ursulina. Stephanus je začutil, kako mu je srce začelo razbijati tako močno, da je skoraj izgubil sapo. Jezdec je šel mimo. Stephanus ga je začel tiho spremljati med drevesi. Korak za korakom. Konj je po nekaj sto metrih zavil s poti proti stari jasi, kjer so nekoč kurili oglje. Tam je med drevesi stalo še pet drugih jezdecev.

In dva voza. Stephanus se je skrnil za podrto smreko. Na enem od vozov je videl: vreče žita, sod, ukradene odeje, in tri dekleta. Ena je tiho jokala. Druga je strmela v tla. Tretja je bila premajhna, da bi razumela, kaj se dogaja. Ursule ni videl. Potem je zaslišal glas. Oster. Nizek. Moški, ki je stal ob ognju, je bil drugačen od drugih. Temnejše kože. Na glavi je imel zavrt turban pod krznenim pokrivalom, ob pasu pa dolg nož s srebrnim ročajem.

Govori drugih so ob njem utihnili. Poveljeval je. Stephanus ni razumel jezika, toda ni bilo treba. Takšne ljudi prepoznaš po tem, kako drugi gledajo vanje. Moški je nekaj rekel in eden od jezdecev je iz voza potegnil deklico. Ursulo. Stephanusu je za trenutek potemnelo pred očmi. Deklica ni kričala več.

Bila je blede in tiha, zavita v preveliko odejo. Lase je imela raztrgane in na licu posušeno kri. Toda bila je živa. Stephanus je instinktivno stopil naprej. Veja je počila pod njegovim škornjem. Vsi pri ognju so se obrnili. Prepozno. Nekdo je zakričal. Stephanus je stekel. Sekira je zadela prvega jezdeca naravnost v vrat. Kri je poškopila sneg. Ursula je zavpila.

Potem so prišli drugi. Preveč jih je bilo. Stephanus je še enega udaril v ramo, toda nekdo ga je zbil na tla. Čutil je škorenj na prsih, sneg v ustih, kri v očeh. Nato je nad sabo zagledal temnega moža s srebrnim nožem. Moški ga ni ubil. Samo gledal ga je. Dolgo. Kot da si ga bo zapomnil. Potem je nekaj rekel drugim.

Stephanusa so potegnili na kolena. Ursula je jokala nekje za njim. Moški s srebrnim nožem je stopil bliže in se sklonil proti njemu. Počasi, v polomljeni slovenščini, je rekel:

»To dekle ni več tvoje.«

Stephanus je pljunil kri v sneg. Moški se je rahlo nasmehnil. Nato je pokazal proti gozdu. Dva jezdeca sta Stephanusa odvela stran od tabora in ga vrgla v globok jarek med zasneženimi skalami. Ko je po dolgem času znova odprl oči, je bilo okoli njega tiho. Jezdec ni bilo več. Samo veter je nosil sneg čez prazno jaso.

In v beli tišini je na tleh ostala le Ursulina lesena lutka.

8. poglavje — Bela tišina

Ko se je Stephanus prebudil, ni več vedel, koliko časa je ležal v jarku. Nebo nad njim je bilo sivo in negibno. Snežilo je drobno, skoraj neopazno, toda dovolj, da mu je led že prekril robove plašča. Nekaj trenutkov ni čutil rok. Potem je prišla bolečina. Po prsih. Po rebrih. V zatilju. Počasi se je prevalil na bok in iz ust izkašljal kri v sneg.

Gozd je bil popolnoma tih. Preveč tih. Takšna tišina pride šele po nasilju, ko še ptice čakajo, ali je nevarnost res minila. Stephanus je obstal na kolenih in skušal poslušati. Nič. Jezdec so odšli. Pogled mu je obstal na lutki, ki je ležala nekaj korakov stran, napol zasnežena med stopinjami in krvjo. Ursula jo je nosila povsod s sabo že dve leti. Izrezljal ji jo je iz bukovega lesa nekega večera, ko je bila bolna in tri dni ni mogla vstati iz postelje.

Počasi jo je pobral. Na lesenem obrazu je bila razpoka. Stephanus jo je stisnil v pest tako močno, da so mu členki pobledeli. Potem je zaslišal krokarja. Nekje visoko med drevesi. In takrat je prvič začutil nekaj, česar do tedaj še ni poznal. Ne strahu. Ne žalosti. Ampak praznino. Kakor da je svet okoli njega izgubil nekaj, česar ne bo nikoli več mogoče vrniti.

Dolgo je sedel v snegu. Nato je vstal. Koraki proti vasi so bili težji kot prej. Ne zaradi ran. Zaradi misli na hišo. Na Elizabetho. Na vprašanje, ki ga bo čakala v njenih očeh. Ko je prišel iz gozda, je sonce že ugašalo za nizkimi oblaki. Dim se je še vedno dvigal iz požganih hiš. Psi niso več lajali.

Ljudje so ga videli že od daleč. Najprej stari Martin, ki je stal pri vodnjaku. Potem Bara. Nihče ni nič vprašal. To je bil slab znak. Na Blokah so ljudje molčali samo takrat, ko so odgovor že poznali. Stephanus je prišel do hiše. Vrata so bila priprta. Elizabetha je sedela ob peči v istem položaju kot zjutraj. Kot da se ni premaknila ves dan. Samo ogenj je bil zdaj nižji.

Ko ga je zagledala samega, ni vstala. Pogledala je njegove prazne roke. Potem kri na plašču. In razumela. Stephanus je stopil do mize in nanjo položil lutko. Les je tiho udaril ob hrast. Elizabetha jo je gledala dolgo časa. Predolgo. Potem jo je vzela v naročje tako nežno, kakor da drži otroka. Stephanus je hotel nekaj reči.

Mogoče da je bila živa, da jo je videl, da jo bodo mogoče našli, da bo šel spet. in Toda nobena beseda ni prišla iz njega.

Elizabetha je s prsti počasi gladila razpoko na lutkinem obrazu. Nato je zelo tiho vprašala:

»Ali je jokala?«

Stephanus je zaprl oči. Pred sabo je še vedno videl: ogenj, sneg, moža s srebrnim nožem, Ursuline oči.

»Ja,« je zašepetal.

Elizabetha je prikimala. Samo to. Nobene solze. Nobenega krika. Kot da je bolečina postala prevelika za glas. Zunaj je veter ponovno zapihal čez vas. V peči je počilo drvo. Nekje daleč v temi pa je znova zaklical krokar.

II. DEL — GOZD

9. poglavje — Znamenje

Tri dni po napadu so pod lipo postavili križ. Sneg okoli drevesa je bil poteptan od škornjev in sani. Moški so iz gozda prinesli debel hrastov tram, ki ga je Stephanus sam obtesal z dolgimi, počasnimi udarci sekire. Nihče mu ni pomagal več, kot je bilo nujno. Ljudje niso vedeli, kaj reči človeku, ki mu vzamejo otroka in ga pustijo živega.

Na Blokah je bilo tudi preživetje včasih sramota. Elizabetha je sedela na klopi ob hiši in opazovala delo. Na glavi je imela črno ruto, čeprav ni bil čas žalovanja. Bara ji jo je skušala sneti.

»Ni mrtva,« je rekla.

Elizabetha je samo pogledala proti gozdu.

»Ne vem več.«

To je bilo huje. Če človek umre, ga pokoplješ. Če izgine, ostane odprta rana. Stephanus je zabil zadnji lesen klin v križ in stopil nazaj. Roke je imel krvave od mraza in dela, toda tega skoraj ni čutil več. Martin je prišel bliže.

»Duhovnik bo prišel zvečer.«

Stephanus je prikimal.

»Pravijo, da so jezdece videli proti Uncu.«

»Mhm.«

»In da jih je bilo več skupin.«

Stephanus ni odgovoril. V zadnjih dneh je slišal: deset različnih zgodb, pet različnih smeri, tri različna pojasnila. Toda nobena ni pripeljala Ursule nazaj. Martin je nekaj časa stal ob njem.

»Greš še enkrat?«

Stephanus je pogledal proti drevesom. Na robu gozda se je veter igral s snegom in ga nosil v dolgih sivih pasovih med smrekami.

»Vsak dan,« je rekel.

Martin ni več spraševal. Proti večeru je prišel duhovnik iz sosednje fare. Star mož z utrujenimi očmi in težkim črnim plaščem, ki je dišal po vosku in vlagi. Na saneh je pripeljal majhen zvon in dva ministranta. Vaščani so se zbirali počasi: ženske v temnih rutah, moški s kapami v rokah, otroci tiho ob materah.

Nihče ni govoril glasno. Duhovnik je poškopil križ z blagoslovljeno vodo.

»Za izgubljeno dušo,« je rekel.

Elizabetha je dvignila pogled.

»Ni izgubljena.«

Veter je za trenutek utihnil. Duhovnik jo je pogledal nekoliko predolgo.

»Bog vidi tudi tam, kamor mi ne moremo.«

»Potem naj jo vrne.«

Nekdo med ljudmi je tiho zakašljaj. Stephanus je stopil bliže ženi, toda Elizabetha ni odmaknila pogleda od duhovnika. Stari mož je počasi naredil znamenje križa.

»Nekatere stvari moramo prepustiti njegovi volji.«

Elizabetha se je prvič po napadu grenko nasmehnila.

»To vedno rečejo tisti, ki jim ni nič vzeto.«

Tišina pod lipo je postala težka. Stephanus je čutil, kako ljudje okoli njiju spuščajo poglede v sneg. Na Blokah ljudje niso marali sporov z duhovnikom. Posebej ne pozimi. Toda duhovnik se ni razjezil. Samo utrujeno jo je gledal. Kot človek, ki je prevečkrat videl isto bolečino. Nato je končal molitev in ministranta sta prižgala majhno svečo v niši pod križem.

Ko so se ljudje začeli razhajati, je Bara ostala zadnja. Približala se je Elizabethi in ji nekaj stisnila v dlan. Majhen kos blaga. Elizabetha ga je odprla. Ursulin trak za lase.

»Našli so ga pri stari rimski poti,« je tiho rekla Bara.

Stephanus je dvignil glavo.

»Kje?«

»Pod hribom. Pri kamnih.«

Moški je v trenutku postal popolnoma miren. Preveč miren. Elizabetha je to opazila.

»Kaj je tam?«

Stephanus ni odgovoril. Bara pa je pogledala proti gozdu in skoraj šepnila:

»Stari ljudje pravijo, da tam zemlja nekaj skriva.«

Veter je spet zapihal med vejami lipe. Sveča pod križem je trepetnila v temi. Stephanus pa je prvič po mnogih letih pomislil na zgodbo, ki mu jo je nekoč povedal oče. O zakopanem zlatu v gozdovih. In o ljudeh, ki zaradi njega nikoli niso našli miru.

10. poglavje — Rimska pot

Tisto noč Stephanus ni zaspal. Elizabetha je ležala ob steni, obrnjena proč od njega, toda po njenem dihanju je vedel, da je tudi ona budna. Med njima je bila praznina, večja od postelje in večja od hiše. Praznina, ki jo je pustila Ursula. V peči je ogenj skoraj ugasnil. Zunaj je veter nosil sneg ob stene in vsake toliko je kakšna veja pod težo ledu počila v gozdu. Stephanus je gledal v temo nad sabo in poslušal hišo.

Potem je počasi vstal. Elizabetha se ni obrnila.

»Kam greš?«

Nekaj časa ni odgovoril.

»K starim kamnom.«

Njene roke pod odejo so se komaj opazno napetele.

»Ne hodi tja ponoči.«

Stephanus je segel po plašču.

»Če je bila tam ...«

Ni dokončal. Elizabetha je zaprla oči.

»Moj oče je govoril, da nekateri kraji človeka gledajo v preteklost.«

To je bil eden redkih trenutkov, ko je govorila o severu in o času pred Kranjsko. Stephanus je obstal pri vratih.

»Kaj pomeni znak, ki ga je risala Ursula?«

Elizabetha je dolgo molčala. Predolgo. Potem je tiho rekla:

»Stari simbol.«

»Kakšen simbol?«

»Takšen, ki bi ga ljudje tukaj raje zažgali, kot razumeli.«

To ga ni pomirilo. Vzel je svetilko in stopil ven v noč. Sneg je škripal pod škornji. Nebo nad Bloško planoto je bilo nizko in temno, brez zvezd. Samo blede svetloba lune se je lomila med meglo in snežnimi oblaki. Pot proti stari rimski poti je poznal že od otroštva. Ljudje so ji rekli: Cesta mrtvih, Cesarjeva sled, včasih samo Stara pot.

Med drevesi so še vedno ležali veliki kamni, porasli z mahom, kakor da bi jih gozd stoletja počasi požiral vase. Stephanus je hodil počasi. Veter je tukaj skoraj utihnil. To mu ni bilo všeč. Gozd brez vetra je bil vedno slab znak. Ko je prišel do prvega kamnitega nasipa, je obstal. Na snegu so bile sledi.

Sveže. Ne konjske. Človeške. Nekdo je bil tukaj pred kratkim. Stephanus je dvignil svetilko višje. Med drevesi je zagledal nizke kamnite ostanke, skoraj popolnoma zasute s snegom. Kot otroku mu je oče govoril, da so tam nekoč stali rimski stražarji. Drugi so trdili, da so bile grobnice. Tretji, da pod zemljo še vedno leži zakopano zlato.

Na Blokah je imel vsak kamen svojo zgodbo. Toda njegov oče je vedno govoril nekaj drugega: "Niso nevarni mrtvi. Nevarni so tisti, ki iščejo za njimi."

Stephanus je stopil bliže. Pod nizkim zidom je nekaj štrlelo iz snega. Kleknil je. Kos blaga. Ursulin trak. Enak, kot ga je Bara držala v roki. Toda to ni bilo vse. Pod trakom je bil v snegu vtisnjen znak. Krog. In križ v njem. Stephanusu se je stemnilo pred očmi. Isti znak. Kot na Ursulini risbi. Kot na starem kamnu, ki ga je nekoč videl pri očetu.

Počasi je z roko odgrnil sneg ob zidu. Pod njim se je pokazal star vklesan simbol. Krog. Križ. In pod njim nekaj črk, ki jih ni razumel. Nenadoma je zaslišal pokanje veje. Nekdo je bil v gozdu. Stephanus je sunkovito pogasil svetilko. Tema ga je pogoltnila. Nekaj korakov stran med drevesi se je premaknila senca.

Potem druga. Stephanus je počasi prijel sekiro. Sapa mu je postala plitka. Sneg je tiho naletaval med smrekami. In iz teme je nekdo zelo počasi spregovoril:

»Prepozno si prišel po deklico.«

Glas ni bil turški. Bil je domač.

11. poglavje — Mož brez obraza

Stephanus ni odgovoril. Stal je popolnoma pri miru med zasneženimi kamni, s prsti stisnjenimi okoli ročaja sekire. Dih mu je uhajal počasi in gosto v mrzel zrak. Senca med drevesi se ni premaknila.

»Kdo si?« je končno vprašal.

Veter je potegnil med smrekami in za trenutek razkril obris človeka dolg plašč, kapuca, visoka postava. in Toda obraza ni videl.

»To ni kraj za vprašanja,« je rekel glas.

Bil je res domač. Notranjski. Stephanus je začutil, kako mu je nekaj težkega leglo v želodec. Če je človek tukajšnji, potem: ve za pot, ve za stare kamne, mogoče ve tudi za Ursulo.

»Kje je moja hči?«

Tišina. Nato:

»Živa.«

Stephanus je stopil naprej.

»Kje?«

Senca se je premaknila nazaj med drevesa.

»Ne hodi za njo.«

»Povej mi.«

»Če jo iščeš, bodo umrli še drugi.«

Stephanus je začutil, kako mu kri udarja v senca.

»Kdo?«

Toda človek ni odgovoril. Namesto tega je počasi stopil bliže enemu od starih kamnov in z roko obrisal sneg z njegove površine. Pod njim se je pokazal isti znak: krog, križ, in pod njim dolga razpoka v kamnu.

»Veš, kaj je tukaj spodaj?« je vprašal.

Stephanus je molčal. Kot otrok je poslušal zgodbe: o rimskem zlatu, o zakopanih vozovih, o mrtvih stražarjih, o ljudeh, ki so kopali in izginili. Toda oče mu je vedno prepovedal prihajati sem.

»To ni za nas,« je govoril.

Takrat ni razumel. Zdaj prvič je.

»Tvoj oče je bil pametnejši od tebe,« je rekel mož.

Stephanus je stisnil sekiro.

»Poznal si ga.«

Ni bilo vprašanje. Senca se je za trenutek ustavila. Potem je zelo tiho rekla:

»Vsi, ki so vedeli za to mesto, so slabo končali.«

Stephanus je naredil še korak naprej.

»Kaj ima moja hči s tem?«

Veter je zašumel med drevesi. Dolgo ni bilo odgovora. Potem:

»Nekateri ljudje iščejo več kot deklico.«

Stephanus je začutil, kako ga je prvič zares spreletel strah. Ne zaradi jezdecev. Ne zaradi gozda. Ampak zaradi občutka, da je nekaj veliko starejšega od njiju obeh pravkar odprlo oči.

»Kdo si?« je še enkrat vprašal.

Mož se je počasi obrnil. Luna je za trenutek prišla izza oblakov. Stephanus je zagledal samo del obraza: sivkasto brado, dolgo brazgotino, in eno slepo oko. Potem je svetloba spet izginila.

»Pojdi domov,« je rekel mož.

»In zakleni hišo.«

Stephanus je stopil naprej. Prepozno. Senca se je že premaknila med drevesa. Niti vej ni premaknila. Čez nekaj trenutkov je ostal samo še gozd. In tišina. Stephanus je dolgo stal med kamni. Nato je pogledal znak v snegu. Krog. Križ. Počasi je segel v plašč in iz žepa potegnil Ursulin trak za lase. Za trenutek ga je držal nad simbolom.

Potem ga je stisnil v pest. Nekje daleč v temi je zatulil volk. Stephanus pa je prvič pomislil nekaj, česar si do zdaj ni upal: mogoče Ursule niso odpeljali zaradi naključnega vpada. Mogoče so prišli po nekaj drugega. In jo vzeli s sabo zato, ker je nekaj videla.

12. poglavje — Elizabethina knjiga

Ko se je Stephanus vrnil domov, je bilo v hiši še temneje kot prej. Sneg je skoraj zasul prag. Na oknih so se nabrale ledene rože in skozi njih je v kuhinjo prihajala samo motna modrina noči. Ogenj v peči je medtem skoraj ugasnil. Elizabetha je še vedno sedela pri mizi. Toda zdaj ni gledala več v prazno.

Pred sabo je imela odprto knjigo. Stephanus je obstal pri vratih. Knjige v njuni hiši niso bile nekaj običajnega. Na Blokah je večina ljudi znala prebrati samo svoje ime, nekateri še to ne. Toda Elizabetha je s severa prinesla dve stvari, ki sta domačine dolgo plašili: sposobnost branja, in navado, da je ponoči zapisovala misli.

Ko je vstopil, je hitro položila dlan čez stran. Prepozno. Stephanus je že videl znak. Krog. Križ. Isti simbol. Nekaj časa sta se samo gledala. Veter je zunaj stresel sneg s strehe.

»Kdo je bil tam?« je vprašala.

Stephanus je odložil sekuro ob vrata.

»Nekdo domač.«

Elizabetha je počasi umaknila roko s knjige.

»Si videl obraz?«

»Ne.«

To ni bila popolna resnica. Toda slepega očesa ni želel omeniti. Ne še. Prisedel je k mizi. Knjiga je bila stara, vezana v temno usnje. Na robovih skoraj črna od starosti in vlage. Črke v njej niso bile latinske kot v cerkvenih knjigah.

»Kaj je to?«

Elizabetha je dolgo molčala. Potem je rekla:

»Moj oče jo je skril, ko smo bežali.«

Stephanus je odprl prvo stran. Ni razumel ničesar. Nekateri znaki so bili podobni nemščini, drugi ne. Med vrsticami so bili narisani krogi, zvezde in čudni simboli.

»To ni sveta knjiga,« je rekel.

Elizabetha je grenko izdihnila.

»Za nekatere je bila.«

Stephanus jo je pogledal.

»Kdo ste bili?«

To vprašanje je med njima ležalo že leta. Od dneva, ko je prišla na Bloke z majhno skupino ljudi: utrujenih, sestradanih, tišjih od drugih beguncev. Nikoli ni veliko govorila o severu. Samo: o

vodi, vetru, dolgih zimah, in o tem, da so neke noči morali oditi. Elizabetha je s prstom počasi zdrsnila čez rob knjige.

»Moj oče je verjel, da obstajajo posebni kraji.«

Stephanus je molčal.

»Stari kraji. Pod zemljo. Ob starih cestah. Tam, kjer ljudje zakopljejo stvari, ki jih nočejo več gledati.«

V peči je tiho počilo.

»In ta znak?«

Elizabetha je zaprla oči za trenutek.

»Varovalni znak.«

»Pred čim?«

Ko jih je znova odprla, so bile njene oči nenavadno temne.

»Pred ljudmi.«

Stephanus je začutil, kako se mu je koža na vratu napela.

»Mož v gozdu je rekel, da so prišli po nekaj drugega.«

Elizabetha ni bila presenečena. To ga je prestrašilo bolj kot odgovor sam.

»Ti nekaj veš.«

Dolgo ni odgovorila. Potem je vstala in stopila do stare skrinje ob peči. Izpod kupa platna je vzela majhen zavoj, zavit v volno. Ko ga je odprla, je Stephanus zagledal kovinski predmet. Majhen srebrn kovanec. Rimski. Enak tistemu, ki ga bo Jakob držal več kot tristo let pozneje. Stephanusu je zastal dih.

»Kje si to dobila?«

»Moj oče.«

»Od kod?«

Elizabetha ga je pogledala naravnost v oči. In prvič, odkar jo je poznal, je v njenem glasu zaslišal pravi strah.

»Rekel je, da je bil izkopan pod gozdom pri Metvlie.«

13. poglavje — Metvlie

Stephanus je dolgo gledal srebrnik v Elizabethini dlani. Bil je skoraj enak tistim, ki jih je kot otrok videl pri očetu. Samo za trenutek. Vedno skrivaj. Oče jih ni nikoli puščal na svetlobi dolgo časa, kakor da že sam pogled nanje prinaša nesrečo.

»Tvoj oče je bil tukaj?« je vprašal.

Elizabetha je počasi prikimala.

»Preden sva se spoznala.«

Stephanus ni odgovoril. Zunaj je veter znova potegnil okoli hiše in skozi razpoke med deskami je zacingljajl droben led. Ogenj v peči je osvetljeval njene prste, medtem ko je obračala srebrnik med dlanmi.

»Zakaj mi nisi nikoli povedala?«

Elizabetha se je grenko nasmehnila.

»Ker sem hotela živeti.«

To ga je zmedlo.

»Zaradi kovanca?«

»Ne zaradi kovanca.«

Položila ga je na mizo. Kovina je tiho zazvenela ob les.

»Zaradi ljudi, ki ga iščejo.«

Stephanus je sedel popolnoma pri miru. Na Blokah so ljudje verjeli v marsikaj: volkove, čarovnice, zaklete jame, mrtve vojake. Toda najnevarnejši so bili vedno ljudje z razlogom za iskanje. Elizabetha je odprla knjigo nekje na sredini. Strani so bile polne drobnih zapisov in risb: stare poti, kamniti krogi, znamenja, čudni simboli.

Na eni strani je bil narisani dolgi zaviti znak, pod njim pa beseda: METVLIE. Stephanus je začutil, kako mu je srce močnejše udarilo.

»Kaj pomeni?«

»Ime kraja.«

»Metulje.«

Elizabetha je počasi odkimala.

»Starejše.«

S prstom je pokazala na drugo vrstico. Tam je bil narisani dolgi pas kamnov skozi gozd. Rimska pot.

»Moj oče je verjel, da je pod staro cesto nekaj zakopano.«

Stephanus je začutil neprijeten pritisk v prsih.

»Zlato.«

»Mogoče.«

»In zaradi tega so prišli?«

Elizabetha je nekaj časa molčala. Potem:

»Ko smo bežali s severa, nas ni lovila samo vera.«

Veter je za trenutek zatresel polkna.

»Kdo pa?«

»Ljudje, ki so iskali knjige, zemljevide ... stare zapise.«

Stephanus jo je gledal brez besed. Počasi je začel razumeti, da je bila njegova žena veliko bolj tujka, kot si je kdaj predstavljal. Elizabetha je zaprla knjigo.

»Ko smo prišli sem, je moj oče mislil, da je kraj pozabljen.«

»Ampak ni bil.«

»Ne.«

V peči je zmanjkalo drv in plameni so se znižali. Soba je postala temnejša. Stephanus je pogledal proti oknu.

»Mož v gozdu je vedel za mojega očeta.«

Elizabetha je dvignila pogled.

»Kaj?«

»Rekel je, da je bil pametnejši od mene.«

Prvič tisto noč je v njenem obrazu videl pravi strah.

»Kako je izgledal?«

Stephanus je okleval.

»Slepo oko. Brazgotina.«

Elizabetha je počasi vstala od mize. Stol je zaškripal po tleh.

»To ni mogoče.«

»Ga poznaš.«

Ni vprašal. Vedel je. Elizabetha je stopila do okna in nekaj časa gledala v temo zunaj.

»Ko smo prišli na Bloke, nas ni bilo veliko,« je rekla tiho. »Pet družin. Vsi smo potovali skupaj.«

»In?«

»En človek je izginil.«

Stephanus ni dihal.

»Moj oče je rekel, da je hotel nekaj zase.«

»Kaj?«

Elizabetha se je obrnila proti njemu.

»Zemljevid.«

Tišina med njima je postala težka kot kamen. Stephanus je počasi pogledal proti knjigi. Potem proti srebrniku. In prvič se mu je zazdelo, da Ursula ni samo izgubljena deklica. Postajala je del nečesa starejšega. Nekaj, kar je čakalo pod gozdom že stoletja. Takrat pa je zunaj zalajal pes. Enkrat. Kratko.

Nato je utihnil. Elizabetha je prebledela.

»Nekdo je pred hišo.«

Stephanus je v trenutku pograbil sekiro. Toda še preden je prišel do vrat, se je zaslišalo trkanje. Počasno. Tri kratki udarci. Potem glas:

»Odprite. Duhovnik sem.«

14. poglavje — Duhovnik

Trkanje se je ponovilo. Tri počasni udarci. Nič več. Stephanus je stal pri vratih s sekiro v rokah in poslušal. Elizabetha je instinktivno zaprla knjigo ter jo potisnila pod volneno odejo na klopi ob peči. Srebrnik je ostal na mizi. Prepozno.

»Odprite,« se je znova zaslišal glas. »Mraz je.«

Stephanus se ni premaknil.

»Kateri duhovnik hodi po vaseh sredi noči?«

Na drugi strani je za nekaj trenutkov zavladata tišina. Potem:

»Takšen, ki ga je nekdo prosil za blagoslov hiše.«

Elizabetha je počasi dvignila pogled. Bara. Stephanus je previdno odrinil zapah. Mrzel veter je vdrl v kuhinjo skupaj s snežnimi vrtinci. Pred vrati je stal isti starejši duhovnik kot pod lipo: črn plašč, zasneženi škornji, utrujen obraz. Toda zdaj ni deloval kot človek, ki je prišel molit. Deloval je kot človek, ki ga je strah.

Stephanus ga ni povabil noter. Duhovnik je pogledal mimo njega v hišo.

»Lahko vstopim?«

Stephanus je še vedno držal sekiro.

»Zakaj?«

Stari mož je za trenutek pogledal proti temi za sabo, kot da preverja, ali je sam.

»Ker nocoj ni dobro ostati zunaj.«

To ni bil odgovor. Toda v njegovem glasu je bilo nekaj, zaradi česar je Stephanus stopil vstran. Duhovnik je hitro vstopil in sam zaprl vrata za seboj. V hiši je nekaj trenutkov vladala popolna tišina. Potem je starec zagledal srebrnik na mizi. Obraz mu je za trenutek otrdel. Prekratek trenutek za laž.

Stephanus je to opazil.

»Tudi vi ga poznate.«

Duhovnik je počasi snel rokavice.

»Predolgo živim tukaj, da ga ne bi.«

Elizabetha je vstala.

»Zakaj ste prišli?«

Starec jo je pogledal nekoliko drugače kot prej pod lipo. Ne kot vaščanko. Kot nekoga, o komer nekaj ve.

»Ker sem danes videl znamenje pri starih kamnih.«

Stephanusu se je koža na vratu napela.

»Bili ste tam.«

»Prepozno.«

Spet ta beseda. Prepozno. Duhovnik je počasi stopil bliže peči, kakor da bi si skušal ogreti roke, vendar Stephanus ni spregledal, da pri tem ves čas opazuje knjigo pod odejo.

»Na Blokah kroži zgodba,« je tiho rekel starec, »da pod gozdom ni zakopano samo zlato.«

Elizabetha ni odgovorila.

»Ljudje govorijo marsikaj,« je rekel Stephanus.

»Ne dovolj,« ga je mirno prekinil duhovnik.

Veter je močno udaril ob hišo. Za trenutek so vsi trije obstali in poslušali. Nato je duhovnik še tišje nadaljeval:

»Pred mnogimi leti so tukaj kopali trije možje.«

Stephanus je pogledal proti njemu.

»Kdo?«

»Eden je znorel. Drugi se je obesil. Tretjega nikoli niso našli.«

Ogenj v peči je počil. Elizabetha je nezavedno stisnila rob odeje nad knjigo. Duhovnik je to opazil.

»Vaš oče je bil eden redkih, ki je razumel, kaj pomeni ta znak.«

Stephanus se je sunkovito obrnil proti njej.

»Ti si vedela.«

Elizabetha ni odgovorila. Toda tišina je bila dovolj. Duhovnik je stopil bliže mizi in s prstom nežno obrnil srebrnik.

»Rimski vojaki niso zakopali samo bogastva,« je rekel. »Nekatere stvari so hoteli skriti.«

»Kakšne stvari?«

Starec je dvignil pogled. Njegove oči so bile utrujene in zelo stare.

»Take, zaradi katerih ljudje začnejo ubijati svoje.«

Hiša je za trenutek postala popolnoma tiha. Celo veter zunaj je utihnil. Stephanus je počasi spustil sekiro ob steno. Prvič po dolgem času ni več vedel: komu verjeti, kaj je res, in ali je njegova hči sploh še največja nevarnost te noči. Potem pa je zunaj nekaj zaškripalo. Ne veter. Koraki. Nekdo je hodil okoli hiše po snegu.

15. poglavje — Koraki v snegu

Vsi trije so obmolknili. Koraki zunaj so bili počasni. Težki. Nekdo je hodil okoli hiše, kakor da jo meri. Sneg je pod škornji zamolklo škripal in se nato za nekaj trenutkov ustavil pod oknom. Stephanus je instinktivno segel po sekiri. Duhovnik je dvignil roko.

»Ne odpiraj.«

»Kdo je?«

»Če bi vedel, ne bi bil tukaj.«

Koraki so se premaknili naprej. Elizabetha je skoraj neslišno rekla:

»Ni sam.«

Stephanus jo je pogledal. Tudi ona je poslušala. Zdaj jih je slišal še on: en par korakov, drugi, in nekje zadaj tretji, počasnejši. Veter je znova zapihal čez dvorišče in za trenutek so zvoki izginili. Nato je nekaj podrsalo ob steno hiše. Duhovnik je stopil bliže peči in skoraj šepnil:

»Ugasni ogenj.«

Stephanus ga je pogledal, kot da ni prav slišal.

»Tako j.«

Elizabetha je že vstala. Z železnim kavljem je razgrnila žerjavico in plameni so počasi umrli v temi. Kuhinja je skoraj v trenutku postala črna. Samo skozi ledene robove oken je prihajala medla modrina snega. Nekdo zunaj je obstal. Stephanus je čutil lasten srčni utrip v vratu. Koraki so se približali vhodnim vratom.

Nato trije počasni udarci. Isto kot prej. Toda tokrat nihče ni spregovoril. Duhovnik je prebledel. Stephanus je prvič opazil, da starec drhti. Spet, trije udarci. Les vrat je votlo zadonel po hiši. in Elizabetha je stopila bliže Stephanusu.

»Ne odpiraj.«

Nihče se ni premaknil. Potem se je zaslišalo nekaj še hujšega. Glas. Tiho. Skoraj nežen. Na drugi strani vrat je nekdo rekel:

»Vemo, da je knjiga tukaj.«

Elizabetha je zaprla oči. Stephanus je začutil, kako mu je kri sunkovito zalila obraz. Duhovnik je skoraj neslišno zašepetal:

»Presveta mati božja ...«

Zunaj se je nekdo rahlo zasmel. Ne glasno. Bolj kot človek, ki ve, da ima čas.

»Odprite sami,« je rekel glas. »Ali pa bomo mi.«

Stephanus je počasi dvignil sekuro. Elizabetha ga je prijela za rokav.

»Preveč jih je.«

Toda nekaj v njem se je že premaknilo. Nekaj starega. Temnega. Trmastega. Mogoče ista stvar, zaradi katere so moški njegove družine vedno znova hodili v gozdove, čeprav so vedeli, da se od tam nekateri ne vrnejo. Zunaj je nekaj udarilo ob zadnjo steno hiše. Potem razbito steklo. Elizabetha je sunkovito trznila.

»Zadaj so.«

Duhovnik je stopil proti shrambi.

»Je kakšen izhod?«

Stephanus je prikimal.

»Za hlev.«

»Potem gremo zdaj.«

Toda Elizabetha se ni premaknila. Gledala je proti odeji, pod katero je bila knjiga. Stephanus je razumel. Če knjiga ostane tukaj, jo bodo našli. Če jo vzamejo s sabo, jih bo upočasnila. Zunaj so se koraki že premikali po hiši. Nekdo je vlekel nekaj težkega po snegu. Drog. Za razbijanje vrat. Duhovnik je to tudi razumel.

»Pusti jo.«

Elizabetha je počasi odkimala.

»Ne.«

Stephanus je stopil do klopi, pograbil knjigo in jo potisnil pod plašč. Bila je težja, kot je pričakoval. Kot da v njej niso samo papirji. Prvi udarec v vrata je stresel celo hišo. Z zgornjega trama se je vsul prah. Ursulina skodelica je padla z mize in se razbila po tleh. Elizabetha je ob zvoku zaprla oči.

Drugi udarec. Les je počil. Duhovnik je odprl vrata v shrambo.

»Hitro.«

Stephanus je še zadnjič pogledal proti vhodu. Skozi razpoko v vratih je za trenutek zagledal senco človeka zunaj. In v blede svetlobi snega: dolgo brazgotino, in eno samo svetlo oko. Mož iz gozda. Tretji udarec je skoraj izruval vrata iz podbojev. Stephanus je zagrabil Elizabetho za roko. In vsi trije so izginili v temo za hišo, medtem ko je veter nosil sneg čez dvorišče in čez znamenje pod lipo.

16. poglavje — Pod hlevom

Prehod za shrambo je bil ozek in nizek. Stephanus je moral skloniti glavo, ko je vlekel Elizabetho za sabo skozi temo. Zrak je dišal po zemlji, plesni in starem lesu. Nekje zgoraj nad njimi je hiša zastokala pod novim udarcem v vrata. Duhovnik je sopel za njima.

»Hitreje.«

Za zadnjo steno shrambe so bile skrite majhne lesene vratnice, ki jih od zunaj skoraj ni bilo mogoče opaziti. Stephanus jih je odprl z ramo. Mrzel zrak jih je udaril naravnost v obraz. Znašli so se za hlevom. Sneg je segal skoraj do kolen. Veter je nosil bele vrtince čez dvorišče in skozi temo so še vedno odmevali udarci iz hiše.

Vrata so popustila. Zaslišalo se je pokanje lesa in glasovi. Možje so bili notri. Elizabetha je nehote stisnila Stephanusovo roko.

»Knjiga.«

Še vedno jo je nosil pod plaščem. Papirji so ga pritiskali ob rebra kot kamen.

»Kam?« je vprašal duhovnik.

Stephanus je pogledal proti gozdu. Tam je bila edina tema, ki jih je lahko skrila. Toda tudi edina tema, kjer jih nihče ne bi slišal kričati.

»K starim jamam,« je rekel.

Duhovnik je sunkovito dvignil pogled.

»Ne.«

Stephanus ga je pogledal.

»Tam nas ne bodo iskali.«

»Prav tam vas bodo.«

Nekje pri hiši je nekdo zakričal:

»Zadaj!«

Prepozno. Stephanus je pograbil Elizabetho in stekel proti drevesom. Sneg je škripal pod nogami. Veje so jih teple po obrazih. Duhovnik je zaostajal, vendar ni obstal. Črni plašč mu je plapolal za hrbtom kot senca. Za njimi so se zaslišali prvi zasledovalci. Stephanus je poznal gozd bolje kot lastne dlani. Med smrekami je zavijal po ozkih lovskih stezah, ki jih je sneg skoraj zakril. Toda morda za njimi so prihajali prehitro.

Kot da tudi oni poznajo pot. Elizabetha je težko dihala.

»Kam gremo?«

»Tiho.«

V daljavi je med drevesi nekaj zacingljalo. Kovina. Stephanus je obstal. Pred njimi so se iz megle začeli prikazovati veliki kamni stare rimske poti. Sneg jih je skoraj popolnoma prekril, toda pod belino so se še vedno videle stare ravne linije, preveč pravilne za naravo. Duhovnik jih je dohitel in zagrabil Stephanusa za ramo.

»Poslušaj me.«

»Nimamo časa.«

»Če greš naprej, jih boš pripeljal naravnost tja.«

Stephanus je začutil, kako mu srce razbija v prsih.

»Kam?«

Toda starec ni odgovoril. Iz gozda za njimi je prišla svetloba bakel. Morda so bili blizu. Elizabetha je pogledala proti kamnom.

»Moj oče je govoril o vhodu.«

Stephanus se je obrnil k njej.

»Kakšnem vhodu?«

»Pod potjo.«

Duhovnik je zaprl oči.

»Bog nam pomagaj.«

Bližje. Glasovi. Pokanje vej. Stephanus je prvič zaslišal tudi tihi kovinski zvok verige ali orožja. Potem je Elizabetha stopila do največjega kamna ob poti in pokleknila v sneg. Z golimi rokami je začela odrivati led in sneg. Stephanus je hotel protestirati, toda takrat je zagledal nekaj nenavadnega.

Pod snegom ni bil kamen. Ampak železen obroč. Vdelan v tla. Elizabetha ga je prijela z obema rokama in potegnila. Nič. Stephanus ji je pomagal. Železo je zastokalo. Potem pa se je pod snegom nekaj premaknilo. Težak kamnit pokrov. Pod njim je zazevala črna odprtina. Iz nje je udaril hladen zrak. Ne zimski.

Star. Vlažen. Zrak zemlje, ki je stoletja ostala zaprta. Duhovnik je stopil korak nazaj.

»Ne.«

Stephanus ga skoraj ni slišal. Iz teme pod njimi je prihajal nenavaden vonj: mokra zemlja, kamen, in nekaj kovinskega. Kot kri. Za njimi pa so bakle že osvetlile prve smreke. Glas moškega s slepim očesom je zadonel med drevesi:

»Knjige ne morete odnesti dovolj globoko.«

III. DEL — POD ZEMLJO

17. poglavje — Pod zemljo

Stephanus je prvi skočil v odprtino. Ni imel časa za razmislek. Roke je stegnil navzdol in ujel Elizabetho, ko se je spustila za njim. Za trenutek mu je zdrsnila v temi, potem pa je začutil njene ledene prste na svojih zapestjih. Duhovnik je prišel zadnji. Nad njimi so se med drevesi že premikale bakle.

»Zapri!« je zasikal starec.

Stephanus je segel navzgor in z obema rokama potegnil težak kamnit pokrov nazaj čez odprtino. Kamen je z globokim votlim zvokom sedel na mesto. Tema jih je pogoltnila. Popolna. Elizabetha je sunkovito zajela sapo. Nekaj trenutkov nihče ni govoril. Slišati je bilo samo: njihovo dihanje, kapljanje vode, in oddaljene, zadušene glasove nad njimi.

Stephanus je počasi prižgal svetilko. Majhen plamen je zatrepetal in osvetlil nizek kamnit hodnik. Zidovi niso bili naravni. To je bilo prvo, kar je opazil. Kamni so bili zloženi preveč natančno: ravne linije, gladki robovi, oboki. Rimsko. Ali nekaj še starejšega. Vlažne stene so se lesketale v rumeni svetlobi in na nekaterih mestih so bile še vedno vidne skoraj izbrisane rdeče črte, kakor ostanki starih oznak.

Elizabetha je tiho zašepetala:

»Res obstaja.«

Duhovnik pa ni gledal zidov. Gledal je temo naprej po hodniku. Kot človek, ki je tukaj že bil. Stephanus je to opazil.

»Poznaš ta kraj.«

Starec dolgo ni odgovoril. Potem:

»Pred mnogimi leti sem prišel sem z drugimi.«

»Kakšnimi drugimi?«

»Takšnimi, ki niso več živi.«

Kaplja vode je padla nekje v temi. Odmev je trajal predolgo. Stephanus je dvignil svetilko višje. Na desni strani hodnika je v kamen nekdo vklesal znak: krog, križ, in pod njim tri navpične črte. Isti simbol. Samo starejši. Elizabetha se ga je skoraj bala dotakniti.

»Moj oče je rekel, da so to varovalna znamenja.«

»Pred čim?« je vprašal Stephanus.

Toda odgovor je prišel od duhovnika. Tiho. Skoraj utrujeno.

»Pred ljudmi, ki mislijo, da si lahko vzamejo vse.«

Nad njimi je nekaj močno udarilo po kamnu. Vsi trije so trznili. Možje zunaj so našli vhod. Slišati je bilo pridušene glasove in drgnjenje škornjev po snegu. Stephanus je zategnil roko okoli sekire.

»Ne bodo odprli.«

Duhovnik ga je pogledal.

»Odprli bodo.«

V njegovem glasu ni bilo dvoma. Elizabetha je pogledala v temo hodnika.

»Potem moramo naprej.«

Stephanus je usmeril svetlobo globlje. Hodnik se je spuščal rahlo navzdol. Vlažen zrak je postajal hladnejši. Nekje daleč v temi se je slišalo počasno kapljanje, skoraj kot oddaljeni koraki. Nato je svetloba oplazila nekaj na tleh. Kost. Človeška. Elizabetha je zastala. Stephanus je počasi pokleknil.

Poleg kosti je ležal star železen predmet, popolnoma zarjavel. Ko ga je obrnil, je v njem prepoznal ostanek kratkega meča. Rimskega. Duhovnik je zaprl oči.

»Nisem hotel, da pridete sem.«

»Zakaj?«

Starec je pogledal proti temi pred njimi. In prvič je Stephanus v njegovem obrazu videl nekaj hujšega od strahu. Krivdo. Nad njimi je zadonel nov udarec v kamniti pokrov. Tokrat močnejši. Prah je padel s stropa. Elizabetha je instinktivno stisnila Stephanusovo roko. Potem pa so vsi trije zaslišali še nekaj drugega.

Ne zgoraj. Spodaj v temi hodnika. Zvok. Počasen. Kot da nekdo vleče kovino po kamnu.

18. poglavje — Globina

Zvok se je ponovil. Počasi. Kovina ob kamen. Dolga, vlečena sled, ki je prihajala nekje iz globine hodnika. Elizabetha je zadržala dih. Stephanus je dvignil svetilko višje, toda rumena svetloba ni segla daleč. Tema pod zemljo ni bila podobna noči zunaj. Bila je gosta. Skoraj živa. Nad njimi je znova zadonel udarec v pokrov.

Prah je padel s stropa naravnost na Stephanusova ramena.

»Hitro bodo odprli,« je rekel duhovnik.

Toda nihče se ni premaknil. Zvok iz teme je bil bližje. Drs. Premor. Drs. Kot da nekdo ali nekaj vleče težek predmet po tleh. Stephanus je počasi stopil naprej.

»Ne,« je zašepetal duhovnik.

»Če ostanemo tukaj, nas ujamejo.«

»Če greš naprej ...«

Starec ni dokončal. Elizabetha je pogledala hodnik.

»Moj oče je govoril o stražarjih.«

Stephanus jo je pogledal.

»Kakšnih stražarjih?«

»Ne ljudeh.«

Tišina. Potem je sama stresla z glavo, kakor da sliši lastne besede.

»Ne vem več, kaj je mislil.«

Nad njimi je nekaj močno zaropotalo. Možje so premikali kamen. Stephanus je stisnil sekiro in stopil naprej v hodnik. Tla so bila spolzka od vlage. Na nekaterih mestih je med kamni rasel temen mah. Zidovi so se postopoma širili in strop je postajal višji. Vonj po mokri zemlji je bil zdaj močnejši, pomešan z nečim starim in kovinskim.

Kot staro železo. Ali kri. Zvok se je znova oglasil. Tokrat bližje. Stephanus je sunkovito dvignil svetilko. Ni bilo ničesar. Samo dolg hodnik in tema za njim. Toda na tleh je nekaj ležalo. Elizabetha je stopila bliže. Majhen lesen predmet. Stephanus ga je pobral. Lutka. Ursulina. Razpoka na obrazu.

Ena roka odlomljena. Elizabetha je tiho zajela sapo.

»Kako je prišla sem?«

Stephanus ni odgovoril. Ker ni mogel. Vedel je samo eno: Ursula je bila tukaj. Nad njimi je počilo. Kamniti pokrov se je premaknil. Skozi razpoko daleč zadaj je za trenutek posijala svetloba bakel.

»Našli so vhod,« je rekel duhovnik.

Njegov glas je bil skoraj zlomljen. Stephanus je pogledal lutko v svoji roki. Potem hodnik pred sabo. Potem Elizabetho.

»Gremo.«

Tokrat ni nihče ugovarjal. Hodili so hitreje. Odmevi njihovih korakov so se lomili po podzemlju. Hodnik se je začel spuščati strmeje in na nekaterih mestih so morali stopati čez razpoke v kamnu. Nekje globoko pod njimi je bilo slišati vodo. Nato se je hodnik nenadoma odprl. Stephanus je obstal. Pred njimi je bila velika podzemna dvorana.

Svetloba svetilke ni dosegla stropa. Po tleh so ležali: razpadli leseni tramovi, zarjavele verige, ostanki sodov, in človeške kosti. Veliko kosti. Elizabetha je z roko pokrila usta. Duhovnik pa je tiho zašepetal molitev. Na drugi strani dvorane je stalo nekaj ogromnega. Stephanus je počasi usmeril svetlobo tja.

Kamen. Ne. Vrata. Masivna železna vrata, skoraj popolnoma prekrita z rjo. In na njih: krog, križ, ter pod njima rimske črke. Nad njimi pa je nekdo nekoč v kamen vklesal eno samo besedo: CUSTODIA. Elizabetha je pogledala Stephanusa.

»Kaj pomeni?«

Toda odgovor je dal duhovnik. Z zelo tihim glasom.

»Varovanje.«

19. poglavje — Vrata

Bakle za njimi so postajale svetlejše. Skozi dolg hodnik je zdaj že jasno odmevalo: kričanje moških, drsanje škornjev, in kovina ob kamen. Prihajali so hitro. Stephanus je stal pred železnimi vrati in skušal razumeti njihovo velikost. Bila so višja od dveh mož in tako široka, da bi skozenj brez težav zapeljal voz. Rja jih je skoraj povsem prekrila, toda pod njo so se še vedno videle stare reliefne podobe: vojaki s ščiti, konji, in ljudje, ki nosijo skrinje.

Rimljani. Ali nekaj, kar je prišlo za njimi. Elizabetha se je počasi približala.

»Nekdo jih je hotel zapreti za vedno.«

Duhovnik je obstal daleč zadaj.

»In moralo bi jim uspeli.«

Stephanus je usmeril svetilko proti sredini vrat. Tam je bil velik kovinski mehanizem, skoraj popolnoma zaraščen z zarjavelim železom. Ob njem pa znak: krog, križ, tri navpične črte. Isti simbol. Vedno znova isti. Nad njimi je zadonel oddaljen glas:

»Preiščite vse!«

Mož s slepim očesom. Bližje. Stephanus je pogledal duhovnika.

»Kaj je za vrati?«

Starec je nekaj časa molčal. Predolgo. Potem:

»Nisem videl.«

»Bil si tukaj.«

»Samo do dvorane.«

Elizabetha ga je pogledala.

»Kaj ste iskali?«

Duhovnik je počasi snel križ z vratu. Roke so se mu tresle.

»Pred petindvajsetimi leti so trije možje iz vasi našli stare rimske kovance.«

Stephanus je molčal.

»Mislili so, da bodo bogati.«

Grenak nasmeh.

»Vedno se začne tako.«

Bakle v hodniku so postajale večje. Sence moških so že trepetale po kamnitih stenah.

»In potem?« je vprašala Elizabetha.

»Našli so vhod.«

Stephanus je pogledal vrata. Duhovnik je nadaljeval:

»Niso mi povedali vsega. Samo da so spodaj videli nekaj, zaradi česar so se začeli bati drug drugega.«

Kaplja vode je padla nekje v temi.

»Eden je trdil, da so našli zlato.«

»In drugi?«

Starec je zaprl oči.

»Drugi je rekel, da ni bilo zlato.«

Tišina. Potem:

»Tretji je izginil.«

Elizabetha je pogledala znak na vratih.

»Kaj pa je bilo?«

Duhovnik je počasi odkimal.

»Ne vem.«

Toda Stephanus je začutil: da mogoče laže, ali pa da si resnica ne upa postati besede. Iz hodnika se je zaslišal glasnejši krik. Blizu. Preblizu. Stephanus je stopil k mehanizmu na vratih. Železo je bilo ledeno pod prsti. V sredini je opazil okroglo vdolbino. Velikost srebrnika. Elizabetha je to opazila istočasno.

Pogledala sta drug drugega. Nato je počasi segla pod obleko in iz notranjega žepa vzela rimski kovanec. Stephanusu je zastal dih.

»Ne.«

»Če je tukaj zaradi tega—«

»Ne vemo, kaj odpira.«

Bakle so zdaj že osvetlile konec hodnika. Nekdo je zakričal:

»Tam so!«

Duhovnik je stopil nazaj.

»Ne odpiraj.«

Toda Elizabetha je že držala srebrnik nad vdolbino. Svetloba bakel je trepetala po njenem obrazu. Počasi je potisnila kovanec v odprino. Popolnoma se je prilegal. Nekaj trenutkov se ni zgodilo nič. Potem pa se je globoko pod njimi zaslišal zvok. Nizek. Težak. Kot da se je po stoletjih premaknilo nekaj ogromnega.

Železna vrata so zadrhtela. Prah je začel padati s stropa. Iz teme hodnika pa se je zaslišal krik moškega s slepim očesom:

»USTAVITE JO!«

20. poglavje — Odpiranje

Vrata so se premaknila. Samo za širino prsta. Toda zvok, ki je prišel iz njihove notranjosti, je napolnil celotno podzemlje: globoko drgnjenje kamna, pokanje starega železa, in nekje daleč spodaj votel odmev, kakor da se prebujata nekaj ogromnega. Elizabetha je sunkovito umaknila roko. Srebrnik je ostal v mehanizmu.

Bakle v hodniku so zdaj že osvetlile prve kamne dvorane. Stephanus je zagledal obraze trde, zasnežene, oborožene. in Na čelu pa mož s slepim očesom.

Ko je zagledal odprta vrata, je prvič izgubil mirnost.

»Stran od njih!« je zavpil.

Prepozno. Vrata so se z novim sunkom odprla še nekoliko bolj. Iz reže je udaril leden zrak. Ne podoben zraku v hodniku. Ta je bil: starejši, suh, in imel je vonj po kovini ter trohnobi. Kot odprt grob. Duhovnik je naredil znamenje križa.

»Zaprte jih.«

Stephanus je stopil pred Elizabetho. Možje v hodniku so se ustavili le nekaj korakov stran. Nihče ni hotel prvi čez dvorano. To je Stephanusa prestrašilo. Če se celo oni bojijo... Mož s slepim očesom je počasi stopil naprej. V svetlobi bakel je njegov obraz deloval skoraj kamnit: dolga brazgotina od čela do ust, prazna bela zenica, sneg v bradi.

Pogledal je Elizabetho. Potem srebrnik.

»Nisem mislil, da imaš še enega,« je rekel tiho.

Elizabetha je prebledela.

»Ti si ga ukradel.«

Stephanus se je obrnil proti njej.

»Poznaš ga.«

Mož se je grenko nasmehnil.

»Tvoj tast me je nekoč imenoval brat.«

Tišina. Duhovnik je zaprl oči, kot človek, ki je pravkar slišal nekaj, kar je predolgo slutil. Elizabetha je komaj slišno zašepetala:

»Marek.«

Ime je obviselo v dvorani kakor dim. Mož s slepim očesom je prikimal.

»Končno.«

Stephanus je začutil, kako mu je želodec otrdel. Ta človek ni bil samo zasledovalec. Bil je del vsega od začetka. Marek je pogledal vrata.

»Odprite do konca.«

»Ne,« je rekel duhovnik.

Marek ga je komaj ošinil s pogledom.

»Ti bi moral umreti že pred leti.«

Duhovnik ni odgovoril. Stephanus pa je opazil nekaj drugega: Marekovi možje niso gledali Elizabeth. Niso gledali njega. Gledali so vrata. In bali so se. Iz ozke reže je prihajal tih zvok. Kapljanje. Ne. Koraki. Počasni. Oddaljeni. Kot da nekdo hodi globoko spodaj po kamnu. Elizabetha je zgrabila Stephanusov rokav.

»Nekdo je tam.«

Marek je stopil bliže vratom. Preveč bliže.

»Rimljani niso skrivali zlata,« je rekel skoraj samemu sebi. »Skrivali so nekaj, česar niso mogli odnesti.«

Stephanus je stisnil sekiro.

»Kaj?«

Marek ga je prvič pogledal naravnost. V njegovem enem očesu ni bilo pohlepa. Samo obsedenost.

»Dokaz.«

Vrata so se z novim sunkom odprla še malo bolj. Tema za njimi ni bila popolna. Nekje globoko spodaj je trepetala zelo šibka svetloba. Kot plamen. Kot da v podzemlju nekdo čaka že stoletja. Potem pa je iz notranjosti prišel še en zvok. Otroški jok. Ursula.

21. poglavje — Glas iz teme

Elizabetha je zakričala prva. Ne glasno. Bolj izdih imena, ki ga je telo izreklo samo:

»Ursula.«

Stephanus je planil proti vratom, toda Marek ga je zgrabil za ramo.

»Ne.«

Stephanus ga je sunkovito odrinil.

»Spusti me.«

Otroški jok je ponovno zadonel iz globine. Tiho. Prestrašeno. Resnično. Ali pa dovolj resnično, da je srce pozabilo na razum. Elizabetha je že stala pri reži med vrati. Iz teme spodaj je prihajal hladen veter, ki ji je dvigal lase ob obrazu. Nekje daleč v globini je utripala medla rumenkasta svetloba.

Kot svetilka. Kot ogenj.

»Ursula!« je zaklicala.

Odmev njenega glasu se je razbil po podzemlju Ursula ..., Ursula ..., Ursula ... in potem tišina.

Možje z baklami za njimi so se začeli nemirno premikati. Eden je naredil znamenje križa. Drugi je stopil korak nazaj. Marek tega ni opazil. Ali pa ga ni zanimalo. Gledal je samo temo za vrati. Obseden pogled človeka, ki je predolgo živel za en sam trenutek.

»Koliko časa si jo iskal?« ga je vprašala Elizabetha.

Marek se ni obrnil.

»Odkar je tvoj oče pobegnil.«

Stephanus je čutil, kako mu kri utripa v sencih.

»Kaj je tukaj spodaj?«

Marek se je počasi nasmehnil. Ne veselo. Ampak utrujeno.

»Resnica.«

Duhovnik je stopil naprej.

»To ni resnica. To je prekletstvo.«

Marek ga je prvič pogledal s pravim sovraštvom.

»Ti si jih pustil spodaj.«

Tišina. Stephanus se je obrnil proti duhovniku. Starec je pobledel.

»Kaj pomeni — pustil?«

Toda preden bi odgovoril, se je iz globine znova zaslišal jok. Tokrat bližje. Elizabetha je brez razmisleka stopila skozi režo med vrati.

»Ne!« je zavpil Stephanus.

Prepozno. Izginila je v temo. Stephanus je planil za njo. Za trenutek ga je zajela popolna črnina. Nato je zagledal kamnite stopnice, ki so vodile globoko navzdol. Zrak je postajal hladnejši in bolj suh. Stene so bile tukaj drugačne: bolj gladke, skoraj črne, mestoma prekrite z napisi. Latinske črke.

Rdeče barve. Kot kri. Elizabetha je hitela naprej s svetilko v roki.

»Ursula!«

Od nekod spodaj je prišel tih odgovor. Ali pa samo odmev. Stephanus ni vedel več. Za njima so prišli še: Marek, dva njegova moža, in duhovnik. Ostali niso upali skozi vrata. Stopnice so se po dolgem spustu odprle v novo dvorano. Tokrat manjšo. Na sredini prostora je gorela oljenka. Prava. Sveža. Nekdo je bil tukaj pred kratkim.

Elizabetha je obstala. Stephanus je sledil njenemu pogledu. Na drugi strani dvorane je na kamnitem stolu sedela Ursula. Živa. Bleda. Prestrašena. Toda živa. Elizabetha je planila proti njej. Takrat pa je Stephanus opazil nekaj, česar prej ni videl. Ursula ni bila sama. Za stolom je v temi nekdo stal.

Nepremično. Visoka postava v dolgem temnem oblačilu. Obraz je ostal skrit v senci. Toda ko je stopil bliže svetlobi, je Stephanus zagledal: zelo star obraz, skoraj bel, in oči, ki niso gledale kot oči prestrašenega človeka. Ampak kot oči nekoga, ki je predolgo živel sam. Neznanec je pogledal Elizabetho.

Potem Marka. In zelo tiho rekel:

»Končno ste odprli vrata.«

22. poglavje — Čuvaj

Nihče se ni premaknil. Plamen oljenke je rahlo trepetal in metal dolge sence po kamnitih stenah. Ursula je sedela na stolu, ovita v odejo, z velikimi nepremičnimi očmi. Ni jokala več. Kot da je jok ostal nekje višje v hodnikih. Elizabetha je počasi stopila proti njej.

»Ursula ...«

Deklica jo je pogledala. Prepoznala jo je. Toda v njenem obrazu je bilo nekaj drugečnega. Nekaj tihega in oddaljenega, česar Stephanus še nikoli ni videl pri otroku.

»Mama.«

Samo šepet. Elizabetha je pokleknila pred njo in jo stisnila k sebi. Ursula se ni upirala, vendar tudi ni planila v objem, kot bi Stephanus pričakoval. Samo sedela je mirno, ledeno mrzla. Marek je medtem gledal starega moža v temi.

»Ti.«

V njegovem glasu je bilo nekaj med sovraštvom in strahom. Neznanec je stopil nekoliko bliže svetlobi. Oblačilo, ki ga je nosil, ni bilo podobno ničemur, kar je Stephanus poznal: dolg temen

plašč, usnjen pas, kovinske sponke, skoraj povsem črne od starosti. Lasje so mu segali do ramen in bili popolnoma sivi. Koža na obrazu pa je bila tako bleda, da je skoraj spominjala na vosek.

Toda oči. Oči so bile žive. Preveč žive.

»Misliš sem, da si mrtev,« je rekel Marek.

Starec se je rahlo nasmehnil.

»Mnogi so.«

Duhovnik je obstal pri vhodu v dvorano in začel moliti skoraj neslišno. Neznanec ga je pogledal.

»Ti še vedno prosiš istega boga.«

»In ti še vedno stražiš isto luknjo.«

Tišina. Stephanus je stopil bliže Elizabethi in Ursuli.

»Kdo je to?«

Toda odgovor je prišel od Marka.

»Čuvaj.«

Beseda je zvenela staro. Kot nekaj, kar se je izgovarjalo že dolgo pred njimi. Starec je pogledal Ursulo.

»Deklica je našla pot sama.«

Elizabetha jo je močneje objela.

»Lagali ste ji.«

»Ne.«

Stephanus je začutil, kako se mu je želodec znova stisnil.

»Kaj hočeš od nje?«

Čuvaj ga je dolgo opazoval. Potem:

»Ničesar.«

»Potem zakaj je tukaj?«

Starec je pogledal proti temi za sabo.

»Ker vrata prepoznajo kri.«

V dvorani je postalo še tišje. Marek je stopil bliže.

»Ne govori v ugankah.«

Čuvaj ga je prvič pogledal naravnost.

»Ti pa še vedno misliš, da gre za zlato.«

Marekove roke so se stisnile v pest.

»Moj brat je umrl zaradi tega kraja.«

»Ne.«

Starec je počasi odkimal.

»Umrli je zaradi tega, kar je hotel odnesti.«

Stephanus je pogledal proti temi za čuvajem. Tam zadaj se je nekaj svetlikalo. Kovina. Veliko kovine. Toda ni izgledalo kot zaklad. Prej kot: police, zaboji, dolgi kovinski predmeti. In nekaj podobnega starim zvitkom. Elizabetha je sledila njegovemu pogledu.

»Kaj je tukaj?«

Čuvaj je nekaj trenutkov molčal. Potem je tiho rekel:

»Spomin.«

Oljenka je za trenutek močneje zagorela. Stephanus je zdaj videl več prostora: stare rimske skrinje, bronaste cevi, razpadle vojaške ščite, in na stenah zapise. Stotine zapisov. Nekateri latinski. Drugi v jeziku, ki ga ni poznal. Duhovnik je počasi stopil bliže in obstal kot okamenel.

»Presveta mati božja ...«

Marek pa ni gledal napisov. Gledal je velik kamnit podstavek v središču dvorane. Na njem je ležala debela knjiga, ovita v kovinske vezi. In na platnici: krog, križ, tri navpične črte. Isti znak. Marek je naredil korak naprej. Čuvajev glas pa je prvič postal trd:

»Če se je dotakneš, boš naredil isto napako kot Rimljani.«

23. poglavje — Knjiga

Marek se ni ustavil. Oljenka je osvetljevala njegov obraz samo z ene strani, zato je brazgotina delovala še globlja, slepo oko pa skoraj belo. Počasi je stopal proti kamnitemu podstavku, kakor človek, ki je vse življenje hodil proti enemu samemu trenutku. Stephanus je instinktivno stopil naprej.

»Pusti.«

Marek ga ni niti pogledal.

»Veš, koliko ljudi je umrlo zaradi tega kraja?« je rekel tiho. »Koliko jih je lagalo, ubijalo, bežalo?«

Njegov glas ni bil več jezen. Bil je utrujen. Čuvaj je stal popolnoma pri miru.

»In ti misliš, da bo knjiga to popravila.«

Marek se je grenko nasmehnil.

»Ne. Ampak vsaj vedel bom.«

Elizabetha je držala Ursulo v naročju. Deklica je gledala proti knjigi z nenavadno praznim izrazom. Stephanusu to ni bilo všeč. Preveč mirna je bila. Kot da posluša nekaj, česar drugi ne slišijo. Marek je stopil do podstavka. Zdaj so vsi videli knjigo jasno: temno usnje, kovinske vezi, debeli robovi strani, in znak na platnici.

Toda pod njim je bilo še nekaj. Rimske črke. Duhovnik jih je prebral prvi. Njegov glas se je skoraj zlomil:

»Memoria non moritur.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj pomeni?«

Starec je počasi odgovoril:

»Spomin ne umre.«

Tišina. Kapljanje vode nekje v globini. Plamen oljenke. In Marekova roka, ki se je počasi približevala knjigi. Čuvaj ni naredil ničesar. Samo gledal ga je. To je Stephanusa prestrašilo bolj kot grožnja.

»Ne dotikaj se je,« je rekel.

Marek se je prvič obrnil proti njemu.

»Prepozno za opozorila.«

Potem je prijel kovinsko vez. V istem trenutku se je skozi dvorano razlegel globok kovinski pok. Kot da se je nekje daleč v podzemlju sprostil star mehanizem. Oljenka je skoraj ugasnila. Ursula je sunkovito dvignila glavo.

»Ne,« je zašepetala.

Elizabetha jo je pogledala.

»Kaj je?«

Deklica je strmela v temo za podstavkom.

»Prebudil jih je.«

Stephanusu je po hrbtu stekel mraz. Marek je odprl prvo kovinsko zaponko. Drugi pok. Tokrat bližje. Zidovi dvorane so rahlo zadrhteli. Prah je padel s stropa. Duhovnik je stopil nazaj.

»Zapri jo.«

»Ne.«

Marekove oči so bile zdaj skoraj vročične. Odprl je še drugo vez. Čuvaj je prvič premaknil pogled proti Stephanusu.

»Vzemi ženo in deklico.«

Stephanus ni razumel.

»Zakaj?«

Toda odgovor ni prišel od njega. Prišel je iz teme. Globok. Votlo kovinski. Kot koraki več ljudi hkrati. Nekje daleč v podzemlju se je nekaj premikalo. Nekaj težkega. Ritmično. Kovinski udarci ob kamen. Marek je obstal. Tudi njegovi možje pri vhodu v dvorano so se prestrašeno obrnili proti temi. Zvok je prihajal bližje.

Počasi. Toda neustavljivo. Čuvaj je zaprl oči. Kot človek, ki je ta trenutek čakal mnogo let.

»Rimljani niso skrivali zlata,« je rekel tiho.

»Skrivali so to, kar je ostalo po vojni.«

Stephanus je stisnil sekiro.

»Kaj prihaja?«

Čuvaj je odprl oči. V njih ni bilo več strahu. Samo žalost.

»Stražarji.«

24. poglavje — Stražarji

Zvok je napolnil podzemlje. Počasen. Težak. Kovinski. Kot koraki vojakov, ki hodijo skozi globoko vodo. Stephanus je čutil tresljaje pod nogami še preden je karkoli zagledal. Prah se je usipal s stropa v drobnih sivih curkih. Oljenka na kamnitem podstavku je trepetala tako močno, da so sence po stenah delovale žive.

Marek je končno spustil knjigo. Prepozno. Nekje daleč v temi je nekaj zaropotalo. Potem še enkrat. Kot odpiranje ogromnih kovinskih vrat. Eden od Marekovih mož pri vhodu v dvorano je panično zaklel.

»Nekdo prihaja.«

Čuvaj ga ni niti pogledal.

»Ne nekdo.«

Elizabetha je močneje stisnila Ursulo. Deklica je bila ledeno mrzla, toda oči je imela široko odprte in uprte v temo za podstavkom.

»Slišim jih,« je zašepetala.

Stephanusu ni bilo všeč, kako je to rekla. Kot da jih pozna. Kot da jih je slišala že prej. Nato se je v temi nekaj premaknilo. Najprej samo svetloba. Med stebri daleč zadaj se je pokazal bled rumenkast odsev, kakor plamen bakle. Potem še eden. In še eden. Toda niso bile bakle. Stephanus je to razumel šele, ko so se luči začele premikati.

Oči. Odsev svetlobe na kovini. Prva postava je stopila iz teme počasi, skoraj ceremonialno. Človek. Ali nekaj, kar je nekoč bilo človek. Nosil je razpadel rimski oklep, prekrit s črnim oksidom

in zemljo. Kovinske plošče so bile ponekod zarjavele skupaj z usnjem. Na glavi je imel zlomljeno čelado, pod njo pa obraz, ki ni več pripadal živemu človeku: siva koža, prazne oči, ustnice umaknjene od zob.

Toda hodil je. Počasi. Mehansko. Kot da ga nekaj vleče naprej. Za njim še drugi. In tretji. Vsi v ostankih rimskih oklepov. Stephanus je slišal, kako eden od Marekovih mož začne moliti. Drugi je obrnil baklo in stekel proti stopnicam. Ni prišel daleč. Iz teme je priletela dolga zarjavela sulica in ga prebila skozi prsni koš. Moški je obvisel za trenutek, nato pa zadušeno padel po kamnih.

Elizabetha je zakričala. Marek je planil nazaj od podstavka.

»Kaj za vraga je to?!«

Čuvaj ga je pogledal z utrujenimi očmi.

»Dolžnost.«

Stražarji so prihajali bliže. Korak. Korak. Kovina ob kamen. Nobenega glasu. Nobenega dihanja. Samo gibanje. Stephanus je stopil pred Elizabetho in Ursulo. Sekira v njegovih rokah se je prvič zdela majhna. Duhovnik je tresočče držal križ pred sabo.

»To niso ljudje.«

»Niso več,« je rekel Čuvaj.

Prvi stražar je stopil v svetlobo oljenke. Na prsnem oklepu je imel isti znak: krog, križ, tri navpične črte. Stephanus je začutil, kako mu je želodec otrdel. Rimski vojaki. Tukaj spodaj. Stoletja. Marek je potegnil nož.

»Ubijte jih!«

Njegovi možje se niso premaknili. Nihče si ni upal prvi. Stražar pa je počasi obrnil glavo proti podstavku. Proti odprti knjigi. In prvič spregovoril. Glas ni zvenel človeško. Bolj kot kamen, ki se lomi pod težo zemlje.

»Memoria ...«

Drugi stražarji so obstali. Kot da poslušajo ukaz. Prvi je nato dokončal:

»... non moritur.«

Spomin ne umre. Oljenka je ugasnila. Dvorano je pogoltnila tema.

25. poglavje — Tema

Nekaj trenutkov ni obstajalo nič. Ne obrazi. Ne zidovi. Ne podzemlje. Samo tema. Stephanus je v njej slišal: hitro dihanje Elizabeth, pridušeno ihtenje enega od Marekovih mož, oddaljeno kapljanje vode, in počasno premikanje kovine. Stražarji so še vedno hodili. Korak. Korak. Korak. Zvok je prihajal iz vseh strani.

Nato je nekdo v temi zakričal. Kratek, zadušen krik. Slišalo se je: udarec, drsenje po kamnu, in nekaj težkega, kar je padlo na tla. Marekov človek. Elizabetha je instinktivno stisnila Ursulo k sebi. Stephanus je z eno roko segel proti njima, z drugo pa še vedno držal sekiro. Ni videl ničesar, toda telo mu je samo govorilo, kam mora stati.

Nekje levo je duhovnik začel glasneje moliti.

»Pater noster, qui es in caelis ...«

Molitev je tresla. Ne zaradi vere. Zaradi strahu. Potem se je v temi znova prižgala svetloba. Majhna. Rumena. Čuvaj je držal drugo oljenko. Plamen je osvetlil njegov obraz od spodaj navzgor in za trenutek je deloval skoraj mrtvaško. Stražarji so obstali nekaj korakov stran. Zdaj jih je Stephanus videl pet.

Mogoče šest. Težko je bilo reči, ker so nekateri ostajali v temi med stebri. Noben se ni premikal hitro. Toda vsi so gledali proti knjigi. Marek je stal ob podstavku, blede kot zid.

»Kaj hočejo?«

Čuvaj ni odgovoril takoj. Počasi je stopil do knjige in z roko nežno zaprl težko platnico. V trenutku se je nekaj spremenilo. Stražarji so obstali. Koraki so utihnili. Kot da jih je držala neka nevidna veriga. Stephanus je prvič po dolgem času normalno vdihnil.

»Knjiga jih kliče,« je tiho rekel Čuvaj.

Marek je gledal zaprto platnico.

»Kaj je v njej?«

»Imena.«

Tišina.

»Kakšna imena?«

Čuvaj je dvignil pogled proti stražarjem.

»Mrtvih.«

Plamen oljenke je znova zatrepetal. Stephanus je pogledal rimske vojake. Nekateri so imeli: zlomljene čelade, odprte rane, počene oklepe. Kot da so umrli v bitki in nikoli zares odšli iz nje. Elizabetha je zašepetala:

»To ni mogoče.«

»Rimljani so tukaj skrivali vojaške arhive,« je rekel Čuvaj. »Sezname. Premike. Kazni. Imena izdajalcev.«

Duhovnik je počasi nehal moliti.

»In zakaj bi kdo ubijal zaradi tega?« je vprašal Stephanus.

Čuvaj se je grenko nasmehnil.

»Ker ljudje vedno mislijo, da bo resnica osvobodila mrtve.«

Pogledal je Marka.

»V resnici pa največkrat uniči žive.«

Marek je še vedno strmel v knjigo. Obsedenost v njegovem obrazu ni izginila. Postala je hujša.

»Moj brat je prišel sem z vašim očetom,« je rekel Elizabethi. »Našli so seznam.«

Elizabetha ga je gledala brez besed.

»Na njem je bilo nekaj, zaradi česar so se začeli pobijati.«

Stephanus je začutil hlad v prsih.

»Kaj?«

Marek je počasi dvignil pogled.

»Ime človeka, ki je izdal rimsko utrdbo.«

Tišina. Kaplja vode. Oddaljeno škripanje kovine. Potem pa je Čuvaj prvič izgovoril nekaj, kar je vsem zamrznilo kri:

»In isti rod še vedno živi na teh gozdovih.«

Oljenka je osvetlila Ursulin obraz. Deklica pa je tiho pogledala Stephanusa in vprašala:

»Ata ... kaj pomeni izdajalec?«

26. poglavje — Ime v knjigi

Stephanus ni odgovoril takoj. Beseda je obvisela v podzemlju težje kot vlaga in hlad: izdajalec. Ursula ga je gledala z velikimi, utrujenimi očmi. Na licu je imela še vedno sled posušene krvi, lase raztrgane od vetra in rok tujcev. Toda vprašanje je postavila mirno. Preveč mirno. Kot otrok, ki čuti, da odrasli okoli njega govorijo o nečem večjem od njega samega.

Elizabetha jo je stisnila bliže sebi.

»To ni za otroke.«

Toda Ursula ni odmaknila pogleda od očeta. Stephanus je počasi pokleknil pred njo.

»To pomeni človek, ki pusti svoje ljudi same.«

Deklica je nekaj časa molčala. Potem je tiho vprašala:

»Kot tisti možje zunaj?«

Stephanusu se je grlo zaprlo.

»Mogoče.«

Ursula je pogledala proti stražarjem v temi.

»In oni?«

Nihče ni odgovoril. Čuvaj je stal ob podstavku z roko na zaprti knjigi. Stražarji se od takrat niso več premaknili. Stali so med stebri kot razpadli kipi: sulice v rokah, prazne oči, zarjavele čelade. Toda Stephanus je imel občutek, da poslušajo vsako besedo. Marek je počasi stopil bliže knjigi.

»Pokaži mi seznam.«

»Ne.«

»Moj brat je umrl zaradi tega.«

Čuvaj ga je pogledal utrujeno.

»Tvoj brat je umrl zaradi pohlepa.«

Marekove roke so se stresle.

»Lažeš.«

»Ne.«

Oljenka je za trenutek osvetlila njegove oči. V njih ni bilo več skoraj nič človeškega. Samo dolga leta samote.

»Ko so Rimljani izgubljali severne utrdbe,« je začel tiho, »je nekdo odprl vrata sovražniku.«

Duhovnik je spustil pogled. Čuvaj je nadaljeval:

»Mesto je padlo. Umrli so vojaki, žene, otroci. Preživeli so samo tisti, ki so pobegnili z arhivi in seznamom imen.«

Stephanus je čutil, kako se nekaj v dvorani spreminja. Kot da podzemlje posluša lastno zgodbo.

»In knjiga?« je vprašala Elizabetha.

»V njej so zapisana imena vseh, ki so sodelovali.«

Marek je stopil še bliže.

»Pokaži jo.«

Čuvaj je odkimal.

»Vsak človek, ki jo je odprl zaradi resnice, je začel iskati krivca med živimi.«

Tišina. Stephanus je pomislil na: vaše zamere, stare prepire, družine, ki se niso več pogovarjale zaradi zemlje, ljudi, ki so desetletja sovražili mrtve. In zdaj: knjiga z imeni. Marek je počasi izlekel nož.

»Odpri jo.«

Stražarji v temi so se skoraj neopazno premaknili. Kovina je zaškripala. Čuvaj pa ni odmaknil roke s platnice.

»Če jo odpreš, jih boš spet prebudil.«

»Potem naj pridejo.«

Elizabetha je vstala.

»Marek, dovolj.«

Mož s slepim očesom jo je pogledal skoraj boleče.

»Ti ne razumeš.«

»Ne,« je rekla tiho. »Ti ne razumeš. Vsi ti mrtvi ... in ti še vedno iščeš ime.«

Marekove oči so postale temne.

»Ker je moj brat umrl brez njega.«

Čuvaj je prvič pokazal nekaj podobnega usmiljenju.

»Ne.«

Marek je obstal.

»Tvoj brat je umrl, ker je hotel knjigo odnesti.«

Tišina. Nato je starec zelo počasi pogledal Stephanusa. In rekel nekaj, zaradi česar je vsem zastal dih:

»Prvi človek, ki je izdal rimska vrata, je nosil isto ime kot ti.«

27. poglavje — Stephanus

V dvorani ni bilo več slišati ničesar. Niti kapljanja vode. Niti dihanja. Samo tišina, ki je po besedah Čuvaja legla mednje kot kamen. Stephanus je nekaj trenutkov samo gledal starega moža. Ni razumel. Ali pa ni hotel razumeti.

»Lažeš,« je rekel tiho.

Toda glas ni zvenel prepričano. Čuvaj ni odgovoril takoj. Počasi je umaknil roko s knjige in položil dlan na staro usnje, kot človek, ki se dotika groba.

»Ime se ponavlja,« je rekel.

»Stoletja.«

Marek je stopil bliže.

»Pokaži mu.«

»Ne.«

»Potem lažeš.«

Stražarji v temi so se skoraj neopazno premaknili. Stephanus jih je zdaj čutil bolj kot videl: kovina, stare kosti, počasno gibanje. Kot da knjiga diha skozi njih. Elizabetha je stopila k možu.

»Poslušaj me.«

Toda Stephanus je ni slišal. V glavi mu je odmevala samo ena stvar: isto ime kot ti. Spomnil se je očeta. Njegovega molka. Zgodb, ki jih nikoli ni dokončal. Prepovedi: ne hodi k starim kamnom, ne koplji po gozdu, ne sprašuj po zlatu. Takrat je mislil, da gre za vraže starih ljudi. Zdaj prvič ni bil več prepričan.

»Kaj je pisalo v knjigi?« je vprašal.

Čuvaj ga je dolgo gledal. Potem:

»Da je stražar odprl severna vrata.«

Stephanus je čutil, kako se mu je želodec obrnil.

»Stražar.«

»Mož, ki bi moral varovati druge.«

Oljenka je zatrepetala. Na stenah so se premaknile dolge sence rimskih vojakov. Elizabetha je stisnila Ursulo bliže sebi.

»To nima zveze z njim.«

»Kri ima vedno zvezo,« je tiho rekel Čuvaj.

Duhovnik je prvič stopil naprej.

»Dovolj.«

Vsi so ga pogledali. Starec je bil bled in izmučen, toda glas je imel zdaj trši kot prej.

»To je razlog, da sem hotel, da kraj ostane zaprt.«

Marek se je grenko zasmel.

»Ker si se bal resnice.«

»Ker sem videl, kaj naredi ljudem.«

Duhovnik je pogledal Stephanusa.

»Pred petindvajsetimi leti so trije možje odprli knjigo samo za nekaj minut.«

Stephanus je poslušal.

»Do jutra je eden hotel ubiti drugega. Drugi je trdil, da je njegovo družino nekdo preklel. Tretji pa je izginil.«

Tišina.

»Ljudje ne znajo živeti z mrtvimi krivicami,« je rekel starec.

Marek je stisnil nož.

»Moj brat ni bil nor.«

»Ne.«

Čuvaj je počasi prikimal.

»Samo ni mogel več zapreti knjige v glavi.«

To je prestrašilo Stephanusa bolj kot stražarji. Ne prekletstvo. Ne mrtvi Rimljani. Ampak misel, da neka resnica človeka požre od znotraj. Ursula je nenadoma dvignila glavo.

»Ata.«

Stephanus je pogledal hčer.

»Nekdo prihaja.«

Vsi so obstali. Potem so zaslišali nov zvok. Ne iz teme za stražarji. Od zgoraj. Iz hodnikov. Kričanje. Veliko ljudi. In cerkveni zvon. Oddaljen, toda jasen. Duhovnik je prebledel.

»Vas.«

Marek se je obrnil proti stopnicam.

»Prekleta.«

Stephanus je zaslišal še nekaj množico, pse, in glasove ljudi iz vasi., Nekdo je povedal za vhod. in Elizabetha je zaprla oči.

»Prišli bodo sem dol.«

Čuvaj pa je prvič po dolgem času pokazal pravi strah. Ne zaradi knjige. Ne zaradi stražarjev. Ampak zaradi ljudi. Oljenka je zatrepetala. In nekje v temi je eden od rimskih stražarjev počasi obrnil glavo proti stopnicam.

28. poglavje — Ljudje

Zvon je zvonil brez reda. Ne za mašo. Ne za pogreb. Ampak tako, kot zvonijo samo takrat, ko gre nekaj narobe: požar, napad, kri. Odmev je prihajal skozi podzemne hodnike zadušeno, vendar dovolj jasno, da je vsak v dvorani razumel: vas je budna. In prihaja. Stephanus je prvi stopil proti stopnicam.

»Moramo jih ustaviti.«

»Ne,« je rekel Čuvaj prehitro.

Vsi so ga pogledali. Stari mož je prvič izgubil svojo mirnost. Roke ob knjigi so se mu rahlo tresle.

»Če pridejo sem spodaj ...«

Ni dokončal. Ni bilo treba. Stephanus si je predstavljal: prestrašene može z baklami, govorice, vino, stare zamere, orožje. In potem: to dvorano. Knjigo. Stražarje. To ne bi ostalo skrivnost. To bi postala norost. Marek je pogledal proti hodniku.

»Moji ljudje jih ne bodo ustavili.«

Kot da je to prvič priznal tudi sam sebi. Nad njimi so zdaj že jasno odmevali: koraki, kričanje, ropot kamenja. Nekdo je odpiral vhod. Elizabetha je tiho vprašala:

»Kdo jim je povedal?«

Nihče ni odgovoril. Toda vsi so pomislili isto: nekdo izmed njih. Duhovnik je počasi sedel na kamnit blok ob steni, kot človek, ki je v trenutku postal starejši za deset let.

»Vedno se konča enako,« je rekel tiho.

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj?«

Starec je dvignil utrujene oči.

»Najprej pridejo tisti, ki iščejo resnico. Za njimi pa tisti, ki iščejo krivca.«

Tišina. Marek je počasi obrnil nož med prsti.

»Če knjigo zapremo nazaj, bodo še vedno iskali.«

Čuvaj je prikimal.

»Seveda bodo.«

»Potem jo vzamemo.«

Stražarji v temi so se znova premaknili. Kovina je zaškripala. Stephanus je zdaj razumel: dokler je knjiga zaprta, mirujejo. Ko jo nekdo odnese ... Ni hotel dokončati misli. Ursula je tiho sedela ob materi in gledala rimske vojake brez joka. Kot da jih razume bolj kot odrasli. Potem je nenadoma rekla:

»Oni nočejo ven.«

Vsi so jo pogledali. Deklica je pokazala proti stražarjem.

»Bojijo se svetlobe.«

Elizabetha jo je objela.

»Ursula ...«

»Res je.«

Čuvaj jo je gledal drugače kot prej. Skoraj spoštljivo. Stephanusu to ni bilo všeč. Preveč stvari je ta otrok videl v eni sami noči. Nad njimi je močno zaropotalo. Nekdo je odprl kamniti pokrov. V hodnikih se je razlegel glas Martina iz vasi:

»Stephanus!«

Odmev Stephanus ..., Stephanus ... in Potem drugi glas.

»Prinesite bakle!«

Marek je zaklel. Čuvaj pa je nenadoma stopil k podstavku in odprl kovinsko zaponko na knjigi. Stephanus je sunkovito stopil naprej.

»Kaj delaš?!«

»Kar bi moral narediti že davno.«

Starec je pogledal Elizabetho.

»Če pridejo ljudje do knjige, bo vas gorela še sto let.«

Nato je pogledal Stephanusa.

»Nekdo jo mora odnesti globlje.«

Tišina. Stražarji so se premaknili. Ne proti njim. Proti stopnicam. Kot vojaki, ki se pripravljajo braniti vhod. Marek je počasi stopil nazaj.

»Ne ...«

Prvič je bilo v njegovem glasu slišati pravi strah. Zgoraj pa so se že pojavile prve bakle vaščanov. Svetloba je začela drseti po stenah hodnika. In eden od rimskih stražarjev je dvignil zarjavelo sulico.

29. poglavje — Bakle

Prva bakla se je pojavila na vrhu stopnic kot majhno oranžno oko. Potem druga. In tretja. Svetloba je drsela po mokrih kamnitih stenah, skupaj z glasovi prestrašenih mož iz vasi.

»Tukaj spodaj so!«

»Sveta Marija ...«

»Kaj je to za en kraj?«

Odmev njihovih besed je polnil hodnike in se mešal z globokim kovinskim dihanjem stražarjev. Stephanus je stal med podstavkom in stopnicami s sekuro v rokah. Nikoli v življenju se ni bal ljudi tako kot v tistem trenutku. Volkovi ubijajo zaradi lakote. Ljudje pa zaradi zgodb. Marekovi možje so začeli počasi umikati bakle nazaj proti steni. Nihče ni hotel stati preblizu rimskim stražarjem.

Čuvaj je medtem odprl knjigo samo za nekaj prstov. Dovolj. V dvorani je zapihal hladen veter, čeprav pod zemljo ni bilo nobenega odprtega prostora. Oljenka je skoraj ugasnila. Stražarji pa so se premaknili hkrati. Korak naprej. Kovina je zadonela skozi prostor kot cerkveni zvon. Na vrhu stopnic se je pojavil Martin.

Za njim še Bara, dva furmana, vaški hlapci, in mladi fantje s koli in vilami., Vsi so obstali., Bakle so osvetlile dvorano. In stražarje. in Nekdo je spustil baklo iz rok.

Padla je po kamnih in se ugasnila v luži vode.

»Jezus Kristus ...« je zašepetal Martin.

Nihče ni dihal. Rimski vojaki so stali popolnoma pri miru v polkrogu pred podstavkom: sulice, čelade, prazne oči. Kakor mrtva vojska, ki še vedno čaka ukaz. Bara je prva pogledala Ursulo.

»Živa je.«

Elizabetha je deklico stisnila k sebi. Toda Martin je gledal nekaj drugega. Knjigo. Stephanus je to videl takoj. In v istem trenutku razumel, da je Čuvaj imel prav. Novice o zlatu so že prišle med ljudi. Martin je počasi stopil nižje po stopnicah.

»Kaj je tam?«

Nihče ni odgovoril.

»Je res?«

Marek se je grenko zasmel.

»Vedno isto vprašanje.«

Stephanus je stopil pred podstavek.

»Pojdite nazaj.«

Martin ga je pogledal, kot da ga prvič vidi.

»Zakaj?«

Stephanus je odprl usta. Toda kaj naj pove? Da pod zemljo stojijo mrtvi Rimljani? Da knjiga prebujata stražarje? Da je resnica nevarnejša od zlata? Nobena beseda ne bi zvenela razumno. Potem pa je eden od mladih fantov za Martinom zagledal kovinske skrinje v temi.

»Zlato.«

Beseda je zdrsnila skozi dvorano skoraj nežno. Toda naredila je več škode kot ogenj. Ljudje na stopnicah so se premaknili. Stephanus je zavpil:

»NE!«

Prepozno. Fant je stekel po zadnjih stopnicah navzdol proti dvorani. Stražarji so reagirali v istem trenutku. Prvi je dvignil sulico. Zvok kovine ob kamen je presekal podzemlje. Fant je obstal. Prepozno. Sulica mu je prebila vrat tako hitro, da sploh ni zakričal. Samo zrak mu je ušel iz ust v kratkem pisku.

Kri je poškopila kamne. Bakle. Stene. Fant je padel na kolena in se zgrudil po tleh. Nastala je popolna tišina. Potem pa je nekdo zgoraj zakričal. In množica je planila v paniko.

30. poglavje — Panika

Panika je eksplodirala v trenutku. Na stopnicah so ljudje začeli kričati drug čez drugega: nekdo je molil, nekdo je vpil, da gre za hudiča, nekdo je zahteval zlato, drugi so hoteli nazaj na površje. Bakle so se zibale sem ter tja in po stenah so divjale nore sence. Martin je skušal zadržati ljudi.

»Nazaj! Vsi nazaj!«

Toda množica pod zemljo ni več poslušala razuma. Stephanus je planil proti mrtvemu fantu, toda že v naslednjem trenutku se je eden od stražarjev obrnil proti novim glasovom. Kovina je zahrustala. Drugi stražar je dvignil meč. Čuvaj je zaklel prvič, odkar so ga srečali.

»Zaprite knjigo!«

Marek je obstal med podstavkom in stražarji, kot človek, ki je končno razumel, da je odprl nekaj, česar ne zna več nadzorovati. Elizabetha je zgrabila Ursulo.

»Moramo ven.«

»Ne,« je rekel Čuvaj ostro. »Zgoraj bo še huje.«

Imel je prav. Na stopnicah je nekdo pahnul drugega in moški z baklo je padel po kamnih. Ogenj je oplazil staro leseno ogrodje ob steni. Suh les je zagorel skoraj v trenutku. Dim. Ogenj. Kričanje. In stražarji, ki so se začeli premikati hitreje. Stephanus je prvič videl, kako strašno hitri so lahko. Prvi rimski vojak je planil med ljudi na stopnicah. Zarjaveli oklep je ropotal kot verige, sulica pa je sekali skozi zrak z grozljivo natančnostjo.

Moški iz vasi je zavpil in padel nazaj. Drugi so se začeli prerivati drug čez drugega proti izhodu. Duhovnik je dvignil križ.

»Nazaj! Vsi nazaj!«

Toda strah je bil zdaj močnejši od njega. Marek je pogledal Čuvaja.

»Ustavi jih!«

Starec ga je pogledal skoraj žalostno.

»Niso moji.«

Stephanus je stopil pred Elizabetho in Ursulo ravno, ko je eden od stražarjev obrnil prazne oči proti njim. Za trenutek se je čas ustavil. Rimski vojak je pogledal: Elizabetho, Ursulo, knjigo. Potem pa počasi spustil sulico. Kot da jih je prepoznal. Čuvaj je to opazil. Njegov obraz je za trenutek otrdel.

»Deklica,« je zašepetal.

Elizabetha ga je pogledala.

»Kaj?«

Toda starec ni odgovoril. Gledal je samo Ursulo. Deklica pa je v istem trenutku izrekla nekaj, zaradi česar se je Stephanusu po hrbtu razlil led:

»Oni mislijo, da sem ena od njih.«

Tišina okoli njih je trajala samo sekundo. Potem je iz hodnikov prišel nov krik. In še več ljudi iz vasi. Preveč. Stražarji so se obrnili proti stopnicam kot ena sama vojska. Marek je planil proti knjigi.

»Zapri jo!«

Čuvaj je že segel po platnici. Toda eden od prestrašenih vaščanov je v paniki vrgel gorečo baklo naravnost proti podstavku. Bakla je zadela knjigo. Usnje se je vnelo. In vsi stražarji v dvorani so se istočasno ustavili.

31. poglavje — Ogenj

Plameni so se razlili po usnju skoraj nenaravno hitro. Kot da knjiga gori od znotraj. Čuvaj je planil proti podstavku.

»NE!«

Toda prepozno. Ogenj je zajel kovinske vezi in skozi dvorano se je razlegel zvok, ki ni bil podoben ničemur človeškemu: ne kriku, ne vetru, ne kovini. Bolj kot dolg vzdih nekoga, ki se po stoletjih prebujal iz bolečine. Stražarji so obstali popolnoma negibni. Njihove prazne oči so bile obrnjene proti goreči knjigi.

Marek je stopil nazaj.

»Kaj se dogaja?«

Čuvaj ga ni slišal. Ali pa ni hotel. S tresočimi rokami je skušal pogasiti ogenj z lastnim plaščem, toda plameni so se samo še bolj razširili po straneh. Iz knjige je začel leteti pepel. Ne siv. Črn. In med tlečimi stranmi so se za trenutek prikazovala imena: latinska, germanska, slovanska, neznana. Stotine imen.

Stephanus je začutil slabost. Kot da zrak okoli knjige postaja težji. Vaščani na stopnicah so utihnili. Celo panika je za trenutek zamrla pred prizorom goreče knjige in nepremične rimske vojske. Elizabetha je gledala pepel, ki je krožil po zraku.

»Kaj si naredil ...«

Baklo je vrgel mlad hlapec, ki je zdaj klečal ob steni in jokal od strahu.

»Nisem hotel ... jaz ...«

Nihče ga ni poslušal. Prvi stražar je počasi spustil sulico. Kovina je zadonela ob kamen. Potem drugi. In tretji. Kot vojska, ki končno dobiva dovoljenje za počitek. Čuvaj je obstal pred knjigo. V njegovih očeh so bile solze. Prvič je deloval res star.

»Končuje se,« je zašepetal.

Marek ga je zgrabil za ramo.

»Kaj se končuje?!«

Starec ga je pogledal. In v njegovem glasu ni bilo več skrivnosti. Samo utrujenost.

»Straženje.«

Plameni so postajali višji. Kovinske vezi na knjigi so počile. V istem trenutku so vsi stražarji v dvorani dvignili glave proti stropu. Kot da nekaj poslušajo. Nato se je zgodilo nekaj še hujšega. Prvi stražar je začel razpadati. Ne počasi. V trenutku. Oklep se je sesedel sam vase, kot da v njem nikoli ni bilo telesa. Kostni so se spremenile v prah. Čelada je zadonela po kamnih in obstala pri Stephanusovih nogah.

Potem drugi. Tretji. Po dvorani je začelo odmevati: padanje kovine, lomljenje starega usnja, šepet pepela po kamnu. Vaščani so padali na kolena in molili. Nekateri so kričali. Drugi samo strmeli. Ursula pa je tiho rekla:

»Zdaj lahko gredo.«

Elizabetha jo je pogledala, kot da prvič ne vidi več samo otroka. Stephanus je stopil bliže podstavku. Knjiga je še vedno gorela. Toda med tlečimi stranmi je za trenutek zagledal nekaj. Ime. Svoje ime. STEPHANUS. Srce mu je zastalo. Potem je plamen zajel stran in jo spremenil v pepel. Čuvaj je počasi sedel na tla.

Kot človek, ki nima več razloga stati. Marek je strmел v ogenj z izrazom popolnega poraza.

»Vse je izginilo.«

»Ne,« je rekel duhovnik tiho.

Vsi so ga pogledali. Stari mož je stal med dimom in pepelom, obraz osvetljen z zadnjimi plameni.

»Zdaj bo prvič mogoče pozabiti.«

Nad njimi je veter zavel skozi hodnike. Dim se je začel dvigovati proti površju. In nekje daleč zgoraj je zazvonil prvi jutranji zvon.

32. poglavje — Jutro nad Blokami

Ko so prišli iz podzemlja, je sneženje ponehalo. Nad Bloško planoto se je počasi delalo jutro. Nebo je bilo blede sivo, skoraj belo, in med smrekami se je vlekel tanek dim iz vaških dimnikov. Mraz je bil še vedno oster, toda po dolgi noči pod zemljo je zrak dobro del. Ljudje so prihajali iz gozda tišje kot prej.

Nihče ni govoril glasno. Nekateri so se izogibali pogledom. Drugi so se križali. Tretji so samo hodili. Kot po pogrebu. Martin je stopal na čelu skupine, bled in sključen. Ko je prišel do roba vasi, se je obrnil proti Stephanusu.

»Fant je mrtev.«

Stephanus je počasi prikimal. Ni bilo besed za to. Martin je pogledal proti gozdu za njimi.

»Kaj bomo povedali ljudem?«

Tišina. Kaj sploh lahko poveš po noči, v kateri: mrtvi hodijo, knjige gorijo, in zgodovina vstane iz zemlje? Duhovnik je odgovoril prvi:

»Da se je jama podrla.«

Marek se je grenko zasmel.

»In to bodo verjeli?«

Stari duhovnik ga je pogledal utrujeno.

»Ljudje vedno raje verjamejo zemlji kot resnici.«

To je bilo verjetno res. Stephanus je pogledal proti Ursuli. Deklica je hodila med njim in Elizabetho, zavita v debelo odejo. Bila je izčrpana, toda mirna. Preveč mirna za otroka, ki je preživel ugrabitev in noč med mrtvimi vojaki. Ko so prišli do lipe pred hišo, je Ursula obstala. Sneg okoli znamenja je bil nedotaknjen.

Sveča v niši je ugasnila že ponoči. Deklica je pogledala križ pod drevesom in tiho vprašala:

»Ali bodo zdaj spali?«

Stephanus je vedel, o kom govori. Pogledal je proti gozdu. Pod belino snega je zdaj spet vse izgledalo običajno: drevesa, pot, kamenje, megla. Kot da pod zemljo ni ničesar več.

»Ja,« je rekel.

»Mislim, da bodo.«

Ursula je prikimala. Potem pa dodala:

»Ampak kraj se še vedno spominja.«

Elizabetha je sunkovito pogledala hčer. Stephanus je začutil, kako mu je nekaj hladnega zdrsnilo po hrbtu. Ne zaradi besed. Ampak zaradi načina, kako jih je izrekla. Kot nekdo mnogo

starejši. Marek je medtem stal nekoliko stran od drugih. Gledal je proti gozdu, kjer je pod snegom ostal vhod v podzemlje.

»Vse življenje sem mislil, da iščem zaklad,« je rekel tiho.

Nihče mu ni odgovoril. Čuvaj ni prišel iz podzemlja. To so vsi opazili, vendar nihče ni vprašal. Kot da so razumeli: nekateri ljudje pripadajo krajem bolj kot svetu nad njimi. Duhovnik je stopil do Stephanusa.

»Vhod bo treba zasuti.«

»Ja.«

»In ljudje morajo pozabiti.«

Stephanus je pogledal vas. Že zdaj je vedel, da ne bodo. Na Blokah zgodbe nikoli zares ne umrejo. Samo potonejo globlje: v gozd, v družine, v molk. Elizabetha je odprla vrata hiše. Toplota peči jih je počasi objela. Ursula pa je še zadnjič pogledala proti gozdu in skoraj neslišno rekla:

»Nekdo je še vedno spodaj.«

Veter je zapihal čez planoto. In visoko med zasneženimi vejami je zakrožil krokar.

33. poglavje — Pepel v peči

Tri dni je vas molčala. Na Blokah ljudje niso znali govoriti o stvareh, ki jih presegajo. Zato so: popravljali vrata, sekali drva, krpali strehe, in zakopali mrtvega fanta brez dolgih vprašanj. Duhovnik je pri pogrebu rekel, da je nesreča prišla iz zemlje. Nihče mu ni ugovarjal. Toda po maši so ljudje šepetali: o rimskih vojaki, o zakladu, o jami pod gozdom, in o Ursuli.

Vedno o Ursuli. Ker otroci po takih nočeh običajno: kričijo, jočejo, ne spijo. Ursula pa je postala tiha. Preveč tiha. Sedela je ob peči in risala po kosih lesa. Včasih cele ure brez besede. Elizabetha jo je ponoči poslušala dihati, kot bi preverjala, ali je res doma. Stephanus pa ni več hodil v gozd.

Vsaj prve dni ne. Sekira je ostala pri vratih. Sneg je medtem ponovno pobelil stare sledi okoli lipe in vhod v podzemlje so vaščani zasuli s kamenjem ter hlodi. Martin je ukazal, da nihče več ne hodi tja. Toda prepovedi na Blokah vedno rodijo več zgodb kot resnice. Tretjo noč po požaru knjige Stephanus ni mogel spati.

Veter je bil močan in star les hiše je pokal globlje kot običajno. Elizabetha je ležala obrnjena stran, toda vedel je, da je budna.

»Tudi ti ga slišiš,« je rekla v temo.

Stephanus je poslušal. Sprva nič. Potem: oddaljen kovinski zvok. Komaj slišen. Kot da nekdo zelo globoko pod zemljo premika železo. Elizabetha je zaprla oči.

»Ni konec.«

Stephanus ni odgovoril. Ker je isto mislil. Vstal je in stopil v kuhinjo. V peči je še vedno tlelo nekaj oglja. Nad njim je visel lonec s toplo vodo. Hiša je dišala po dimu, mokrem lesu in pepelu. Na mizi je ležal kos lesa. Ursulina risba. Stephanus jo je počasi vzel v roke. Gozd. Konji. In med drevesi simbol: krog, križ, tri črte.

Pod njim pa nekaj novega. Majhna postava. Človek pod zemljo. Stephanusu je zastal dih. Ursula je stala v vratih kuhinje. Ni je slišal priti.

»Zakaj si narisala to?«

Deklica je pogledala risbo.

»Ker je sam.«

»Kdo?«

Ursula je nekaj časa molčala. Potem:

»Čuvaj.«

V hiši je nastala tišina. Veter je zunaj zarenčal okoli vogalov. Stephanus je počasi odložil risbo.

»Rekli smo, da je ostal spodaj.«

»Je.«

»Potem kako veš, da je sam?«

Ursula je pogledala proti peči. Plameni so se odbijali v njenih očeh. In takrat je Stephanus prvič začutil pravi strah pred lastno hčerjo. Ne zaradi nje. Ampak zaradi tega, kar je morda prinesla iz podzemlja.

»Ponoči govori,« je rekla tiho.

Elizabetha je obstala v vratih za njo.

»Kdo govori?«

Ursula je dvignila pogled.

»Mož, ki ne more umreti, dokler se ga kraj spominja.«

34. poglavje — Zima leta 1656

Zima ni hotela oditi. Tudi marca je sneg še vedno ležal med smrekami in ob starih kamnitih poteh. Na Bloški planoti so ljudje začeli govoriti, da zemlja letos noče dihati. Nekateri so krivili vreme. Drugi gozd. Tretji pa noči, o katerih se ni govorilo naglas. Od dogodkov pod zemljo je minilo skoraj dva meseca.

Vas je navzven spet živela običajno ženske so nosile vodo, moški sekali les in otroci lovili vrane po snegu.

Toda pod vsem tem je ostalo nekaj napetega. Kot struna, ki čaka, da poči. Stephanus je to čutil vsak dan. Ljudje so ga gledali drugače. Ne odkrito. Bolj skrivaj. Kot človeka, ki se je vrnil iz kraja, kamor drugi ne bi smeli stopiti. Martin ga je še vedno pozdravil. Bara je še vedno prinesla kruh. Toda nekateri so ob njegovem prihodu utihnili.

Posebej po tem, ko je nekdo ponoči našel odprte kamne pri zasuti jami. Čeprav so jih zadelali z zemljo in hlodi, je bilo naslednje jutro nekaj premaknjeno. Kot da je nekdo skušal priti ven. Ali noter. Stephanus ni povedal Elizabethi. Toda isto noč je šel sam do gozda. Sneg je bil trd in skorjast pod nogami. Luna je svetila med oblaki in drevesa so bila videti višja kot običajno. Ko je prišel do stare rimske poti, je obstal.

Nekdo je res kopal. Na snegu so bile sledi. Majhne. Otroške. Stephanusu je srce zastalo. Sledile so od poti do zasute odprtine. In nazaj proti vasi. Počasi je pokleknil. Na kamnu ob zasuti jami je bil z nohtom narisani znak: krog, križ, tri črte. Veter je zapihal med smrekami. Stephanus je začutil, kako mu mraz sili pod kožo.

Ko se je vrnil domov, je bila hiša tiha. Pretiha. Vrata niso bila zaklenjena. Peč je še gorela. Toda Elizabethi ni bilo v kuhinji.

»Elizabetha?«

Nič. Potem je zaslišal glas iz zgornje sobe. Ursula. Tiho je pela. Stephanus je počasi stopil po stopnicah. Deske so škripale pod njim. Vrata sobe so bila priprta. Skozi režo je videl: Ursulo pri oknu, Elizabetho ob postelji, in nekaj na tleh. Knjigo. Ne isto. Toda podobno. Majhna usnjena knjiga, ki je Stephanus še nikoli ni videl.

Elizabetha jo je hitro zaprla, ko ga je opazila. Prepozno. Na odprti strani je videl isti znak. Stephanus je obstal na vratih.

»Koliko knjig obstaja?«

Elizabetha ni odgovorila takoj. Ursula pa je še vedno gledala skozi okno v temo gozda.

»Več,« je rekla tiho.

Stephanus jo je pogledal.

»Kdo ti je to povedal?«

Deklica je počasi obrnila glavo proti njemu. V njenih očeh ni bilo strahu. Samo utrujenost.

»Čuvaj.«

35. poglavje — Glasovi pod snegom

Stephanus je dolgo stal na pragu sobe. Veter je pritiskal ob okno in skozi razpoke med deskami je prihajal tanek hladen zrak. Ursula je sedela na postelji s prekrižanimi nogami in gledala v temo zunaj, kot da posluša nekaj zelo daleč. Elizabetha je držala majhno knjigo tesno ob sebi. Pretesno. Kot človek, ki nekaj skriva že predolgo.

»Pokaži mi jo,« je rekel Stephanus.

Njegov glas ni bil jezen. To je Elizabetho prestrašilo bolj kot kričanje. Počasi je položila knjigo na odejo med njima. Stephanus jo je vzel v roke. Usnje je bilo obrabljeno in mehko od starosti. Na platnici ni bilo napisa. Samo vtisnjen znak: krog, križ, tri črte. Isti simbol. Vedno isti. Odprl je prvo stran.

Pisava ni bila latinska. Toda med vrsticami so bile risbe: podzemni hodniki, stari kamni, drevesa nad jamo, in krogi okoli vasi. Na eni strani pa je bila narisana lipa pred hišo. Stephanusu je zastal dih.

»Kdo je to napisal?«

Elizabetha je sedla na rob postelje.

»Moj oče.«

»Zakaj mi nisi povedala za drugo knjigo?«

Dolga tišina. Potem:

»Ker prva ni bila edina stvar, ki so jo iskali.«

Ursula je tiho nehala peti. V sobi je postalo tako mirno, da je Stephanus slišal prasketanje ognja spodaj v kuhinji.

»Kaj je v tej knjigi?«

Elizabetha ga je pogledala utrujeno.

»Zapisi o krajih.«

»Kakšnih krajih?«

»Kjer so Rimljani skrili stvari.«

Stephanus je začutil neprijeten pritisk v prsih.

»Koliko takih krajev obstaja?«

Elizabetha ni odgovorila. Toda Ursula je.

»Sedem.«

Oba odrasla sta se sunkovito obrnila proti njej. Deklica je sedela popolnoma mirno.

»Kako to veš?« je vprašal Stephanus.

Ursula je nekaj časa molčala. Potem:

»Ker jih Čuvaj šteje.«

V hiši je nekaj zaropotalo. Vsi trije so trznili. Veter? Ne. Zvok je prišel od spodaj. Iz kuhinje. Stephanus je v trenutku vstal in pograbil sekiro ob vratih sobe. Elizabetha je stisnila Ursulo k sebi. Počasi so stopili po stopnicah. Vsaka deska je zaškripala glasneje kot običajno. V kuhinji je bila tema.

Ogenj v peči je skoraj ugasnil. Stephanus je stopil prvi. Nič. Potem je zagledal mizo. Na njej je ležal tanek sloj snega. Kot da je bilo okno odprto. Toda ni bilo. V sredini snega pa nekaj narisano. Sveže. Z enim samim prstom. Krog. Križ. Tri črte. Elizabetha je tiho zajela sapo. Stephanus je stopil do vrat.

Zapah je bil še vedno zaklenjen. Okna zaprta. Nobenih sledi. Samo sneg na mizi. In znak. Ursula je obstala na zadnji stopnici. Ni izgledala presenečeno. Samo žalostno.

»Rekel je, da ne smemo pozabiti.«

Stephanus je počasi pogledal hčer.

»Kdo?«

Deklica je odgovorila skoraj šepetaje:

»Tisti, ki je ostal spodaj sam.«

36. poglavje — Sedem krajev

Tisto noč nihče ni več spal. Stephanus je sedel v kuhinji ob skoraj ugasli peči in opazoval znak v snegu na mizi, dokler se ni počasi stalil v vodo. Elizabetha je molčala. Ursula pa je ponovno sedela ob oknu in gledala proti gozdu. Kot da nekoga čaka. Veter je do jutra večkrat stresel hišo. Ob vsakem sunku je Stephanus instinktivno segel po sekiri.

Ne zaradi ljudi več. Zaradi nečesa drugega. Ko se je začelo daniti, je Elizabetha odprla malo knjigo svojega očeta in jo položila na mizo mednje.

»Če je res prišel sem ...« je rekla tiho, »potem ne bo odnehal.«

Stephanus jo je pogledal.

»Čuvaj.«

Prvič je ime izgovoril naglas. Elizabetha je prikimala. Na eni od strani knjige je bil narisani zemljevid. Grob in nepopoln, toda dovolj jasen, da je Stephanus prepoznal: Bloke, gozdove, staro rimsko pot, in majhne kroge daleč stran od planote. Sedem krajev. Ob vsakem krogu je bil isti znak.

»To je mislila Ursula.«

Elizabetha je s prstom sledila eni od oznak.

»Moj oče je verjel, da Rimljani niso skrili samo enega zaklada.«

»Ampak sedem.«

»Da.«

Stephanus je začutil utrujenost v kosteh. Sedem podzemelj. Sedem knjig. Sedem krajev, kjer se zgodovina noče pustiti pokopati.

»Zakaj?« je vprašal.

Elizabetha je dolgo molčala.

»Ker imperiji vedno skrivajo stvari, ki jih je preveč sram pokazati.«

To je zvenelo preveč resnično. Ursula je nenadoma vstala od okna in prišla k mizi. Pogledala je zemljevid. Potem položila prst na enega od krogov daleč proti jugu.

»Tam doli.«

Stephanus jo je pogledal.

»Kaj?«

»Knjiga.«

Elizabetha je prebledela.

»Kako to misliš?«

Ursula je zaprla oči za trenutek. Kot da posluša glas nekoga daleč stran.

»Nekdo jo je odprl.«

V hiši je nastala tišina. Stephanus je pogledal Elizabetho. Oba sta pomislila isto: če obstajajo še drugi kraji, potem obstajajo tudi drugi ljudje, ki jih iščejo. In če je nekdo odprl drugo knjigo ... Stephanus je vstal tako sunkovito, da je stol padel po tleh.

»To se mora končati.«

Elizabetha ga je pogledala.

»Kako?«

Ni vedel. Prvič po dolgem času res ni vedel. Potem pa se je zaslišalo trkanje na vrata. Tokrat samo enkrat. Tiho. Stephanus je pograbil sekuro in odprl. Pred hišo je stal Marek. Sam. Zasnežen do kolen, utrujen in bled. V rokah je držal nekaj zavitega v platno.

»Prišel sem prepozno,« je rekel.

Stephanus ni odgovoril. Marek je počasi razgrnil platno. Notri je bil star rimski kovinski tulec, počrnjen od ognja. Na njem: krog, križ, tri črte. Elizabetha je obstala za Stephanusom.

»Kje si to dobil?«

Marek je pogledal Ursulo. Deklica ga je gledala popolnoma mirno. Potem je odgovoril:

»Nekdo je ponoči pustil pred mojimi vrati.«

37. poglavje — Tulec

V kuhinji je dišalo po snegu in dimu. Marek je stal pri vratih, kot človek, ki ne ve več, ali prihaja prosit pomoč ali opozarjat pred nečim hujšim. Plašč je imel moker od snega, pod očmi pa temne sence, kot da ni spal že več noči. Stephanus ni spustil sekire.

»Kdo ti ga je pustil?«

Marek se je grenko nasmehnil.

»Če bi vedel, ne bi bil tukaj.«

Elizabetha je počasi vzela kovinski tulec iz njegovih rok. Bil je težak. Težji, kot je pričakovala. Na površini so bile stare zareze in rja, toda znak je ostal skoraj nedotaknjen: krog, križ, tri črte. Ursula ga je gledala, kot da ga prepozna. To je Stephanusa znova zbolelo nekje globoko v prsih. Elizabetha je previdno odprla tulec.

Iz njega je zdrsnil zvitek. Ne pergament. Tanjši material. Temen. Skoraj preperel od starosti. Na njem so bile narisane črte. Pot. Stephanus je stopil bliže. Zemljevid. Toda drugačen od tistega v mali knjigi. Ta je bil natančnejši: reke, hribi, rimske poti, in sedem oznak. Pri eni od njih pa je bil narejen križ.

Rdeč. Svež. Marek je opazoval njihove obraze.

»To je bilo poleg.«

Iz žepa je potegnil še nekaj. Košček zoglenelega papirja. Elizabetha ga je previdno razprla. Na njem je bilo samo nekaj besed v latinščini. Duhovnik, ki je ravno stopil v kuhinjo brez trkanja, jih je prebral naglas:

“Primus apertus est.”

“Prvi je odprt.”

Tišina. Stephanus je začutil, kako se mu je želodec stisnil. Prvi. To pomeni: drugi še obstajajo, nekdo jih išče, in nekdo jih odpira. Duhovnik je sedel brez vprašanja, kot človek, ki je prestar za vljudnosti.

»Pokazal mi ga je Martin.«

»Martin je vedel?«

»Pol vasi že nekaj sluti.«

To je bilo slabo. Na Blokah se govorice širijo hitreje kot ogenj. Elizabetha je pogledala zemljevid.

»Kje je ta kraj?«

Duhovnik je dolgo molčal. Potem je s prstom pokazal na južni rob risbe.

»Stara utrdba pri morju.«

Marek je prikimal.

»Tam sem našel sled.«

Stephanus ga je ostro pogledal.

»Bil si tam.«

»Pred časom.«

»Zakaj?«

Marekove oči so postale temne.

»Ker sem po noči v podzemlju razumel nekaj.«

»Kaj?«

Dolga tišina. Potem:

»Da nekdo nadaljuje delo.«

Veter je močno stresel hišo. Ursula pa je tiho rekla:

»Ni sam.«

Vsi so se obrnili k njej. Deklica je gledala zemljevid. Njeni prsti so počasi drseli med oznakami.

»Sedem jih je bilo.«

»Koga?« je vprašal Stephanus.

Ursula je zaprla oči.

»Čuvajev.«

V kuhinji je nastala težka tišina. Elizabetha je komaj slišno rekla:

»Ne ...«

Toda Ursula je nadaljevala:

»Vsak kraj je imel svojega.«

Stephanus je začutil, kako mu koža na rokah postaja hladna. Če to drži ... Potem mož pod zemljo ni bil zadnji. Marek je počasi sedel za mizo.

»Na jugu sem videl nekaj.«

Nihče ni spregovoril.

»V vasi ob morju so našli tri mrtve može.«

Duhovnik je dvignil pogled.

»Kako?«

Marek je nekaj trenutkov molčal. Potem:

»Kot da jih je nekdo pustil stati stoletja.«

Ogenj v peči je glasno počil. In Stephanus je prvič po dolgem času začutil nekaj hujšega od strahu. Občutek, da se zgodba ne končuje. Ampak šele zares začenja.

38. poglavje — Morje

Morja Stephanus še nikoli ni videl. Slišal je zgodbe: o vodi brez konca, o soljenih vetrovih, o ladjah večjih od hiš. Toda zanj je bil svet vedno: gozd, sneg, kamen, in dolga notranjska zima. Zato ga je misel na jug motila bolj, kot si je priznal. Tri dni po Marekovem prihodu je sneg začel kopneti. Voda je tekla po blatnih poteh skozi vas in z dreves je padal težak moker led. Bloška planota je dihala drugače, kot da nekaj popušča pod zemljo.

Toda Stephanus ni čutil olajšanja. Samo pritisk. Marek je ostal v hiši skoraj brez besed. Spal je malo. Večino časa je sedel ob peči in gledal zemljevid. Ursula pa se ga ni več bala. To je Elizabetho skrbelo. Deklica je včasih sedla poleg njega in ga samo opazovala. Kot da posluša nekaj, česar drugi ne slišijo.

Četrto jutro je Ursula rekla:

»Tam spodaj ob vodi jih je več.«

Marek je dvignil pogled.

»Koga?«

»Stražarjev.«

V kuhinji je nastala tišina. Stephanus je pogledal Elizabetho. Vedela sta: če je druga knjiga odprta, se bo zgodilo isto kot pod Blokami. Mogoče še huje. Duhovnik je prišel še pred sončnim vzhodom. Tokrat ni potrkal. Samo odprl je vrata in stopil noter, ves moker od dežja.

»Prišli so ljudje iz juga.«

Marek je v trenutku vstal.

»Kje so?«

»Pri Martinu.«

Stephanus je začutil težo v prsih. Duhovnik je snel moker plašč.

»Pravijo, da se ob morju dogajajo čudne stvari.«

»Kakšne?«

Starec se je prekrižal.

»Ljudje ponoči slišijo kovinske zvoke pod zemljo.«

Ursula je zaprla oči. Kot da je to že vedela.

»In?« je vprašal Marek.

»Našli so odprto rimsko grobnico.«

Elizabetha je prebledela.

»Ne grobnico,« je tiho rekla.

»Skladišče.«

Duhovnik jo je pogledal.

»Ti to veš.«

Elizabetha je nekaj časa molčala. Potem:

»Moj oče je govoril, da je eden od sedmih krajev pri morju varoval ladijske sezname.«

Stephanus ni razumel.

»Zakaj bi kdo skrival sezname?«

Marek se je grenko nasmehnil.

»Ker včasih papir ubije več ljudi kot meč.«

Veter je zunaj stresel mokre veje. Ursula je odprla oči.

»Moramo tja.«

Stephanus jo je pogledal.

»Ne.«

»Če ne gremo, jih bo odprl do konca.«

Elizabetha je prijela hčer za roko.

»Kdo?«

Deklica je počasi obrnila glavo proti Mareku. Toda odgovor ni bil namenjen samo njemu.

»Mož, ki zbira mrtva imena.«

Marek je pobledel. Stephanus je to opazil.

»Ti veš, kdo je.«

Dolga tišina. Nato je Marek počasi sedel nazaj za mizo. Prvič je izgledal star.

»Na jugu nisem bil sam.«

Vsi so ga gledali.

»Ko sem prišel do utrdbe, sem našel drugega človeka.«

»Kakšnega človeka?« je vprašal duhovnik.

Marek je pogledal ogenj v peči.

»Takšnega, ki je imel isto knjigo kot Čuvaj.«

39. poglavje — Drugi čuvaj

Dež je začel padati proti večeru. Težke kaplje so tolkle po strehi in iz snega na dvorišču delale sivo brozgo. Po hiši je dišalo po mokrem lesu, dimu in zemlji, ki se prebuja po dolgi zimi. Toda v kuhinji je bilo hladneje kot zunaj. Ne zaradi vremena. Zaradi Marekovih besed. Stephanus je sedel nasproti njega in ga opazoval.

»Povej vse.«

Marek si je počasi podrgnil obraz z obema rokama.

»Ko sem prišel do utrdbe ob morju, sem mislil, da sem prvi.«

Zunaj je zagrmelo daleč nad gozdovi.

»Ampak nekdo je bil tam pred mano.«

Elizabetha je stisnila rob mize.

»Čuvaj.«

»Ne isti.«

Tišina. Ursula je sedela ob peči in risala po kosu lesa. Kot da že pozna odgovor. Marek je nadaljeval:

»Utrdba stoji nad pečinami. Pol porušena. Ribiči se ji izogibajo. Pravijo, da ponoči iz kamnov prihajajo glasovi.«

Duhovnik je grenko izdihnil.

»Vedno isti začetek.«

»Ko sem prišel tja,« je rekel Marek, »so bila vrata že odprta.«

Stephanus je začutil pritisk v prsih.

»In?«

Marek je dolgo molčal. Potem:

»Notri ni bilo vojakov.«

Elizabetha je dvignila pogled.

»Kaj pa?«

Marekove oči so se za trenutek izgubile nekje daleč stran.

»Zapisi.«

Veter je močno stresel hišo.

»Cele stene zapisov. Imena ladij. Sezname ljudi. Kazni. Trgovine. Prodani otroci. Prodane žene. Prodani vojaki.«

V kuhinji je nastala tišina. Stephanus je prvič zares razumel nekaj pomembnega: Rimljani niso skrivali zakladov. Skrivali so sramoto. Marek je nadaljeval:

»In tam je sedel človek.«

»Drugi čuvaj,« je skoraj neslišno rekla Ursula.

Marek jo je pogledal.

»Kako veš?«

Deklica ni odgovorila. Samo risala je naprej. Stephanus je stopil bliže in pogledal les v njenih rokah. Narisan je bil: stolp ob morju, valovi, in visok moški v dolgem temnem plašču. Za njim pa sence ljudi brez obrazov. Stephanusu je postalo slabo.

»Kaj je rekel?« je vprašala Elizabetha.

Marek je počasi odgovoril:

»Vprašal me je, ali sem prišel po zlato ali po resnico.«

»In kaj si rekel?«

Grenek nasmeh.

»Nisem več vedel.«

Dež je zdaj tolkel po strehi tako močno, da je skoraj preglasil njegov glas.

»Potem mi je pokazal nekaj.«

Stephanus je začutil, kako se mu želodec znova stiska.

»Kaj?«

Marek je pogledal Ursulo. Kot da se boji odgovoriti pred otrokom. Toda deklica je sama rekla:

»Mrtve.«

Marek je pobledel.

»Videl sem sobe, polne teles.«

Elizabetha je zaprla oči.

»Ne novih. Starih. Posušenih. Kot da jih je čas pozabil.«

Duhovnik je začel tiho moliti pod nosom.

»In med njimi ...« Marekov glas je postal hripav, »... otroci.«

V hiši je nekaj časa ostalo samo bobnenje dežja. Potem je Stephanus vprašal:

»Kaj je hotel od tebe?«

Marek se je zazrl v ogenj.

»Da prinesem zadnjo knjigo.«

Elizabetha je sunkovito dvignila glavo.

»Katero zadnjo?«

Marek jo je pogledal. Dolgo. Preveč dolgo. Potem pa tiho rekel:

»Tisto, ki jo je tvoj oče odnesel s severa.«

IV. DEL — IMENA MRTVIH

40. poglavje — Severna knjiga

V kuhinji je postalo tako tiho, da se je slišalo pokanje mokrega lesa v peči. Elizabetha ni odgovorila. Samo gledala je Marka. Stephanus pa je prvič po dolgih mesecih začutil nekaj hujšega od strahu: spoznanje, da njegova žena še vedno skriva del zgodbe.

»Kakšna knjiga?« je vprašal.

Elizabetha je počasi vstala od mize. Na obrazu je imela tisti izraz, ki ga je Stephanus poznal že leta — izraz človeka, ki se vrača nekam, kamor ni hotel nikoli več pogledati.

»Moj oče je bil pisar.«

Marek je grenko izdihnil.

»Ne samo pisar.«

Elizabetha ga je ostro pogledala.

»Tiho.«

Toda Marek ni utihnil.

»Tvoj oče je bil eden od sedmih.«

Duhovnik je dvignil glavo. Stephanus je čutil, kako mu srce počasneje bije. Sedem čuvajev. Sedem krajev. Sedem knjig. In Elizabethin oče med njimi. Elizabetha je zaprla oči za trenutek.

»Nismo jim rekli čuvaji.«

»Kaj pa?« je vprašal Stephanus.

Dolga tišina. Potem:

»Nosilci spomina.«

Veter je močno udaril ob hišo. Ursula pa je nehala risati. Stephanus je opazil, da njeni prsti drhtijo. Elizabetha je počasi nadaljevala:

»Po padcu severnih utrdb so Rimljani skrili zapise na različne kraje. Ne zaradi zlata. Zaradi resnice.«

»Kakšne resnice?«

»Da je imperij razpadal od znotraj.«

Marek se je grenko zasmel.

»To se nikoli ne spremeni.«

Elizabetha ga ni pogledala.

»Knjige niso vsebovale samo imen izdajalcev. Vsebovale so trgovine z ljudmi, sezname pobitih družin, podkupljene poveljnike, bolezni, upore, prodajo otrok.« in Stephanusu je postalo hladno.

»In zakaj jih niso uničili?«

Duhovnik je odgovoril prvi:

»Ker oblast vedno verjame, da bo nekega dne spet potrebovala svojo resnico.«

Elizabetha je počasi prikimala.

»Sedem nosilcev je dobilo nalogo, da knjige razdelijo in skrijejo.«

»Tvoj oče pa je eno vzel.«

»Ne.«

Pogledala je Stephanusa.

»Vzel je najpomembnejšo.«

Tišina. Marek je stisnil čeljust.

»Zato so nas lovili.«

Stephanus je zdaj razumel beg, sever, molk, stare knjige, strah. in Vse je bilo povezano.

»Kje je?« je vprašal.

Elizabetha ga ni pogledala. To je bil odgovor sam po sebi. Stephanus je počasi vstal.

»Ti jo imaš.«

Ursula je zaprla oči. Kot da jo nekaj boli. Elizabetha pa je skoraj neslišno rekla:

»Nisem je hotela nikoli odpreti.«

»Kje je?«

Dolgo ni odgovorila. Potem je pogledala proti stropu. Podstrešje. Stephanusu je zastal dih. Vsa ta leta. Nad njimi. Dež je zunaj začel še močnejše tolči po strehi. Marek je počasi vstal.

»Če drugi čuvaj ve za knjigo, bo prišel.«

»Kdo je on?« je vprašal duhovnik.

Marek je pogledal ogenj. In prvič v njegovem glasu ni bilo jeze. Samo strah.

»Človek, ki verjame, da morajo vse knjige ponovno govoriti.«

Ursula je sunkovito odprla oči. Pogledala je proti stropu. Potem pa zelo tiho rekla:

»Prepozno.«

41. poglavje — Podstrešje

Nad njimi je nekaj zaškripalo. Počasi. Kot stopinja na starem lesu. Vsi v kuhinji so obmolknili. Dež je še vedno tolkel po strehi, toda zdaj ga Stephanus skoraj ni več slišal. Poslušal je samo hišo. Škrip. Še ena stopinja. Nekdo je bil zgoraj. Marek je v trenutku potegnil nož. Duhovnik je vstal tako hitro, da je prevrnil stol.

Elizabetha je prebledela.

»Ne.«

Ursula pa ni izgledala presenečeno. Samo utrujeno. Stephanus je pograbil sekiro in stopil proti stopnicam za podstrešje. Stare deske so bile mokre od vlage in hladne pod njegovimi bosimi stopali.

»Ostani tukaj,« je rekel Elizabethi.

Toda ko je to izgovoril, je že vedel: nihče ne bo ostal. Na podstrešje je vodila ozka lestev skozi majhna vratca v stropu kuhinje. Stephanus jih je počasi odprl. Temina zgoraj je dišala po: prahu, starem lesu, posušenih zeliščih, in nečem kovinskem. Kot kri. Dež je bobnel po strehi neposredno nad njim.

Stephanus je dvignil oljenko. Svetloba je razkrila: stare skrinje, tramove, pajčevine, in senco človeka pri zadnjem oknu. Nepremično je stal s hrbtom proti njemu. Visok. Suh. V dolgem temnem plašču. Stephanus je začutil, kako mu srce razbija.

»Kdo si?«

Moški se ni obrnil. Namesto tega je pogledal skozi majhno podstrešno okno proti gozdu.

»Dolgo sem iskal to hišo.«

Glas. Miren. Izobražen. Nevaren. Ni bil glas vaščana. Marek je splezal za Stephanusom in v trenutku obstal.

»Ti.«

Moški se je počasi obrnil. Obraz ni bil star kot pri Čuvaju pod zemljo. Bil je mlajši. Mogoče štirideset let. Toda oči ... Oči človeka, ki je spal premalo in razmišljal preveč. Na licu je imel dolgo belo brazgotino. Ne isto kot Marek. Drugačno. Bolj natančno. Kot rezilo.

»Vedno prideš prepozno, Marek.«

Elizabetha je prišla zadnja na podstrešje. Ko ga je zagledala, je obstala kot okamenela.

»Gregor.«

Moški se je rahlo nasmehnil.

»Minilo je veliko let.«

Ursula pa je ostala spodaj. Stephanus je to nenadoma začutil kot nekaj napačnega. Preveč tiho je bilo spodaj.

»Kdo je to?« je vprašal.

Gregor je pogledal po podstrešju. Njegov pogled se je ustavil na stari veliki skrinji pod tramom. In Stephanus je v istem trenutku vedel: ve.

»Tvoj oče je bil zelo pameten človek, Elizabetha,« je rekel Gregor tiho. »Ampak slabo je izbiral, komu zaupa.«

Marek je stopil naprej.

»Odidi.«

Gregor ga skoraj ni pogledal.

»Ti si odprl prvo knjigo.«

Tišina.

»Zaradi tebe se prebujajo kraji.«

Dež je močno stresel streho. Stephanus je stisnil sekiro.

»Kaj hočeš?«

Gregor ga je prvič pogledal naravnost. V njegovih očeh ni bilo norosti. Kar je bilo še huje. Bila je vera.

»Da mrtvi končno povedo resnico.«

42. poglavje — Sedma knjiga

Nihče nekaj trenutkov ni spregovoril. Dež je bobnel po strehi podstrešja, veter pa je stresal stare tramove, da je iz njih padal prah. Oljenka v Stephanusovi roki je metala nemirno svetlobo po Gregorjevem obrazu. Mirnem obrazu. To je Stephanusa najbolj motilo. Človek, ki govori o mrtvih kot o dolgu, ne bi smel biti tako miren.

Gregor je pogledal staro skrinjo pod tramom.

»Tvoj oče jo je dobro skrnil.«

Elizabetha je stopila pred skrinjo.

»Ne boš je dobil.«

Gregor jo je opazoval skoraj nežno.

»Še vedno misliš, da jo lahko skrivaš?«

»Lahko jo uničim.«

Marek je sunkovito obrnil glavo proti njej.

»Ne!«

Gregor pa se je prvič zares nasmehnil.

»Ne moreš.«

Tišina. Stephanus je počasi stopil bliže skrinji.

»Kaj je v njej?«

Elizabetha ni odgovorila. Gregor pa je.

»Sedma knjiga.«

Besede so padle mednje kot kamen. Duhovnik je spodaj v kuhinji začel glasneje moliti. Kot da je že samo ime dovolj nevarno. Stephanus je pogledal Elizabetho.

»To je tista najpomembnejša.«

Počasi je prikimala.

»Zakaj?«

Gregor je stopil korak bliže.

»Ker ne vsebuje samo imen.«

Oljenka je zatrepetala.

»Kaj pa?«

Gregorjeve oči so se za trenutek zasvetile skoraj vročično.

»Razlog.«

Veter je močno udaril v streho. Stephanus je čutil, kako mu mraz sili v hrbet. Gregor je nadaljeval:

»Prvih šest knjig govori o posledicah pobitih, prodanih, izdanih, pozabljenih.« in Pogledal je skrinjo.

»Sedma pa pove, zakaj je imperij razpadel.«

Marek je stisnil nož.

»In zaradi tega pobijaš ljudi?«

Gregor ga je pogledal hladno.

»Ljudje se pobijajo zaradi veliko manjših stvari.«

To je bilo preveč resnično. Elizabetha je položila roko na skrinjo.

»Moj oče je rekel, da ta knjiga nikoli ne sme biti odprta.«

»Tvoj oče je bil strahopetec.«

Marek je planil naprej prvi. Nož je zablestel v svetlobi oljenke. Gregor pa se je premaknil neverjetno hitro. Kot človek, ki je to pričakoval. Zgrabil je Marekovo zapestje, ga obrnil in nož je padel po deskah podstrešja. Marek je udaril ob tram in zaklel od bolečine. Stephanus je zamahnil s sekiro. Gregor se je umaknil ravno dovolj.

Rezilo je zadelo tram in les je počil. Dež. Dihanje. Škripanje stare hiše. Vse se je zlilo v eno samo napeto sekundo. Gregor je stopil nazaj proti oknu.

»Ne razumete,« je rekel.

»Knjige niso prekletstvo.«

»Potem kaj so?!« je zavpil Stephanus.

Gregor ga je pogledal z nenavadno žalostjo.

»Spomin sveta, ki ga ljudje vedno znova ponovijo.«

Tišina. Potem pa se je spodaj iz kuhinje zaslišal Ursulin glas. Glasen. Prestrašen.

»NE ODPIRAJTE JE!«

Vsi so obstali. Elizabetha se je obrnila proti lestvi. Prepozno. Skrinja pod njenimi rokami je sama od sebe tiho počila. Kot da je nekaj v njej zadržalo dih predolgo. Pokrov se je počasi odprl za širino dlani. Iz notranjosti pa je zavel mrzel zrak. Ne zrak podstrešja. Zrak nekega drugega kraja. Gregor je pobledel.

Prvič. In Stephanus je v njegovih očeh zagledal nekaj, česar prej ni bilo: strah.

43. poglavje — Dih severa

Mrzel zrak iz skrinje je napolnil podstrešje kot dih odprte zime. Toda zunaj ni bilo več tako hladno. To ni bil navaden mraz. Stephanus ga je čutil: v kosteh, za očmi, v zobeh. Kot da veter prihaja iz kraja brez sonca. Oljenka je začela divje trepetati. Gregor je počasi stopil korak nazaj. Prvič, odkar so ga zagledali, ni izgledal kot človek, ki vse nadzoruje.

Elizabetha je stala negibno ob skrinji, roka še vedno na pokrovu.

»Ne glejte noter,« je zašepetala.

Toda bilo je prepozno. Pokrov se je odprl še nekoliko bolj. V notranjosti ni bilo zlata. Ne draguljev. Ne orožja. Samo: zavita knjiga, črn les, in pod knjigo nekaj kovinskega. Gregor je skoraj neslišno izdihnil:

»Končno.«

Stephanus je stopil pred skrinjo.

»Ne.«

Gregorjeve oči so se dvignile k njemu.

»Ti še vedno misliš, da jo lahko skriješ.«

»Kaj je v njej?«

Dolga tišina. Dež je bobnel po strehi. Nato je Gregor rekel:

»Ime prvega padca.«

Nihče ni razumel. Razen Ursule. Njeni koraki so se zaslišali na lestvi. Počasi je splezala na podstrešje in obstala pri odprtini. Obraz je imela bled, oči pa nenavadno temne.

»Ne govori tega,« je rekla tiho.

Gregor jo je pogledal skoraj osuplo.

»Ti slišiš več kot drugi.«

Elizabetha je planila proti njej.

»Dovolj.«

Toda Ursula ni odmaknila pogleda z Gregorja.

»Če jo odpreš, se bodo začeli spominjati.«

V podstrešju je zavladata težka tišina. Stephanus je čutil, da ne razume več polovice stvari okoli sebe. In vendar je nekaj v njem vedelo: deklica govori resnico. Gregor je počasi stopil bliže skrinji.

»Ljudje bi se morali spominjati.«

»Ne vseh stvari,« je rekel duhovnik z dna lestve.

Gregor se je grenko nasmehnil.

»Prav zato se zgodovina ponavlja.«

Potem je segel v skrinjo. Elizabetha ga je zgrabila za roko.

»Ne.«

Za trenutek sta obstala popolnoma pri miru. Nekdanja prijatelja. Mogoče nekoč več kot to. Stephanus je to nenadoma začutil med njima kot staro rano. Gregor je pogledal njeno roko na svojem zapestju.

»Tvoj oče je umrl zaradi te knjige.«

Elizabetha je zaprla oči.

»Vem.«

»In še vedno jo varuješ.«

»Ker sem videla, kaj naredi ljudem.«

Gregor je počasi umaknil roko.

»Ne.«

Njegov glas je postal trši.

»Videla si, kaj ljudje naredijo brez nje.«

Veter je silovito stresel hišo. Nekje spodaj je zaloputnilo okno. Oljenka je skoraj ugasnila. In iz skrinje se je zaslišal zvok. Ne glas. Bolj šepet mnogih glasov hkrati. Tako tih, da Stephanus sprva ni bil prepričan, ali ga res sliši. Potem pa je razložil besede. Latinske. Desetine glasov. Kot molitev mrtvih.

Ursula je stisnila roke ob ušesa.

»Nehajte.«

Gregor pa je obstal kot omamljen. Počasi je segel po zaviti knjigi. Stephanus je dvignil sekiro. Toda v tistem trenutku se je podstrešni tram nad njimi glasno razpočil. Vsi so dvignili pogled. Težek moker les se je začel lomiti pod težo dežja in stare strehe. Elizabetha je zavpila:

»VEN!«

44. poglavje — Rušenje

Prvi tram je padel skoraj brez opozorila. Les je počil z globokim mokrim pokom in skozi streho je planila voda skupaj z delom razbite kritine. Podstrešje je streslo tako močno, da je Stephanus izgubil ravnotežje in zadel ob skrinjo. Oljenka je ugasnila. Tema. Krik Elizabethe. Pokanje lesa. In šepet iz odprte skrinje, ki je bil zdaj glasnejši.

Kot da dež prebuja glasove v knjigi.

»VEN!« je znova zavpil duhovnik spodaj.

Stephanus je zagrabil Ursulo in jo potisnil proti lestvi. Deklica je bila ledena in lahka v njegovih rokah. Gregor pa se ni premaknil. Stal je ob skrinji kot človek v cerkvi.

»Gregor!« je zavpila Elizabetha.

Ni je slišal. Ali pa ni hotel. Njegove roke so se počasi dotaknile zavite knjige. V istem trenutku je skozi podstrešje zavel še hujši mraz. Stephanus je zaslišal glasove jasneje: moške, ženske, otroke, jok, ukaze, molitve. Stoletja šepeta v enem samem dihu. Ursula je zakričala in si zatisnila ušesa.

»Preveč jih je!«

Potem se je zlomil še drugi tram. Del strehe se je vdrl naravnost med Gregorja in skrinjo. Les, kamen in blato so leteli po podstrešju. Stephanus je instinktivno pokril Ursulo s telesom. Elizabetha je padla na kolena. Marek jo je potegnil nazaj tik preden je nanjo padel kos trama. Hiša je stokala okoli njih kot ranjena žival.

»DOL!« je zavpil Stephanus.

Tokrat so se premaknili. Elizabetha je skoraj zdrsnila po lestvi v kuhinjo. Marek ji je sledil. Duhovnik je spodaj držal vrata odprta proti dvorišču, kjer je veter že nosil dež naravnost v hišo.

Toda Gregor ... Gregor je ostal zgoraj. Stephanus ga je videl v kratkem blisku strele skozi razbito streho.

Stal je med padajočimi tramovi in držal knjigo v rokah. Njegov obraz ni bil več prestrašen. Bil je skoraj miren. Potem je pogledal Stephanusa. In rekel nekaj, kar je komaj slišal skozi hrup neurja:

»Spomin vedno najde pot ven.«

Naslednji trenutek se je del strehe sesul. Tema, les in voda so pogoltnili podstrešje. Stephanus je skočil po lestvi navzdol ravno, ko je za njim zagrmelo. Celoten zgornji del hiše se je začel podirati sam vase. Vsi so planili ven na dvorišče. Dež jih je udaril kot leden zid. Lipa pred hišo se je divje upogibala v vetru. Strela je nekje v gozdu razsvetlila nebo z modrim bliskom.

Stephanus je držal Ursulo tesno ob sebi. Elizabetha je gledala hišo. Njuno hišo. Ogenj iz peči se je zdaj mešal z dežjem in dimom. Del strehe je bil odprt proti črnemu nebu.

»Gregor!« je zavpila.

Nobenega odgovora. Samo neurje. Marek je stopil naprej, kot da bi hotel nazaj noter, toda v tistem trenutku se je podrl še zadnji del podstrešja. Vsi so obstali. Les. Dim. Dež. Tema. In potem ... Ursula je počasi dvignila glavo proti razbiti strehi. Njene oči so bile široko odprte.

»Ni umrl,« je rekla tiho.

Stephanus je začutil, kako ga je spreletel led.

»Kako veš?«

Deklica je gledala proti gozdu za hišo. Proti temi med drevesi. In tam, za zaveso dežja, je Stephanus za trenutek zagledal silhueto človeka v dolgem plašču. Gregor. V rokah je nekaj držal. Knjigo. Potem je strela ugasnila. In gozd ga je pogoltnil.

45. poglavje — Pogorišče

Do jutra je od hiše ostalo samo mokro oglje, para in in črn skelet tramov.

Dež je ponehal tik pred zoro. Nad Bloško planoto je ležala gosta megla, skozi katero so se počasi prebujali glasovi vasi, lajanje psov, oddaljeno klepetanje žensk, udarci sekir. Življenje. Vedno se vrne prehitro po nesreči.

Stephanus je stal na dvorišču in gledal pogorišče. V rokah je še vedno držal sekiro, čeprav je ni več potreboval. Ursula je spala zavita v odejo pri Bari v sosednji hiši. Elizabetha pa je sedela pod lipo in strmela v dim, ki se je dvigal iz ruševin. Marek je prišel izza hleva z obrazom, črnim od saj.

»Nič.«

Stephanus ga je pogledal.

»Si prepričan?«

»Če je ostal noter, ga ni več.«

Toda oba sta vedela Gregor ni ostal noter. Stephanus ga je videl. in In Ursula tudi.

Duhovnik je počasi stopil iz megle proti njima. Bil je utrujen bolj kot kadarkoli prej. Oblačila so visela na njem mokra in težka. V rokah je držal nekaj zavitega v krpo.

»Našel sem pri vodnjaku.«

Stephanus je začutil neprijeten pritisk v želodcu. Duhovnik je razgrnil blago. Na njem je ležala majhna kovinska ploščica. Rimska. Na njej: krog, križ, tri črte. In pod znakom ena sama latinska beseda: SEPTem. Marek je tiho izdihnil.

»Sedem.«

Duhovnik je prikimal.

»Nekdo jo je pustil tam pred eno uro.«

Elizabetha je počasi dvignila pogled.

»Gregor.«

»Ali pa kdo drug.«

Tišina. Megla je drsela med hišami in za trenutek je vas izgledala starejša kot običajno. Kot da se je iz noči vrnilo nekaj zelo starega. Stephanus je pogledal pogorišče.

»Kaj zdaj?«

Nihče ni odgovoril. Ker so vsi vedeli: to ni več samo zgodba ene vasi. Gregor ima knjigo. In pozna ostale kraje. Ursula se je nenadoma pojavila pri vratih Barine hiše. Bosonoga je stopila v mokro travo, še vedno zavita v odejo.

»Sanjala sem ga.«

Elizabetha je takoj vstala.

»Koga?«

»Človeka ob morju.«

Marek je otrdel. Ursula je gledala proti jugu, čeprav od tam ni bilo videti ničesar razen megle.

»Gregor je šel tja.«

Stephanus je počasi pristopil k njej.

»Kaj je še bilo v sanjah?«

Deklica je nekaj trenutkov molčala. Potem:

»Vrata pod vodo.«

Veter je zapihal čez pogorišče. Nekje v megli je zakrkal krokar. Marek je pogledal Stephanusa.

»Če pride do drugega kraja pred nami ...«

»Bo odprl še eno knjigo.«

Elizabetha je zaprla oči. Duhovnik pa je prvič izrekel misel, ki se je vsi bali:

»Potem se bodo začeli prebujati tudi drugi.«

46. poglavje — Pot na jug

Tretji dan po požaru so zapustili Bloke. Jutro je bilo hladno in mokro. Sneg je izginjal v sivih zaplatah med travo, iz zemlje pa se je dvigal vonj po pomladi in gnijočem listju. Vas je stala tiho pod meglo, kot da jih opazuje. Stephanus se ni poslovil od mnogih ljudi. Na takih krajih se ljudje redko poslavljajo z besedami. Samo gledajo: kdo odhaja, kdo se vrne, in kdo izgine v gozdovih.

Martin mu je pred hlevom samo stisnil roko.

»Ne hodi za mrtvimi predaleč.«

Stephanus ni odgovoril. Ker ni več vedel, ali še hodijo za mrtvimi — ali mrtvi hodijo za njimi. Na voz so naložili malo: odeje, suho meso, orodje, in Elizabethino malo knjigo. Velike knjige ni bilo več. Gregor jo je odnesel. To je viselo med njimi težje kot molk. Ursula je sedela spredaj ob Stephanusu in ves čas gledala proti jugu. Ni spraševala, koliko dni bodo potovali. Kot da že ve.

Marek je hodil ob vozu peš. Duhovnik pa je ostal na Blokah. Ko so se poslavljali, je dolgo gledal Ursulo. Predolgo.

»Če začne govoriti v jeziku, ki ga ne razumete,« je rekel tiho Elizabethi, »je ne pustite same.«

Stephanusu to ni bilo všeč.

»Kaj naj bi to pomenilo?«

Toda starec ni odgovoril. Samo naredil je znamenje križa nad deklico. In jih pustil oditi. Pot proti jugu je bila dolga in blatna. Spustili so se iz planote med gozdove, kjer je sneg že skoraj izginil. Poti so bile polne vode in konji so se večkrat udirali do kolen. Ob večerih so prespali: v zapuščenih senikih, pri samotnih kmetih, ali pod previsi ob starih rimskih cestah.

Marek je poznal pot bolje, kot je Stephanusu priznal. To ga je motilo. Četrty večer so se ustavili ob razvalinah stare kamnite postojanke. Ostanki rimskega stolpa so gledali nad dolino kot črn zob. Ursula je takoj obstala.

»Tukaj so bili.«

Elizabetha jo je prijela za ramo.

»Kdo?«

Deklica je gledala razbite kamne.

»Vojaki brez imen.«

Stephanus je čutil, kako ga spreletava mraz, čeprav je bil večer topel. Zakurili so majhen ogenj med zidovi stolpa. Veter je nosil dim proti jugu. Marek je dolgo sedel brez besed. Potem pa je nenadoma vprašal Elizabetho:

»Ti si vedela za Gregorja.«

Ni bilo vprašanje. Elizabetha je gledala v ogenj.

»Pred leti.«

»Koliko leti?«

Dolga tišina.

»Preden sem spoznala Stephanusa.«

Stephanus je počasi dvignil pogled. Veter je za trenutek ugasnil polovico ognja. Elizabetha ni odmaknila pogleda od plamenov.

»Moj oče je zaupal Gregorju.«

»In ti?« je vprašal Marek.

Njene oči so postale žalostne.

»Mislila sem, da hoče resnico.«

Tišina.

»Potem sem videla, da hoče moč.«

Stephanus ni rekel ničesar. Toda v njem se je nekaj premaknilo. Ne ljubosumje. Nekaj težjega. Občutek, da je del zgodbe njegove žene obstajal dolgo pred njim — in da ga nikoli ne bo zares poznal. Takrat je Ursula nenadoma dvignila glavo.

»Nekdo prihaja.«

Vsi so obstali. Iz teme pod stolpom se je zaslišal zvok konja. Počasen. Utrujen. Marek je pograbil nož. Stephanus sekiro. Potem pa se je med drevesi prikazal jezdec. Star mož. Moker od dežja. Sklonjen. V črnem plašču. Ko se je približal ognju, so vsi obmolknili. Na njegovem vratu je visel kovinski obesek: krog, križ, tri črte.

Mož je pogledal Ursulo. Potem Elizabetho. In zelo tiho rekel:

»Prepozni ste. Druga vrata so že odprta.«

47. poglavje — Jezdec

Ogenj je tiho prasketal med razvalinami. Nihče nekaj trenutkov ni spregovoril. Jezdec je počasi sestopil s konja. Bil je starejši od vseh med njimi: sivolas, sključen, z brazgotino čez desno roko, in utrujenimi očmi človeka, ki je predolgo potoval sam. Toda ko je pogledal Ursulo, se je v njegovem obrazu pojavilo nekaj drugega.

Prepoznanje. Stephanus je stopil korak naprej.

»Kdo si?«

Mož si je snel mokro rokavico in pokazal kovinski prstan. Na njem isti znak: krog, križ, tri črte. Marek je tiho zaklel.

»Še eden.«

Starec je prikimal.

»Nekoč.«

Elizabetha ga je ostro opazovala.

»Nosilec.«

Mož jo je pogledal nekoliko presenečeno.

»Tvoj oče je govoril o tebi.«

V zraku je obstalo preveč vprašanj. Stephanus jih je čutil kot kamen v želodcu.

»Kako mu je bilo ime?« je vprašal.

Starec je nekaj časa molčal. Potem:

»Lucijan.«

Ursula je zaprla oči. Kot da ime že pozna. Jezdec je sedel bliže ognju in izpod plašča potegnil majhno usnjeno torbo. Položil jo je na kamen mednje. V njej: stari pergamenti, kovinski pečati, in del razbite bronaste plošče. Na plošči je bila v latinščini vklesana ena sama vrstica:

“Porta secunda aperta est.”

Druga vrata so odprta. Stephanus je začutil utrujenost globoko v kosteh.

»Kaj pomeni odprta?«

Lucijan ga je pogledal.

»Da je knjiga govorila.«

Veter je zavel skozi razbite zidove stolpa. Marek je stisnil čeljust.

»Gregor.«

»Da.«

Elizabetha je vprašala:

»Kaj je v drugi knjigi?«

Lucijan je dolgo gledal plamen. Potem:

»Ladijski seznam.«

»To že vemo.«

»Ne vseh.«

Pogledal jih je enega po enega.

»Seznami otrok.«

Tišina. Ogenj je tiho počil. Stephanus je začutil slabost. Lucijan je nadaljeval:

»Rimski poveljniki so med vojnama prodajali otroke iz severnih pokrajin. Cele vasi.«

Elizabetha je zaprla oči. Marek je tiho rekel:

»Zato sobe pri morju.«

Lucijan je prikimal.

»Gregor verjame, da morajo ljudje izvedeti vse.«

»In ti?« je vprašal Stephanus.

Starec se je grenko nasmehnil.

»Jaz sem eden zadnjih, ki ve, kaj se zgodi po resnici.«

Tišina. Potem pa je Ursula nenadoma rekla:

»Nisi zadnji.«

Lucijan jo je pogledal zelo pozorno. Deklica je sedela čisto pri ognju, plameni so se odbijali v njenih očeh.

»Še trije so.«

Lucijan je pobledel.

»Kako veš?«

Ursula ni odgovorila takoj. Potem je tiho rekla:

»Ker se prebujajo.«

Veter je močno zapihal skozi razvaline. Nekje daleč spodaj v dolini pa se je zaslišal zvon. Ne cerkveni. Kovinski. Počasen. Kot udarec stare verige ob kamen. Lucijan je sunkovito dvignil glavo proti jugu. In prvič je Stephanus v njegovih očeh zagledal pravi strah.

»Prehitro.«

48. poglavje — Mesto ob vodi

Do morja so prišli v sedmih dneh. Zadnja dva dneva je zrak dišal drugače. Stephanus tega sprva ni razumel. Veter ni več nosil: smole, snega, mokre zemlje. Namesto tega je v njem čutil: sol, alge, in nekaj kovinskega. Kot rjo. Cesta se je spuščala med gole kamnite griče in nizke vasi z belimi zidovi. Ljudje tukaj so govorili hitreje in tiše hkrati. Ko so tujci vprašali za staro utrdbo ob morju, so mnogi samo odkimali ali se prekržali.

Nihče ni hotel tja po sončnem zahodu. To je bil slab znak. Zadnji večer pred prihodom so prespali v zapuščeni oljarni nad pečinami. Veter je tulil skozi kamnite odprtine in Ursula ni spala. Sedela je pri vhodu in gledala proti črni črti na obzorju. Morju. Stephanus je sedel poleg nje.

»Ga slišiš?«

Deklica je prikimala.

»Kaj?«

Dolga tišina. Potem:

»Vrata.«

Stephanusu ni bilo všeč, kako je to rekla. Kot da pod vodo nekaj diha. Naslednje jutro so prvič zagledali utrdbo. Stala je na visoki pečini nad razburkanim morjem: pol porušeni stolpi, razbite stene, črne odprtine oken brez stekla. Spodaj so valovi tolkli ob skale kot počasni udarci bobnov. Marek je obstal na poti.

»Tam spodaj sem ga srečal.«

Lucijan je pogledal utrdbo z izrazom človeka, ki vidi staro rano.

»Nekoč je bila rimska pristaniška trdnjava.«

»In zdaj?« je vprašal Stephanus.

Lucijan ni odgovoril. Ni bilo treba. Tudi od daleč je bilo jasno: nekaj je narobe. Na obzidju ni bilo ptic. Nobenega glasu. Samo veter in morje. Ko so prišli bliže, so zagledali prve sledi. Vrata utrdbe so bila odprta. Kamen okoli njih počrnjen. Kot po požaru. Elizabetha je počasi stopila skozi prehod.

V notranjem dvorišču so ležali razbiti zaboji, stare vrvi, razmetani pergamenti. In kri. Posušena. Marek je pokleknil ob enem od zidov.

»Prepozni.«

Stephanus je opazil nekaj drugega. Na steni ob vhodu je nekdo s krvjo narisal znak: krog, križ, tri črte. Pod njim pa še eno besedo. Ursula jo je prebrala prva. Tiho.

»TERTIA.«

Lucijan je zaprl oči.

»Tretja.«

Elizabetha ga je pogledala.

»Ne ...«

»Če je druga knjiga odprla tretja vrata ...«

Nihče ni dokončal stavka. Veter z morja je zapihal skozi dvorišče. In takrat so zaslišali zvok. Ne valov. Ne vetra. Petje. Oddaljeno. Moški glasovi nekje globoko pod utrdbo. Latinska pesem. Počasna. Kot pogrebna molitev. Ursula je pobledela.

»Niso več sami.«

Stephanus je stisnil sekiro.

»Kdo poje?«

Toda odgovor je prišel iz teme pod stopnicami. Miren. Poznan glas. Gregor.

»Tisti, ki so bili predolgo utišani.«

49. poglavje — Pesem pod utrdbo

Stephanus je planil proti stopnicam prvi. Sekira v rokah. Morje za hrbtom. Veter v obrazu. Toda Gregorja ni bilo več videti. Samo tema pod kamnitimi stopnicami in petje, ki je prihajalo od spodaj: počasno, globoko, staro. Latinske besede so se lomile po hodnikih kot odmev iz drugega stoletja. Lucijan je sunkovito prijel Stephanusa za ramo.

»Ne hodi brez svetlobe.«

Marek je že prižgal baklo. Elizabetha je stala ob Ursuli. Deklica je bila bleda kot sol na kamnih.

»Kaj pojejo?« jo je vprašala mati.

Ursula je zaprla oči. Potem skoraj neslišno odgovorila:

»Imena.«

Stephanusu je nekaj hladnega zdrsnilo po hrbtu. Bakla je zagorela. Svetloba je osvetlila stopnice, ki so se spuščale globoko pod utrdbo. Kamni so bili mokri od soli in vode, ki je skozi razpoke kapljala iz morja. Po stenah so se še vedno videle stare rimske oznake: puščice, številke, simboli ladij. In povsod isti znak.

Krog. Križ. Tri črte. Petje je postajalo glasnejše. Ko so prišli nižje, je Stephanus začutil še nekaj drugega. Vonj. Ne trohnoba. Ne smrt. Morska voda. Sveža. Kot da spodaj diha odprto morje. Stopnice so se končale pri velikih bronastih vratih. Odprta. Na njih so bile vklesane ladje z dolgimi vesli in ljudje v verigah.

Elizabetha je ob pogledu pobledela.

»Otroci.«

Lucijan je tiho prikimal.

»Tukaj so jih zapisovali.«

Petje je nenadoma utihnilo. Popolnoma. Nastala je tišina, težja od hrupa. Stephanus je prvi stopil skozi vrata. Dvorana za njimi je bila ogromna. Širša kot podzemlje pod Blokami. Strop so nosili debeli kamniti stebri, med katerimi je stala morska voda do kolen. Valovi so skozi razpoke globoko spodaj pošiljali dolge počasne odmeve čez prostor.

In po dvorani ... Telesa. Ne mrtva. Ne živa. Ljudje so sedeli ob stenah: blede, suhi, v raztrganih oblačilih. Desetine njih. Moški. Ženske. Otroci. Kot da čakajo. Stephanusu je zastal dih. Marek je zašepetal:

»Presveta mati božja ...«

Gregor je stal na drugi strani dvorane ob kamnitem podstavku. V rokah je držal sedmo knjigo. Poleg njega pa odprto drugo. Voda okoli podstavka je bila črna. Kot črnilo. Gregor jih je mirno opazoval.

»Končno.«

Stephanus je stopil naprej.

»Kaj si naredil?«

Gregor je pogledal ljudi ob stenah.

»Poslušal.«

Elizabetha je zadrhtela.

»To niso resnični ljudje.«

Gregor jo je pogledal skoraj žalostno.

»So.«

Lucijan je stopil bliže vodi. In takrat je Stephanus opazil nekaj groznega. Ljudje ob stenah niso dihali. Toda njihove oči ... Njihove oči so bile odprte. Gregor je odprl drugo knjigo nekoliko bolj. V istem trenutku so vsi sedeči ljudje počasi obrnili glave proti prišlekom. Kot ena sama množica. Ursula je stisnila Elizabethino roko.

»Prepozno.«

Potem pa je eden od sedečih otrok odprl usta. In začel peti.

50. poglavje — Glasovi morja

Otroški glas je bil tih. Prelep. In popolnoma napačen za ta kraj. Pesem je tekla skozi podzemno dvorano počasi, skoraj uspavalno, v jeziku, ki ga Stephanus ni razumel. Toda nekaj v melodiji je zvenelo kot žalovanje: dolga pot, ločitev, voda, tema. Nato se je pridružil drugi glas. Potem tretji. V nekaj trenutkih je cela dvorana pela.

Desetine glasov moških, žensk, otrok. Mrtvi z odprtimi očmi. in Elizabetha je planila korak nazaj.

»Gregor, ustavi to.«

Gregor pa je stal skoraj mirno. Kot človek, ki je leta čakal, da nekdo končno spregovori.

»Poslušaj jih.«

»To niso oni!«

Gregor je počasi obrnil pogled proti njej.

»Potem pa povej, kaj so.«

Tišina. Morska voda je tiho pljuskala ob kamnite stopnice. Stephanus je čutil, kako mu nekaj pritiska v glavo. Pesem ni bila samo zvok. Bila je spomin. In v njem so začele vstajati podobe, ki niso bile njegove: ladje v neurju, otroci v verigah, rimski vojaki, kri na mokrem lesu, jok žensk ob obali. Stephanus je sunkovito zagrabil glavo.

»Ne poslušaj!« je zavpil Lucijan.

Prepozno. Marek je padel na eno koleno v vodi in težko dihal. Elizabetha je zaprla ušesa Ursuli, toda deklica ni odmaknila pogleda od pojočih ljudi. Kot da jih razume. Gregor je odprl sedmo knjigo. Veter je zapihal skozi dvorano, čeprav pod zemljo ni bilo nobenega zraka. Strani so se začele obračati same.

Šepet. Imena. Molitev. Krik. Vse skupaj. Stephanus je videl črnilo na straneh, ki se premika kot tekočina. In potem: ena vrstica. V latinščini. Gregor jo je prebral naglas:

“Imperium non cecidit. Venditum est.”

»Imperij ni padel. Prodan je bil.«

Pesem v dvorani je nenadoma utihnila. Mrtvi ob stenah so počasi vstali. Voda je zašumela okoli njihovih nog. Elizabetha je zadušeno zajela sapo. Stephanus je prvič opazil: nekateri imajo okoli zapestij še vedno verige. Otroci. Gregor je pogledal proti njim z očmi, polnimi skoraj svetega ognja.

»To so hoteli skriti.«

Lucijan je planil proti njemu.

»ZAPRI KNJIGO!«

Toda v istem trenutku je eden od mrtvih stopil naprej. Moški brez polovice obraza. Morska trava v laseh. Prazne bele oči. Gregor ga je pogledal brez strahu. Mrtvi pa je odprl usta. In spregovoril. Ne v latinščini. V starem slovanskem jeziku. Stephanus ni razumel vseh besed. Samo eno.

»Domov.«

Ursula je zajokala. Prvič po Blokah.

»Ne morejo domov,« je zašepetala.

Mrtvi otrok ob steni je obrnil glavo proti njej. In počasi pokazal proti morju pod dvorano. Voda spodaj se je začela premikati. Ne kot valovi. Kot nekaj ogromnega, kar se dviga iz globine. Lucijan je prebledel.

»Gregor ... kaj si odprl?«

Gregor pa je prvič izgubil mirnost. Ker je tudi on zdaj slišal. Iz teme pod morjem je prihajal zvok. Počasen. Kovinski. Kot verige, ki se vlečejo po kamnu.

51. poglavje — Tisto pod vodo

Voda v dvorani se je začela dvigovati. Sprva počasi. Komaj opazno. Toda Stephanus je čutil premik pod nogami: val, tresenje, globok pritisk iz teme pod kamnitimi tlemi. Kot da morje spodaj diha. Mrtvi ob stenah so obstali popolnoma pri miru. Njihove odprte oči niso več gledale Gregorja. Gledale so v črno vodo.

Ursula je stisnila Elizabethino roko tako močno, da je pobelila v prstih.

»Prihaja.«

Gregor je končno stopil korak nazaj od knjig. Prvič.

»To ni mogoče.«

Lucijan ga je gledal z mešanico besa in groze.

»Vedno isto. Vedno mislite, da boste odprli samo zgodbo.«

Voda je pljusnila ob kamnite stopnice. Močnejše. Nato se je iz globine zaslišal zvok, zaradi katerega je Stephanusa zbolelo v prsih. Dolga kovinska resonanca. Kot ogromen zvon pod morjem. Marek je zagrabil baklo in jo usmeril proti črni odprtini pod dvorano. Svetloba ni segla daleč. Toda nekaj se je tam spodaj premaknilo.

Ogromna senca. Elizabetha je skoraj neslišno rekla:

»Ne ...«

Gregor je pogledal sedmo knjigo, kot da prvič ne razume več tega, kar bere. Strani so se obračale same. Vedno hitreje. Šepet iz knjige je postal glasnejši: imena, datumi, kraji, kriki. Stephanus je začutil, kako mu kri utripa v sencih. Potem pa je voda eksplodirala navzgor. Črna masa je planila iz globine med stebre.

Marek je zaklel in padel nazaj. Bakla mu je skoraj ugasnila. Stephanus je najprej videl samo: verige, mokro kovino, in ogromno razbito rimsko čelado. Potem obraz. Ali ostanek obraza. Velik. Napol strohnjen. Preraščen z algami in školjkami. Toda oči ... Oči so bile odprte. In žive. Lucijan je pobledel kot smrt.

»Poveljnik.«

Mrtvi ob stenah so istočasno pokleknili v vodi. Gregor je strmel v bitje pred sabo. Ne več obseden. Samo prestrašen.

»Kaj je to?«

Lucijan je odgovoril skoraj šepetaje:

»Tisti, ki je prodal otroke.«

Tišina. Samo voda. Kapljanje. In težko dihanje nečesa, kar ne bi smelo več obstajati. Ogromni mrtvi vojak je počasi stopil naprej iz morja. Verige so se vlekli za njim po kamnih. Oklep je bil

razbit in zaraščen s koralami, toda na prsih je še vedno nosil znak: krog, križ, tri črte. Stephanus je začutil smrad soli in smrti.

Poveljnik je pogledal Gregorja. Potem knjigo. In prvič odprl usta. Glas ni bil človeški. Bolj kot morje, ki govori skozi razbito ladjo.

»Kdo ... kliče ... imena ...«

Gregor ni odgovoril. Ni mogel. Sedma knjiga v njegovih rokah se je začela močiti, čeprav je ni dosegla voda. Črnilo je teklo po straneh kot kri. Ursula pa je nenadoma stopila naprej. Elizabetha jo je hotela zadržati.

»Ne!«

Toda deklica je mirno gledala ogromnega mrtvega poveljnika. In rekla nekaj v latinščini. Tekoče. Jasno. Kot da je jezik poznala od nekdaj. Vsi so obnemeli. Tudi Lucijan. Poveljnik je obstal. Po dolgi tišini pa je Ursula tiho prevedla:

»Pravi, da so ga pustili samega s krivdo.«

52. poglavje — Krivda

Morje pod utrdbo je postalo nenavadno mirno. Kot da tudi valovi poslušajo. Stephanus je strmel v Ursulo, kot da deklice prvič ne prepozna več. Njena majhna postava je stala v črni vodi do gležnjev, obraz bled v svetlobi bakel, oči pa uprte v ogromnega mrtvega poveljnika. In govorila je latinsko. Ne počasi.

Ne negotovo. Naravno. Poveljnik je gledal vanjo s praznimi, slanimi očmi. Verige ob njegovih nogah so se počasi premikale po kamnu. Gregor je končno našel glas.

»Kako zna—«

»Tiho,« je zasikal Lucijan.

V njegovem obrazu je bilo nekaj skoraj svetega. Ali skoraj prestrašenega. Ursula je ponovno spregovorila v latinščini. Tokrat daljši stavek. Glasovi mrtvih ob stenah so utihnili popolnoma. Stephanus ni razumel besed. Toda razumel je ton: ne prepir, ne ukaz, ampak vprašanje. Poveljnik je počasi dvignil glavo proti stropu dvorane.

Kot človek, ki se po stoletjih prvič spominja nečesa bolečega. Potem je odgovoril. Zvok njegovega glasu je vibriral skozi kamne. Morska voda je zatrepetala. Ursula je poslušala. In prevedla:

»Ni jih prodal zaradi zlata.«

Tišina. Gregor je stisnil sedmo knjigo.

»Kaj potem?«

Ursula ni odmaknila pogleda z mrtvega velikana.

»Pravi ... da je hotel ustaviti lakoto.«

Lucijan je zaprl oči. Kot človek, ki je to zgodbo poznal, a je nikoli ni hotel slišati naglas. Poveljnik je znova spregovoril. Tokrat dalj časa. Glasovi mrtvih ob stenah so začeli tiho šepetati skupaj z njim. Stephanusu se je zazdelo, da sliši: imena otrok, pristanišča, številke ladij. Knjige. Vse knjige.

Ursula pa je počasi prevajala:

»Imperij je bil lačen.

Mesta so gorela. Sever je umiral. Otroci so bili cena za mir.« Elizabetha je zajela sapo. Gregor pa je gledal knjigo v svojih rokah, kot da mu prvič ni več vseč to, kar bere.

»To ni opravičilo,« je rekel tiho.

Poveljnik je obrnil glavo proti njemu. In prvič se je nekaj spremenilo v njegovem mrtvem obrazu. Ne jeza. Utrujenost. Globoka, nečloveško stara utrujenost. Ursula je šepnila:

»Pravi, da ve.«

Voda je ponovno pljusnila ob stebre. Mrtvi ob stenah so počasi sklonili glave. Kot ljudje pri molitvi. Lucijan je stopil korak naprej.

»Gregor. Zapri knjigo.«

Gregor ga skoraj ni slišal.

»Vse življenje ...« je rekel tiho, »... sem mislil, da so skrivali pošasti.«

Pogledal je mrtve otroke ob stenah.

»Ampak skrivali so sebe.«

Tišina. Stephanus je prvič po dolgem času začutil nekaj nevarnega: usmiljenje. Do mrtvega poveljnika. Do Gregorja. Do vseh teh ljudi, ki so stoletja nosili isto krivdo. In to je bilo huje od strahu. Ker je razumel: če začneš razumeti pošasti, jih lahko začneš opravičevati. Ursula je nenadoma trznila.

Kot da je zaslišala nekaj novega. Pogledala je proti črni vodi pod dvorano.

»Še niso vsi prišli.«

Lucijan je pobledel.

»Ne ...«

Prepozno. Globoko pod morjem je zadonel nov zvok. Ne verige. Bobni. Počasni. Vojni bobni.

53. poglavje — Bobni pod morjem

Prvi udarec bobna je stresel vodo. Ne močno. Globoko. Kot da je zvok prišel iz samega dna morja. Potem drugi. In tretji. Počasni vojni ritem je napolnil podzemno dvorano in se odbijal od

kamnitih stebrov kakor srčni utrip nečesa ogromnega. Mrtvi ob stenah so istočasno dvignili glave. Poveljnik je obstal.

Prvič od njegovega prihoda je Stephanus videl v njem nekaj podobnega strahu. Ursula je stopila korak nazaj.

»Prihajajo po njega.«

Lucijan je sunkovito pogledal proti črni vodi.

»Zaprite knjigo. Takoj.«

Gregor pa se ni premaknil. Stal je s sedmo knjigo v rokah in poslušal bobne. Kot človek, ki je vse življenje iskal vrata — in zdaj prvič vidi, kaj je za njimi. Elizabetha je planila proti njemu.

»Gregor!«

Ni reagiral. Bobni so postajali glasnejši. Voda pod dvorano se je začela vrtinčiti. Stephanus je zdaj jasno videl: nekaj se premika spodaj. Veliko stvari. Dolge sence pod črno gladino. Marek je dvignil baklo višje.

»Presveta mati božja ...«

Iz vode so se začele dvigovati sulice. Najprej ena. Potem druga. Desetine zarjavelih konic so počasi prihajale iz globine kot morski trs. Za njimi čelade. Oklepi. Vojaki. Cela vojska. Ne razpadli stražarji kot pod Blokami. Ti so bili drugačni: težji, temnejši, z verigami okoli rok, in s črnimi sledmi po obrazih, kot ožgani od dima.

Lucijan je skoraj šepnil:

»Legija utopljenih.«

Poveljnik je počasi obrnil glavo proti njim. Bobni so utihnili. Nastala je mrtva tišina. Potem je prvi vojak stopil iz vode. Morska voda je tekla iz njegovega oklepa. V rokah je držal velik rimski ščit, po katerem je bil vrezan isti znak: krog, križ, tri črte. Toda čez simbol je nekdo pozneje zarezal dolgo navpično črto.

Kot obsodbo. Ursula je zaprla oči.

»Oni ga sovražijo.«

Stephanus je pogledal poveljnika. Mrtvi velikan je stal negibno sredi vode. Kot kralj med lastnimi sodniki. Gregor je končno spregovoril:

»Kaj hočejo?«

Lucijan ga je pogledal z izrazom popolnega obupa.

»Prav to, kar si hotel ti.

Resnico.« Prvi utopljeni vojak je dvignil sulico. Nato drugi. V nekaj trenutkih je cela podzemna vojska obrnila orožje proti poveljniku. Mrtvi ob stenah so začeli tiho jokati. Zvok je bil hujši od

krikov. Kot stoletja žalovanja v enem samem glasu. Poveljnik je počasi odprl usta. Tokrat ni govoril Ursuli.

Govoril je svojim mrtvim vojakom. Latinsko. Globoko. Utrujeno. In ko je končal je Ursula skoraj brez glasu prevedla:

»Pravi, da sprejema sodbo.«

Voda je zašumela. Vojaki so stopili naprej. Gregor pa je nenadoma stisnil knjigo k sebi in zavpil:

»NE!«

Vsi so se obrnili proti njemu. V njegovih očeh ni bilo več obsedenosti. Bila je panika.

»Če ga vzamejo, bo vse ostalo zakopano!«

Elizabetha ga je gledala skoraj žalostno.

»Nekatere stvari morajo ostati pokopane.«

Gregor je odkimal. Divje. Obupano.

»Potem se bodo ponovile!«

Bobni so znova zadoneli. Tokrat hitreje. In utopljena legija je planila naprej skozi črno vodo.

54. poglavje — Sodba

Voda je eksplodirala. Utopljeni legija je planila skozi dvorano kot črn val: ščiti, sulice, verige, mrtvi obrazi. Bobni so odmevali iz globine morja v divjem ritmu vojne. Stephanus je instinktivno potegnil Ursulo k sebi. Elizabetha je planila nazaj proti stopnicam, Marek pa je dvignil baklo, kot da lahko ogenj ustavi stoletja mrtvih vojakov.

Ni jih mogel. Prvi utopljeni stražar je zadel poveljnika s ščitom tako silovito, da je voda pljusnila do stropa. Ogromni mrtvi velikan je obstal samo trenutek, nato pa ga je zadelo še deset drugih teles. Verige so zacingljale. Sulice so se zarile v njegov oklep. Toda iz njegovega grla ni prišel krik.

Samo globok izdih. Kot človek, ki je to pričakoval zelo dolgo. Gregor je držal sedmo knjigo ob prsih in gledal prizor z izrazom človeka, ki mu razpada svet.

»Ne razumete!« je zavpil.

»To je dokaz!«

Lucijan je planil proti njemu.

»To ni dokaz, Gregor! To je grob!«

Toda Gregor se je umaknil. Prepozno. Eden od utopljenih vojakov je obrnil glavo proti njemu. Prazne oči. Morska trava med zobmi. In nato: korak proti Gregorju. Gregor je pobledel. Prvič je

zares razumel: mrtvi ne ločijo med tistimi, ki jih iščejo, in tistimi, ki jih prebujajo. Stephanus je videl, kako Gregor gleda knjigo v svojih rokah.

Potem morje. Potem Ursulo. In nekaj v njem se je zlomilo.

»Kako jih ustavimo?« je zavpil.

Ursula je gledala poveljnika, ki je klečal pod težo svoje mrtve legije.

»Spustiti jih moramo.«

»Kam?!«

Deklica je zaprla oči.

»V morje.«

Lucijan je takoj razumel.

»Knjiga.«

Elizabetha je sunkovito pogledala proti sedmi knjigi.

»Ne.«

»Če ostane odprta,« je rekel Lucijan, »se bodo kraji še naprej prebujali.«

Gregor je stisnil knjigo močneje.

»Potem bo vse izgubljeno.«

Stephanus je stopil proti njemu skozi vodo.

»Mogoče mora biti.«

Tišina med njima je trajala samo trenutek. Potem se je za Gregorjem iz vode dvignil utopljeni vojak. Gregor ga ni videl. Stephanus pa.

»Gregor!«

Prepozno. Mrtva roka ga je zagrabila za ramo. Gregor je zakričal. Sedma knjiga mu je padla v vodo. V istem trenutku je druga knjiga na podstavku sama zdrsnila proti črni globini med stebri. Voda okoli njiju je zavrela. Kot da morje samo vleče knjigi k sebi. Ursula je planila naprej. Elizabetha je zakričala:

»NE!«

Toda deklica je že stala v vodi do pasu. Latinsko je zavpila nekaj, česar nihče ni razumel. Utopljeni vojaki so obstali. Bobni so utihnili. Celo morje je za trenutek postalo mirno. Poveljnik je počasi dvignil glavo proti Ursuli. V njegovih mrtvih očeh je bilo nekaj skoraj človeškega. Žalost. Potem je zelo počasi pokleknil.

Za njim cela legija. Stephanusu so se tresle roke. Ursula pa je tiho rekla:

»Dovolj je bilo.«

In potisnila obe knjigi v črno vodo. Nastala je popolna tišina. Potem pa je morje pod utrdbo odprlo globino.

55. poglavje — Globina

Črna voda se je odprla brez zvoka. Ne kot val. Ne kot vrtinec. Bolj kot razpoka v samem morju. Stephanus je za trenutek zagledal globino pod dvorano: kamnite stebre, ki so se spuščali v temo, razbite ladje, verige, in nekaj ogromnega, kar je stoletja ležalo pod vodo. Potem sta knjigi izginili. Pogoltnjeni.

Bobni so utihnili. Mrtvi vojaki so obstali sredi koraka. Morje je zadržalo dih. Gregor je klečal v vodi, bled in tresoč. Utopljeni vojak ga je še vedno držal za ramo, toda prijem je počasi slabel. Lucijan je gledal Ursulo z izrazom, ki ga Stephanus še nikoli ni videl na človeškem obrazu. Ne strah. Ne vera.

Spoznanje. Poveljnik je še vedno klečal. Njegov razbiti oklep je škripal pod težo vode in časa. Počasno je dvignil pogled proti Ursuli. Deklica je stala nepremično. Majhna. Bleda. Sredi morja mrtvih. Poveljnik je nekaj rekel v latinščini. Tokrat zelo tiho. Kot molitev. Ursula pa ni prevedla takoj. Njene oči so bile polne solz.

Stephanus je stopil proti njej.

»Ursula.«

Deklica ga je pogledala. In šele takrat prevedla:

»Pravi ... da se jih bo morje končno usmililo.«

Voda se je začela umikati. Počasi. Kot plima, ki odhaja nazaj v noč. Utopljena legija je obstala popolnoma mirno. Potem pa se je prvi vojak začel sesedati sam vase. Oklep. Kostí. Prah. Morje jih je jemalo enega za drugim: ščiti so tonili, sulice izginjale, verige se potapljale v črno globino. Nobenega krika.

Samo dolga utrujena tišina. Mrtvi ob stenah so zapirali oči. Kot ljudje, ki prvič po stoletjih lahko zaspijo. Gregor je gledal, kako voda jemlje knjigi.

»Ne ...«

Njegov glas ni bil več obseden. Bil je prazen.

»Vse bo izginilo.«

Elizabetha je stopila k njemu.

»Ne.«

Gregor jo je pogledal. Voda jima je segala do kolen.

»Potem pa povej — kdo se bo spominjal?«

Elizabetha dolgo ni odgovorila. Potem je pogledala Ursulo. In Stephanus je v tistem trenutku razumel nekaj strašnega: knjige so izginile. Toda spomin ni. Poveljnik je bil zadnji, ki je ostal. Ogromna postava sredi dvorane. Sam. Brez legije. Pogledal je Ursulo. Nato Stephanusa. Kot da prvič po stoletjih vidi žive ljudi brez sovraštva.

Potem se je počasi obrnil proti morju. Verige so zaškripale zadnjič. In naredil korak v globino. Morje ga je sprejelo brez vala. Brez zvoka. Samo izginil je v temo pod utrdbo. Bobni so prenehali. Voda se je umirila. In dvorana je prvič postala samo: kamen, morje, in tišina. Lucijan je počasi pokleknil v plitvi vodi in naredil znamenje križa.

Marek je sedel ob steni, popolnoma izčrpan. Gregor pa je strmel v črno globino, kjer sta izginili knjigi.

»Toliko mrtvih ...« je zašepetal.

Stephanus je stopil do Ursule in jo dvignil v naročje. Deklica je bila ledena. Toda prvič po dolgem času ni več gledala nekam daleč. Gledala je samo njega.

»Ata.«

»Ja.«

Ursula je zaprla oči in glavo naslonila na njegovo ramo. Potem pa zelo tiho rekla:

»Zdaj bodo sanjali morje.«

56. poglavje — Po nevihti

Ko so prišli iz podzemlja, je bilo morje mirno. Preveč mirno. Veter, ki je prej tolkel ob pečine, je skoraj povsem utihnil. Nad utrdbo so visele težke sive meglice, skozi katere je sonce poskušalo prebiti medlo svetlobo. Stephanus je Ursulo še vedno nosil v naročju. Deklica je spala. Prvič po dolgih tednih zares spala.

Elizabetha je hodila ob njem brez besed. Njena obleka je bila mokra od slane vode, lasje sprijeti ob obraz, toda v očeh ni bilo več iste napetosti kot prej. Kot da je del teže ostal spodaj pod morjem. Marek in Lucijan sta hodila nekoliko zadaj. Gregor pa je prišel zadnji. Počasi. Sklonjen. Kot človek, ki je v eni noči izgubil nekaj, za kar je živel.

Ko so stopili skozi glavni prehod utrdbe, so obstali. Na dvorišču niso bili več sami. Tam jih je čakalo približno deset ljudi: ribiči, žene iz obalne vasi, dva oborožena stražarja, in star moški s svetilko. Vsi so gledali prišleke z mešanico strahu in radovednosti. Posebej Ursulo. Stari ribič je prvi spregovoril:

»Petje je utihnilo.«

Lucijan je počasi prikimal. Mož je pogledal proti podzemlju pod utrdbo.

»Ali je konec?«

Nihče ni odgovoril takoj. Ker nihče ni zares vedel. Potem je Gregor tiho rekel:

»Za ta kraj.«

Elizabetha ga je pogledala. V njegovem glasu ni bilo več gorečnosti. Samo utrujenost. Ribiči so se med sabo tiho prekrizali. Ena od žensk je stopila bliže Ursuli in ji nežno položila roko na čelo.

»Mrzla je.«

»Morje,« je rekel Marek.

Ženska ga ni razumela. Toda Lucijan je. In ni rekel ničesar. Tisto noč so ostali v obalni vasi pod utrdbo. Hiše tukaj so bile nizke in bele, polne vonja po: soli, ribah, mokrih mrežah, dimu oljkovega lesa. Stephanus ni mogel spati. Sedel je pred hišo in poslušal valove. Ne bobnov. Ne verig. Samo morje.

Gregor je prišel pozno ponoči in sedel nekoliko stran brez vprašanja. Dolgo sta molčala. Potem je Gregor tiho vprašal:

»Ali me sovražiš?«

Stephanus je gledal črno gladino morja.

»Ne vem.«

To je bila najbolj poštena stvar, ki jo je lahko rekel. Gregor se je grenko nasmehnil.

»Tudi jaz ne vem več, koga sem hotel rešiti.«

Veter je rahlo premaknil pesek med kamenjem. Stephanus ga je pogledal.

»Kaj boš zdaj?«

Dolga tišina. Potem:

»Poiskal ostale.«

Stephanus je začutil utrujenost globoko v sebi.

»Še vedno.«

Gregor je počasi prikimal.

»Knjige so izginile.«

»Spomini niso.«

To je bilo res. Preveč res. Gregor je pogledal proti hiši, kjer je spala Ursula.

»Deklica nosi več, kot bi smel nositi kdorkoli.«

Stephanusu se je ob teh besedah nekaj stisnilo v prsih.

»Ona je otrok.«

Gregor ga je dolgo gledal. Potem pa skoraj šepnil:

»Za zdaj.«

Nekje daleč na morju je zapela nočna ptica. Valovi so počasi udarjali ob skale. In prvič po dolgem času je Stephanus začutil nekaj nevarnega: mir. Ker je vedel, da takšen mir nikoli ne trajajo dolgo.

57. poglavje — Tretja noč ob morju

Tretjo noč po dogodkih v utrdbi je morje ponovno začelo govoriti. Ne z bobni. Ne z verigami. Ampak s sanjami. Ursula se je prebudila tik pred polnočjo. Elizabetha jo je takoj zaslišala v sosednjem prostoru obalne hiše. Ne jok. Ne krik. Samo tiho govorjenje v spanju. Latinsko. Elizabetha je otrpnila. Stephanus je že sedel pokonci na ležišču.

»Spet?«

Elizabetha je počasi prikimala. Skozi odprto lino je prihajal hladen morski zrak in zvok počasnih valov. Nekje v vasi je zalajal pes, nato pa je vse ponovno utihnilo. Preveč tiho. Ko sta stopila do Ursuline postelje, je deklita sedela pokonci z zaprtimi očmi. Ustnice so se ji premikale v ritmu nečesa starega.

Molitev. Ali seznam. Stephanus je začutil leden občutek v želodcu.

»Ursula.«

Deklica ni odprla oči. Še vedno je govorila. Elizabetha je zadrhtela.

»To niso iste besede kot prej.«

Stephanus ni razumel jezika, toda nekaj je bilo drugače hitrejše, ostrejše, skoraj ukazujoče., Potem je Ursula nenadoma utihnila. Odprla je oči. in In pogledala naravnost proti oknu.

»Nekdo je zunaj.«

Stephanus je v trenutku pograbil sekiro. Na ulici pod hišo ni bilo nikogar. Samo: megla, mokri kamni, in oddaljena svetloba pristanišča. Potem pa se je v megli nekaj premaknilo. Silhueta. Visok človek v dolgem temnem plašču. Gregor. Stephanus je odprl vrata in stopil ven. Mrzel morski zrak ga je zadel v obraz.

Gregor je stal na robu pomola in gledal morje. Ni se obrnil, ko je Stephanus prišel bliže.

»Tudi ti jih slišiš,« je rekel tiho.

Stephanus je obstal.

»Koga?«

Gregor je gledal črno gladino.

»Tiste, ki niso prišli ven.«

Val je počasi udaril ob kamne spodaj. Stephanus je začutil neprijeten pritisk v prsih.

»Mislim sem, da je konec.«

Gregor se je grenko nasmehnil.

»Morje ne vrača vsega.«

Megla se je zgostila okoli pomola. Nekje daleč je zazvonil zvonec na ladji. Gregor je nadaljeval:

»Ko sem bil spodaj, sem videl še nekaj.«

Stephanus ni odgovoril.

»Za dvorano je bil še en prehod.«

Veter je sunkovito zapihal čez pristanišče. Stephanus je začutil, kako mu mraz zdrsne po hrbtu.

»Kam?«

Gregor je počasi obrnil glavo proti njemu. V njegovih očeh ni bilo več obsedenosti. Samo utrujen strah.

»Pod morje.«

58. poglavje — Pod gladino

Stephanus je dolgo molčal. Valovi so se lomili ob kamniti pomol v počasnem ritmu, megla pa je plazila med hišami obale kot dih nečesa živega. Gregor je stal nepremično in gledal v črno morje.

»Kaj si videl?« je končno vprašal Stephanus.

Gregor ni odgovoril takoj. Potem:

»Stopnice.«

»Pod vodo?«

»Da.«

Veter je rahlo zacingljajl vrvi na privezanih čolnih. Gregor je nadaljeval tišje:

»Ko je globina odprla morje, sem za trenutek videl spodaj več kot samo razbitine.«

Stephanus je čutil, da si del njega ne želi slišati nadaljevanja. Toda vseeno je vprašal:

»Kaj pa?«

Gregor je počasi izdihnil.

»Mesto.«

Tišina. Nekje v temi je kriknil galeb. Stephanus ga je gledal brez besed.

»Ne rimsko пристanišče,« je rekel Gregor. »Starejše.«

»To ni mogoče.«

Gregor se je grenko nasmehnil.

»To govorimo že od Blok naprej.«

To je bilo res. Preveč stvari ni bilo več mogoče. Megla se je za trenutek razmaknila in luna je osvetlila gladino. Stephanusu se je zazdelo, da pod vodo nekaj zares stoji: ravne linije, sence stolpov, oboki. Potem je val razbil odsev. Gregor je stopil bliže robu pomola.

»Poveljnik ni bil zadnji čuvaj.«

Stephanus ga je ostro pogledal.

»Spet začčenjaš.«

»Ne.«

Gregor je prvič zvenel popolnoma trezno.

»Spodaj je še nekaj.«

V hiši za njima so se odprla vrata. Elizabetha. Za njo Ursula, zavita v odejo. Deklica je takoj pogledala morje. In prebledela.

»Odprta so.«

Elizabetha jo je prijela za ramo.

»Kaj?«

Ursula ni odgovorila njej. Gledala je samo gladino.

»Vrata pod mestom.«

Stephanus je začutil, kako mu srce počasi bije težje. Gregor je skoraj šepnil:

»Tudi ti jih vidiš.«

Ursula je prikimala. Veter je sunkovito zapihal z morja in v tistem trenutku se je iz globine zaslíšal zvok. Ne bobni. Nekaj nižjega. Kot oddaljeno petje delfinov. Ali kamenja, ki se premika pod ogromno težo. Ribiške barke ob pomolu so začele rahlo udarjati druga ob drugo. Lucijan je pritekel iz hiše z baklo v roki.

»Slišali ste.«

Ni bilo vprašanje. Vsi so gledali morje. Zvok je prihajal izpod njih. Iz globine. Potem pa je eden od čolnov na robu pomola sunkovito trznil. Kot da ga je nekaj zadelo od spodaj. Ribiška vrv se je napela. Les je zaškripal. In čoln se je počasi začel vleči proti odprtemu morju. Sam. Ribič, ki je spal v bližnji hiši, je planil ven.

»Kaj za vraga—«

Vrvi so počile. Čoln je zdrsnil v meglo. Vsi so nemo gledali, kako izginja v temo. Potem pa se je iz morja za trenutek pokazala roka. Črna. Mokra. Prevelika. In ponovno izginila pod gladino. Ursula je stisnila Elizabethino roko. Njene ustnice so se komaj premaknile:

»Nekdo se vrača domov.«

59. poglavje — Plima mrtvih

Nihče na pomolu ni spregovoril. Samo morje je dihalo. Počasno. Težko. Kot ogromna žival pod meglo. Ribič, ki je pritekel iz hiše, je stal popolnoma bled ob praznem privezu. Vrvi so visele v vodo kot prerezane žile.

»To ni mogoče,« je zašepetal.

Lucijan ga skoraj ni slišal. Gledal je samo gladino.

»Nazaj v hiše,« je rekel ostro.

»Tako j.«

Toda ljudje ob morju ne ubogajo hitro neznancev. Na pragovih so se že prižigale luči žene z rutami, stari možje, fantje s svetilkami. Megla in strah vedno privabita radovednost.

Stephanus je začutil isti nemir kot na Blokah najprej šepet, potem množica, potem nesreča. in Gregor je počasi stopil bliže robu pomola.

»Poslušaj.«

»Ne grem bliže,« je rekel Stephanus.

»Ne morju.«

Gregor je pokazal proti globini. Zvok se je znova pojavil. Dolga resonanca izpod vode. Toda zdaj je Stephanus v njej razločil nekaj drugega: ritem. Kot vesla. Mnoga vesla. Ursula je zaprla oči.

»Ladje.«

Elizabetha jo je močneje objela.

»Kakšne ladje?«

Deklica je odprla oči počasi.

»Tiste, ki niso prispele.«

Veter je zavel skozi pristanišče in megla se je za trenutek razmaknila. Tam zunaj ... Nekaj je bilo na vodi. Stephanus sprva ni razumel, kaj vidi. Sence. Dolge. Temne. Potem pa je luna oplazila prvo. Ladja. Ozka rimska galeja. Napol potopljena. Brez jadra. Toda premikala se je. Počasi. Za njo druga. In tretja.

Na desetine črnih obrisov je drselo skozi meglo brez zvoka. Ribič ob Stephanusu je padel na kolena.

»Mati božja ...«

Lucijan je pobledel kot smrt.

»Prehitro se prebujajo.«

Gregor pa je strmel v ladje z izrazom človeka, ki je prvič zares obžaloval svojo obsedenost. Stephanus je opazil nekaj še hujšega. Na premcih ladij so stale postave. Negibne. Visoke. Mokre. In vse obrnjene proti obali. Elizabetha je zašepetala:

»Ne glejte jih.«

Toda bilo je prepozno. Ena od postav je dvignila roko. In iz morja se je zaslišal dolg nizek rog. Zvok je šel Stephanusu skozi kosti. Vrata hiš ob obali so se začela odpirati. Ljudje so prihajali ven. Kot v spanju. Ursula je sunkovito odprla oči.

»Ne.«

Stephanus jo je pogledal.

»Kaj?«

Deklica je gledala vaščane.

»Kličejo jih.«

Prva žena iz vasi je že hodila proti pomolu bosa in tiha, z odprtimi očmi, kot mesečnica. Za njo drugi. Moški. Fantje. Stari ljudje. Lucijan je planil proti njim.

»Nazaj!«

Nihče ga ni slišal. Rog z morja je znova zadonel. In Stephanus je prvič v življenju videl nekaj hujšega od mrtvih: žive ljudi, ki prostovoljno hodijo proti njim.

60. poglavje — Klic

Prva ženska je stopila v morje brez obotavljanja. Voda ji je oblila stopala, nato kolena, toda ni se ustavila. Hodila je naravnost proti megli in črnim ladjam, oči prazne, obraz miren kot pri človeku v molitvi. Za njo: star ribič, dva dečka, mlad mož z lanternico v roki. Stephanusu je zastal dih.

»USTAVITE JIH!« je zavpil.

Planil je proti pomolu in zgrabil mladega fanta za ramo. Fant se je obrnil proti njemu počasi, kot iz globokega sna. Oči niso gledale njega. Gledale so nekaj daleč na morju. Fant je skoraj šepnil:

»Domov gremo.«

Stephanusa je spreletel led. Gregor je medtem stopil na sredo pomola in zakričal proti ladjam v latinščini. Glas mu je odnašal veter. Rog z morja je odgovoril. Tokrat bližje. Megla se je odprla dovolj, da so jasno zagledali prvo galejo: razbito, črno od soli, z raztrganimi vesli, in z mrtvimi postavami ob straneh.

Na premcu je stal človek brez spodnje čeljusti. V rokah je držal dolg bronast rog. Ko ga je znova prislonil k ustom, so se vaščani na obali začeli premikati hitreje. Kot v transu. Elizabetha je z obema rokama držala Ursulo.

»Zapri oči.«

Toda deklica je gledala morje.

»Ne kličejo vseh.«

Lucijan je s težavo vlekel starega ribiča nazaj proti hišam. Mož se je upiral z nenavadno močjo.

»Pustite me!« je kričal.

»Moj sin je tam!«

Stephanus je otrpnil. Okoli njih so tudi drugi začeli vpiti podobne stvari:

»Moja žena!«

»Oče!«

»Slišim jih!«

Gregor je pobledel.

»Ne ...«

Končno je razumel. Ladje ne kličejo naključno. Kličejo mrtve, ki jih živi niso pozabili. Ursula je to tiho povedala naglas:

»Spomin jih vleče.«

Morje je močno pljusnilo ob pomol. Prva galeja je bila zdaj že tako blizu, da so videli školjke na njenem trupu. Med deskami so rasle alge, iz odprtin pa je tekla črna voda. In petje. Tisto isto petje iz podzemlja. Ženske ob obali so začele jokati. Nekateri moški so klečali. Stephanus je prvič začutil resnično nemoč.

Sekira ni koristila proti temu. Ne ogenj. Ne moč. Kako ustaviš ljudi, ki hodijo proti lastnim mrtvim? Potem je Ursula sunkovito stopila iz Elizabethinega objema.

»Ursula!«

Deklica je šla naravnost proti robu pomola. Veter ji je razpihal lase. Gregor je planil za njo.

»Ne!«

Toda Ursula je že govorila. Ne latinščine. Nekaj starejšega. Glas ji je odmeval čudno globoko za otroka. Morje se je odzvalo. Valovi okoli prve galeje so se začeli vrtinčiti. Rog je utihnil. Mrtvi na ladji so se počasi obrnili proti deklici. Ursula pa je dvignila roko proti megli in izrekla zadnji stavek v jeziku, ki ga nihče drug ni razumel.

Nastala je popolna tišina. Potem pa se je prva galeja začela potapljati.

61. poglavje — Potopljeni

Galeja je tonila počasi. Ne kot ladja, ki jo požre neurje. Bolj kot nekaj, kar se po dolgem času prostovoljno vrača v globino. Voda je lezla čez razpokan trup: čez vesla, čez raztrgane vrvi, čez mrtve roke ob ograji. Rog je padel v morje z votlim kovinskim zvokom. In utihnil. Vaščani na pomolu so obstali sredi koraka.

Kot ljudje, ki se prebujajo iz dolgih sanj. Ženska, ki je prva stopila v morje, je zmedeno pogledala okoli sebe in začela drhteti od mraza. Stari ribič je padel na kolena in zajokal. Stephanus pa je gledal Ursulo. Deklica je še vedno stala na robu pomola z dvignjeno roko. Veter je okoli nje nosil meglo v dolgih sivih trakovih.

In vse mrtve postave na galeji so gledale samo njo. Gregor je prišel do nje prvi in jo sunkovito potegnil nazaj.

»Dovolj.«

Ursula je trznila. Kot da se vrača od zelo daleč. Potem je pogledala Gregorja. In Stephanus je v tistem pogledu prvič videl nekaj, kar ni bilo otroško: izčrpanost. Galeja je medtem skoraj izginila pod vodo. Toda druge ladje ... Niso se premaknile. Še vedno so stale v megli. Tihe. Čakajoče. Lucijan je to opazil prvi.

»To ni konec.«

Kot odgovor je iz teme morja zadonel nov zvok. Tokrat ne rog. Glasovi. Mnogo glasov skupaj. Šepetanje, ki ga je veter nosil proti obali. Elizabetha je zadrhtela.

»Kaj govorijo?«

Ursula je počasi zaprla oči. Potem pa zelo tiho odgovorila:

»Iščejo imena.«

Stephanusu se je nekaj stisnilo v prsih. Na drugih galejah so se začele premikati postave. Ena za drugo so mrtve silhuete dvigovale glave proti obali. In Stephanus je nenadoma razumel nekaj strašnega: ladje ne prihajajo po ljudi. Prihajajo po spomin nanje. Gregor je gledal meglo z izrazom človeka, ki bi najraje pobegnil, a ve, da je prepozno.

»Če so knjige res izginile ...«

Lucijan ga je ostro prekinil.

»Niso izginile.«

Vsi so ga pogledali. Starec je gledal morje.

»Morje hrani bolje kot zemlja.«

Tišina. Stephanus je začutil hladen veter na mokri koži.

»Kaj to pomeni?«

Lucijan je počasi odgovoril:

»Da jih lahko nekdo znova najde.«

Megla nad morjem se je zgostila. Potem pa se je iz nje počasi začela prikazovati največja ladja doslej. Večja od vseh drugih galej. Temnejša. Skoraj brez premca. In na njenem sprednjem delu ... Ni stal vojak. Stala je ženska. Dolgi mokri lasje. Bela obleka, prepojena s črno morskovo vodo. In v rokah nekaj, kar je spominjalo na knjigo.

Ursula je nenadoma zadrhtela.

»Ne.«

Elizabetha jo je objela.

»Kaj je?«

Deklica je gledala ladjo z resničnim strahom. Prvič po dolgem času.

»Ona se spominja vsega.«

62. poglavje — Ženska z bele ladje

Morje je utihnilo. Tudi valovi ob pomolu so postali počasni, skoraj previdni, kot da se še voda boji ladje, ki prihaja iz megle. Stephanus je gledal belo postavo na premcu. Nekaj na njej ni bilo podobno drugim mrtvim: ni bila razpadla, ni nosila oklepa, ni bila preraščena z algami. Bila je skoraj cela.

In prav zato bolj strašna. Njena bela obleka je visela mokra in težka ob telesu, dolgi črni lasje pa so se premikali v vetru, čeprav je zrak okoli ladje miroval. V rokah je držala knjigo. Ne rimsko. Večjo. Temnejšo. Obito s kovino, ki je Stephanus še nikoli ni videl. Ursula je začela dihati hitreje.

Elizabetha jo je trdno držala.

»Poglej mene.«

Toda deklica ni mogla odmakniti oči z ladje.

»Pozna me.«

Gregor je pobledel.

»Kaj?«

»Gleda me.«

Ladja se je ustavila nekaj deset korakov od pomola. Mrtve postave na drugih galejah so sklonile glave. Kot služabniki pred kraljico. Lucijan je skoraj neslišno zašepetal:

»Varuhinja.«

Marek ga je ostro pogledal.

»Kaj si rekel?«

Toda starec ni odgovoril. Ženska na ladji je počasi odprla knjigo. Veter je sunkovito zapihal skozi pristanišče. Vsa svetila ob obali so istočasno zatrepetala. In potem je spregovorila. Ne glasno. Toda njen glas so slišali vsi: v kosteh, v vodi, v glavi. Kot spomin, ki ni njihov. Govorila je v jeziku, starejšem od latinščine.

Ursula je zajela sapo. Stephanus je pogledal hčer. Deklica je poslušala. Kot da razume vsako besedo. Ženska je govorila dolgo. Morje medtem ni izdalo niti glasu. Ko je končala, je Ursula komaj slišno prevedla:

»Pravi, da so knjige samo vrata.«

Tišina. Gregor je stopil korak bliže pomolu.

»Vrata kam?«

Ursula je zaprla oči. Kot da jo boli poslušati.

»Do vseh spominov, ki jih svet ni hotel nositi.«

Lucijan je pobledel še bolj.

»Ne bi smela biti tukaj.«

Ženska je počasi dvignila pogled proti njemu. In Stephanus je prvič zagledal njene oči. Popolnoma črne. Ne mrtve. Neskončne. Lucijan je sklonil glavo kot človek pred sodbo.

»Kdo je ona?« je vprašal Stephanus.

Starec je dolgo molčal. Potem:

»Prva nosilka.«

Veter je zavil med jambori mrtvih ladij. Gregor je stisnil pesti.

»Nemogoče.«

»Starejša je od vseh knjig.«

Ženska je medtem zaprla svojo knjigo. Zvok kovinskih vezi je odjeknil čez vodo. In vse mrtve ladje so se počasi začele premikati bliže obali. Vaščani so panično stopali nazaj. Nekateri so molili. Drugi jokali. Toda Ursula je nenadoma stopila naprej. Stephanus jo je skušal zadržati.

»Ne.«

Deklica ga je pogledala. V njenih očeh ni bilo več samo strahu. Bilo je nekaj težjega: dolžnost.

»Če ne grem, bo prišla sama.«

Ženska na ladji je še vedno gledala samo Ursulo. Kot da med vsemi živimi vidi samo njo. Potem pa je počasi dvignila roko. In morje ob pomolu se je razprlo.

63. poglavje — Razprto morje

Voda ob pomolu se ni razmaknila kot pri običajnem valu. Morje se je odprlo navpično. Kot rana. Stephanus je stopil korak nazaj, Ursula pa naprej. Med njima je nastala ozka črna pot, ki se je spuščala pod gladino: mokri kamni, stare stopnice, in globina, iz katere je prihajal hladen zrak. Ne morski. Star.

Kot zrak zaprtih prostorov, ki stoletja niso videli sonca. Vaščani so kričali in bežali proč od pomola. Nekdo je padel v blato, druga ženska je molila na kolenih. Toda Stephanus ni slišal ničesar več razen morja. In Ursulinega dihanja. Ženska na beli ladji je spustila roko. Črna knjiga v njenem naročju se je sama odprla.

Strani so se obračale brez vetra. Lucijan je zašepetal:

»Ne glejte vanjo.«

Gregor pa ni mogel odmakniti pogleda. Stephanus je to opazil takoj. Tisti isti izraz. Ista lakota po resnici. Gregor je naredil korak proti razprtemu morju. Elizabetha ga je zgrabila za rokav.

»Ne.«

»Tam spodaj je vse.«

»Prav zato ne smeš.«

Toda Gregor je gledal samo knjigo. Ursula pa je počasi stopila na prvo mokro stopnico pod gladino. Stephanusu je zastal dih.

»Ursula!«

Deklica se je ozrla čez ramo. Morje okoli nje je mirovalo nenaravno mirno. Nad glavo so visele mrtve galeje v megli, kakor da čakajo sodbo.

»Ona me kliče.«

»Ne greš.«

Toda Ursula je zelo tiho rekla:

»Ata ... jaz jo že dolgo slišim.«

Te besede so ga zadele huje kot karkoli v podzemljih. Elizabetha je planila k hčeri.

»Ne boš šla sama.«

Ženska na ladji je takrat prvič spregovorila neposredno. Ne vsem. Samo Ursuli. Deklica je zaprla oči. Ko jih je odprla, so bile polne solz. Stephanus je stopil do nje in pokleknil.

»Kaj pravi?«

Ursuline ustnice so zadrhtele.

»Pravi, da sem zadnja.«

Tišina. Veter je ugasnil zadnjo svetilko na pomolu. Samo luna in megla sta še osvetljevali razprto morsko pot. Lucijan je počasi pokleknil.

»Potem je res.«

Gregor ga je ostro pogledal.

»Kaj je res?«

Starec ni odgovoril njemu. Gledal je Ursulo.

»Da si spomin izbira krvno linijo.«

Stephanus je začutil, kako mu nekaj razpada v prsih. Ne. To je bil otrok. Njegova hči. Ne nosilka. Ne varuhinja. Ne naslednica mrtvih. Ursula. Toda ko jo je pogledal, je prvič videl nekaj strašnega: del nje je že stal drugje. Globoko pod morjem. Med glasovi. Med mrtvimi. Ženska na beli ladji je zaprla knjigo.

Morje pod stopnicami je zadrhtelo. In iz globine se je počasi začela dvigovati svetloba. Ne sončna. Zelena. Kot da pod morjem gori celo mesto.

64. poglavje — Mesto pod morjem

Zelena svetloba se je dvigovala iz globine počasi. Najprej kot meglica pod vodo. Potem močnejša. Stephanus je stopil do roba razprte poti in pogledal navzdol. In prvič zares videl mesto pod morjem. Ne razbitine. Ne grobnice. Mesto. Globoko pod gladino so stale: ulice, oboki, stolpi, kamniti mostovi.

Vse potopljeno v zelenkast sijaj, kakor da tam spodaj še vedno gorijo luči mrtvih. Stephanus ni mogel dihati. Marek je za njim tiho zaklel. Gregor pa je gledal spodaj z izrazom človeka, ki je vse življenje iskal nekaj, česar ni znal niti imenovati — in to končno našel.

»Nemogoče,« je zašepetal.

Lucijan ga je pogledal utrujeno.

»Vsak nosilec je nekoč izrekel isto besedo.«

Ursula je počasi stopala po mokrih stopnicah navzdol. Elizabetha jo je držala za roko. Ženska na beli ladji ju je opazovala brez premika. Stephanus je hotel stopiti za njima. Toda v trenutku, ko je nogo postavil na prvo stopnico pod gladino, ga je nekaj zbolelo v glavi. Podobe. Preveč podob: goreča mesta, ladje polne otrok, vojaki z odrezanimi jeziki, knjige v ognju, ljudje, ki brišejo imena iz kamna.

Stephanus je omahnil nazaj na pomol. Lucijan ga je zadržal.

»Ne moreš.«

»Moja hči je tam.«

»Prav zato ne.«

Stephanus ga je skoraj udaril.

»Kaj to pomeni?!«

Lucijan ga je gledal s tistim starim utrujenim pogledom.

»Mesto spusti samo tiste, ki nosijo spomin.«

Tišina. Gregor je počasi vprašal:

»In Ursula ga nosi.«

»Da.«

Stephanus je čutil bes, strah in nemoč hkrati.

»Ona je otrok.«

Lucijan je pogledal proti beli ladji.

»Tudi prva nosilka je bila.«

Veter je zavel čez odprto morje. Ursula se je medtem ustavila na polovici poti navzdol. Obrnila se je proti Stephanusu. Videti je bila majhna. Premajhna za vse to.

»Ata.«

Stephanus je stopil do roba.

»Vrni se.«

Deklica je molčala. Potem:

»Če se vrata zaprejo brez mene, bodo ostala odprta za vedno.«

Elizabetha je prebledela.

»Ursula—«

Toda ženska na beli ladji je počasi dvignila roko. In zelena svetloba spodaj je postala močnejša. Po vodi so se začeli prikazovati obrazi: otroci, vojaki, žene, utopljeni. Vsi tihi. Vsi gledajo Ursulo. Gregor je skoraj šepnil:

»Vsi se je spominjajo.«

Ursula je počasi pogledala navzdol proti mestu. In Stephanus je v tistem trenutku razumel nekaj, česar ni hotel razumeti: to ni naključje. Od Blok naprej. Od prve knjige. Od prvega glasu pod zemljo. Nekaj jo je vodilo sem. Ženska na beli ladji je spregovorila še zadnjič. Tokrat so jo razumeli vsi. Glas ni bil glasen.

Toda morje ga je neslo čez pomol kot molitev:

»Vsak spomin zahteva čuvaja.«

Nato pa se je iz globine mesta pod morjem začel počasi dvigovati zvon.

65. poglavje — Zvon pod globino

Zvon se je dvigal počasi. Najprej samo senca v zeleni svetlobi pod morjem. Potem obris: ogromen, razpokan, preraščen s školjkami in črnim rastjem. Visel je med potopljenimi stolpi mesta kot srce neke mrtve civilizacije. Stephanus je čutil njegovo težo še preden je zazvonil. Ursula je obstala na stopnicah.

Ženska na beli ladji je sklonila glavo. Mrtve galeje v megli so obmirovale popolnoma negibno. In potem ... Zvon je zazvonil. Ne skozi zrak. Skozi vse. Stephanusu je zvok udaril v prsi kot val. Pomol se je stresel. Vaščani na obali so padli na kolena. Voda okoli razprte poti je zavibrirala v dolgih zelenih krogih.

Gregor je zgrabil glavo.

»Preveč ...«

Lucijan je zaprl oči in začel moliti. Toda Ursula ... Ursula je ostala mirna. Kot da zvon kliče samo njo. Stephanus je gledal svojo hčer in prvič ga je zares prešinila misel, ki se je je bal od začetka: morda je ne bo mogel več pripeljati nazaj.

»Ursula!«

Deklica je počasi pogledala proti njemu. V očeh ni bilo več samo otroške zmedenosti. Bila je starost. Ne njena. Od vseh glasov, ki jih je slišala.

»Ne boj se.«

Stephanusu se je ob teh besedah skoraj ustavilo srce. Ker jih ni rekla kot otrok. Rekla jih je kot nekdo, ki tolaži njega. Drugi udarec zvona je zadonel globlje. In v mestu pod morjem so se začele prižigati luči. Ena za drugo: v oknih, pod oboki, vzdolž potopljenih ulic. Kot da se nekaj spodaj prebuja.

Marek je stopil korak nazaj.

»To ni mesto mrtvih.«

Lucijan je odprl oči. Na obrazu je imel izraz človeka, ki vidi konec zgodbe, ki jo pozna predolgo.

»Ne.

To je mesto spomina.« Gregor je gledal spodaj skoraj omamljen.

»Koliko časa je bilo tam?«

»Dlje kot Rim.«

Tišina. Ženska na beli ladji je nato naredila nekaj nepričakovanega. Pokleknila je pred Ursulo. Vse mrtve postave na ladjah so storile enako. Stephanusu je zastal dih. Ursula pa je zadrhtela.

»Nočem tega.«

Ženska je odgovorila v tistem starem jeziku. Tokrat Ursula ni prevedla takoj. Po licih so ji tekale solze. Elizabetha je stopila do nje in jo objela od zadaj.

»Ni ti treba.«

Toda Ursula je počasi zmajala z glavo. Potem je skoraj neslišno prevedla:

»Če nihče ne ostane, se bodo vrata nekoč znova odprla.«

Morje je pod njimi zagrmelo. Tretji udarec zvona je stresel pomol. In nekje globoko v mestu pod morjem so se začela odpirati ogromna kamnita vrata.

66. poglavje — Vrata mesta

Kamnita vrata pod morjem so se odpirala počasi. Prepočasi za nekaj tako ogromnega. Stephanusu se je zdelo, da posluša premikanje cele gore: drgnjenje kamna ob kamen, globoko bobnenje iz morskega dna, škripanje nečesa, kar se ni odprlo stoletja. Zelena svetloba iz mesta je postajala močnejša. Po potopljenih ulicah so se premikale sence.

Nejasne. Tihe. Kot spomini ljudi, ki nikoli niso popolnoma umrli. Ursula je stala na stopnicah med dvema svetovoma: nad njo pomol in živi, pod njo mesto in mrtvi. Stephanus je stopil do roba razprte poti tako blizu, kot si je upal.

»Vrni se.«

Njegov glas je bil hripav. Ne ukaz. Prošnja. Ursula ga je pogledala. In Stephanus je v tistem trenutku znova zagledal samo svojo hčer: prestrašeno, utrujeno, premlado.

»Tudi jaz nočem iti.«

Elizabethi so se ulile solze. Ženska na beli ladji pa je počasi vstala. Morje okoli nje je ostalo popolnoma mirno.

»Potem ne pojdi,« je rekla.

Tokrat ne v starem jeziku. V njihovem jeziku. Tiho. Jasno. Vsi so otrpnili. Lucijan je pobledel kot smrt.

»Ti govoriš—«

»Vsi jeziki so samo različni načini spomina.«

Njene črne oči so se ustavile na Ursuli.

»Toda vrata bodo ostala odprta.«

Gregor je stopil naprej skoraj divje.

»Kaj je za njimi?«

Ženska ga je pogledala dolgo. Predolgo. Potem:

»Vse, česar ljudje niso hoteli nositi.«

Voda pod odprtimi vrati je zadrhtela. Iz globine je zavel veter. Ne morski. Topel. Stephanus je začutil slabost. Topel veter iz kraja pod morjem ne pomeni nič dobrega. Potem so zaslišali glasove. Mnogo glasov. Ne mrtvih. Živih. Krikanje. Jok. Smeh. Molitve. Ukazi. Stoletja človeških glasov skupaj. Gregor je strmel v globino z očmi človeka na robu norosti.

»To je vse tam spodaj.«

Lucijan pa je zašepetal:

»Ne.

Tam spodaj je vse, kar je bilo potopljeno.« Stephanus je začutil, kako ga obliva leden pot. Imperiji. Vojne. Izdaje. Pobiti. Prodani. Ne samo Rim. Vse. Ursula je stopila eno stopnico nižje. Morje se je odzvalo z mehkim zelenim sijem. Elizabetha jo je zgrabila.

»Ne.«

Deklica je pogledala mater.

»Če nihče ne ostane pri vratih, bodo prišli ven.«

Tišina. Vaščani na obali so tiho jokali ali molili. Mrtve ladje so čakale. Ženska na beli ladji pa je prvič pokazala nekaj podobnega žalosti.

»Vedno nekdo ostane.«

Stephanus je začutil, kako se mu nekaj lomi v notranjosti.

»Ne bo moja hči.«

Ženska ga je dolgo opazovala. Potem pa vprašala:

»Ali si prepričan, da izbira pripada tebi?«

Te besede so ga zadele huje kot katerikoli mrtvec ali podzemlje. Ker je prvič pomislil na nekaj, česar si ni upal: morda Ursula ni bila izbrana zdaj. Morda je bila rojena za to. Zvon pod morjem je zadonel četrtič. In iz odprtih kamnitih vrat v mestu pod morjem je počasi stopila prva senca.

67. poglavje — Prva senca

Senca je stopila skozi vrata brez zvoka. Ne človek. Ne duh. Bolj odsotnost svetlobe v obliki človeka. Stephanus jo je gledal in imel občutek, da njegove oči ne morejo zadržati njene oblike. Kot da se spreminja vsakič, ko jo poskuša razumeti: star mož, vojak, otrok, ženska. Vse in nič hkrati. Morje okoli odprtih vrat je potemnelo.

Zelena svetloba mesta je utripnila. Ursula je zastala na stopnicah.

»Ne glejte ji v obraz,« je rekla tiho.

Prepozno. Gregor je že gledal. In v istem trenutku je planil korak nazaj, kot da ga je nekdo udaril v prsi. Stephanus je videl, kako se mu obraz spremeni. Groza. Prava.

»Kaj si videl?« je zavpil Marek.

Gregor ni odgovoril. Samo strmel je v senco z odprtimi usti. Potem pa zašepetal:

»Mene.«

Tišina. Senca je obstala sredi razprte morske poti. Zvon pod morjem je utihnil. Ženska na beli ladji je sklonila glavo. Kot da priznava prihod nečesa starejšega od sebe. Lucijan je počasi pokleknil.

»Ne ... še ne.«

Stephanus ga je zgrabil za ramo.

»Kaj je to?!«

Starec ga je pogledal z očmi, polnimi obupa.

»Spomin brez čuvaja.«

Veter je sunkovito udaril čez pomol. Vaščani na obali so začeli kričati. Nekateri so bežali proti hišam, drugi pa so samo strmeli v senco, kot ljudje v nočni mori. In Stephanus je začutil nekaj strašnega: senca jih opazuje. Ne z očmi. Z vsem. Potem je naredila še en korak proti površju. Morje ob stopnicah je začelo vreti.

Ursula je zaprla oči in šepnila nekaj v starem jeziku. Senca se je ustavila. Za trenutek. Ženska na beli ladji je pogledala Ursulo.

»Ne boš je mogla dolgo zadržati.«

Elizabetha je planila k hčeri.

»Dovolj. Grev.«

Toda Ursula je zmajala z glavo. Po licih so ji tekale solze.

»Če grem zdaj, bo prišla ven.«

Gregor je končno našel glas.

»Kaj je ona?«

Ženska na ladji je dolgo molčala. Potem:

»Vse, kar je bilo pozabljeno namenoma.«

Stephanus je začutil slabost. Ne ena oseba. Ne en duh. Vse. Vojne. Izdaje. Poboji. Laži. Krivde. Senca je naredila tretji korak. In v tistem trenutku so vsi na pomolu zaslišali glasove. Svoje glasove. Stephanus je slišal očeta. Elizabetha mater. Marek brata. Gregor samega sebe kot dečka. Klicali so jih iz globine.

Vabili. Stephanus je skoraj stopil naprej. Skoraj. Potem je Ursula zakričala. Ne od strahu. Od bolečine. Iz nosa ji je pritekla kri. Elizabetha jo je ujela, preden je padla. Morje je zagrmelo. Senca pa je počasi obrnila obraz proti Ursuli. In prvič je Stephanus videl njene oči. Popolnoma prazne. Kot dve odprti grobnici časa.

68. poglavje — Cena spomina

Ursulina kri je kapnila na mokre kamne stopnic. In morje se je odzvalo. Zelena svetloba pod gladino je za trenutek potemnela, kot bi mesto pod morjem zadržalo dih. Senca je obstala sredi razprte poti, prazne oči uprte v deklico. Stephanus je pokleknil k hčeri.

»Dovolj. Končano je.«

Ursula je težko dihala. Toda ko ga je pogledala, je bilo v njenih očeh nekaj strašnega: vedela je, da ni. Elizabetha jo je držala v naročju in z rokavom brisala kri z njenega obraza.

»Ne govori več.«

Ženska na beli ladji je tiho rekla:

»Prepozno.«

Veter je močno udaril čez pomol. Senca je naredila še en korak. In vsi so zaslišali nove glasove. Ne več svojih bližnjih. Tokrat glasove ljudi, ki jih niso poznali: jok otrok, kričanje vojakov, ženske v ognju, ladje v neurju, množice pred zidovi porušenih mest. Stephanusu se je zazdelo, da gleda skozi stoletja hkrati.

Gregor je padel na kolena in si zatisnil ušesa.

»Ustavite jo.«

Lucijan pa je strmел v Ursulo. Kot človek, ki končno vidi odgovor, ki ga je iskal vse življenje.

»Ona ni samo nosilka.«

Stephanus ga je ostro pogledal.

»Ne govori o njej, kot da je stvar.«

Toda starec je skoraj šepetal sam sebi:

»Ona je vrata.«

Tišina. Elizabetha je zaprla oči. Kot da je nek del nje to že vedel. Stephanusu pa je svet za trenutek obstal. Vrata. Ne čuvaj. Ne naslednica. Vrata. Morje je pod njimi znova zagrmelo. Senca je dvignila roko proti Ursuli. In deklica je sunkovito odprla oči. Zelena svetloba se je razlila po njenih zenicah.

»Ne pusti ji ven.«

Glas ni bil več povsem njen. Stephanus je začutil paniko prvič po dolgem času. Pravo. Človeško.

»Kako?«

Ursula ga je gledala z bolečo jasnostjo.

»Vrata se morajo zapreti od znotraj.«

Elizabetha je zajokala.

»Ne.«

Ženska na beli ladji je sklonila glavo. Kot pri molitvi za mrtve. Gregor je počasi dvignil pogled.

»Obstaja drug način.«

Lucijan ga je pogledal brez upanja.

»Vedno misliš, da obstaja.«

Gregor je vstal. Počasi. Tresoč. Toda v njegovih očeh ni bilo več obsedenosti. Samo odločitev.

»Če so vrata vezana na spomin ...«

Pogledal je senco. Potem Ursulo. In končno Stephanusa.

»Potem mora nekdo vzeti njen del.«

Tišina. Stephanus ga ni razumel.

»Kaj?«

Gregor je stopil proti razprtemu morju.

»Ona je premlada.«

Elizabetha je zgroženo odkimala.

»Ne.«

Toda Gregor se je že spuščal po mokrih stopnicah proti senci. Morje okoli njega je začelo temneti. Ženska na beli ladji ga je opazovala prvič z zanimanjem.

»Ti bi nosil spomin?«

Gregor se je grenko nasmehnil.

»Vse življenje sem ga hotel odpreti.

Zdaj ga bom nosil.« Senca je obstala pred njim. Stephanus je hotel planiti za njim, toda Ursula ga je zgrabila za roko. Močno. Preveč močno za otroka.

»Ne.«

Gregor se je obrnil še zadnjič proti njim. Veter mu je razpihal moker plašč.

»Če ostane ona, bo izgubila sebe.«

Pogledal je Ursulo. In prvič v njegovih očeh ni bilo skrivnosti. Samo nežnost.

»Naj ostane otrok.«

Potem je stopil pred senco. In morje je zaprlo pot za njim.

69. poglavje — Tisti, ki ostane

Morje se je zaprlo z globokim vzdihom. Voda je planila čez stopnice in razprta pot je izginila pod črno gladino. Stephanus je instinktivno planil naprej, toda Ursula ga je še vedno držala za roko.

»Prepozno.«

Njen glas je bil šibek. Elizabetha je klečala ob njej in jokala brez glasu. Gregor je stal sam med morjem in senco. Zelena svetloba iz mesta pod vodo je osvetljevala njegov obraz od spodaj, da je izgledal starejši, skoraj tuj. Senca ga je opazovala. Ne kot sovražnika. Kot odgovor. Ženska na beli ladji je zaprla svojo črno knjigo.

V trenutku je vse okoli njih postalo tišje ladje so obstale, mrtvi na krovih so sklonili glave, veter je ponehal. in Gregor je pogledal Ursulo.

»Ne poslušaj jih več.«

Deklica je zajokala.

»Ne znam jih ustaviti.«

»Zdaj jih bo poslušal nekdo drug.«

Stephanus je začutil, kako mu nekaj razpada v prsih. Hotel je sovražiti Gregorja. Kriviti njega. Toda ni mogel. Ker je prvič videl človeka, ki ne beži več pred tem kar je naredil. Senca je počasi dvignila roko. In Gregor se je stresel. Stephanus je videl: spomine, glasove, podobe. Kot valovi so šli skozi njega.

Gregor je padel na eno koleno. Zakričal. Zvok ni bil človeški. Bolj kot nekdo, ki se utaplja v tisoč življenjih hkrati. Morje pod njim je zasijalo zeleno. Ursula je zaprla oči in si z rokami pokrila ušesa. Elizabetha jo je držala tesno ob sebi. Lucijan je tiho molil. Ženska na beli ladji pa je prvič spregovorila z mehkejšim glasom:

»Cena spomina je vedno človek.«

Gregor je počasi dvignil glavo. Njegove oči ... Niso bile več iste. V njih je bilo preveč: žalosti, starosti, obrazov. Kot da skozi njega gleda množica. Stephanus je začutil grozo. Ne zato, ker Gregor umira. Ampak zato, ker ne umira. Senca se je začela umikati. Počasi se je raztapljala v Gregorjevem telesu: roke, obraz, prazne oči.

Kot črn dim, ki išče nov dom. Gregor je kričal še zadnjič. Potem pa je vse utihnilo. Morje se je zaprlo popolnoma. Zelena svetloba pod gladino je začela ugašati: ulice mesta, stolpi, vrata. Ena za drugo so luči tonile v temo. Mrtve ladje so se začele oddaljevati od obale brez zvoka. Ženska na beli ladji je gledala Ursulo.

Dolgo. Potem pa počasi prikimala. Kot nekomu, ki je prestal preizkušnjo. Ursula je komaj stala. »Ali je konec?« je zašepetala.

Ženska ni odgovorila takoj. Njena ladja se je že počasi umikala v meglo. Šele ko je skoraj izginila, je njen glas zadnjič prišel čez vodo:

»Nikoli ni konec.

Samo nekdo drug straži vrata.« Megla jo je pogoltnila. Galeje so izginjale ena za drugo. Morje je ponovno postalo samo morje. Valovi. Veter. Noč. Gregor pa je ostal sam do kolen v vodi. Nepremičen. Stephanus je stopil proti njemu.

»Gregor.«

Mož je počasi obrnil glavo. In Stephanus je takoj vedel: nekaj se je vrnilo z njim. Nekaj starega. Nekaj, kar zdaj nosi vse glasove pod morjem. Gregor ga je pogledal z utrujenimi očmi. Potem pa zelo tiho rekel:

»Zdaj jih razumem.«

70. poglavje — Jutro brez vetra

Naslednje jutro je bilo morje popolnoma mirno. Ne mirno kot po nevihti. Mirno kot nekaj, kar je utrujeno. Megla se je razkadila že pred sončnim vzhodom in obalna vas je prvič po dolgih dneh zadihala brez strahu. Ribiči so previdno stopali na pomole, preverjali vrvi in čolne, toda nihče ni gledal predolgo proti odprtemu morju.

Kot da se vsi bojijo, da bi nekaj pogledalo nazaj. Stephanus je sedel na kamnitem zidu nad pristaniščem. Ursula je spala ob Elizabethi v hiši. Mirno. Brez govorjenja v spanju. Brez latinščine. Brez krvi. To bi ga moralo pomiriti. Pa ga ni. Ker je Gregor sedel spodaj ob vodi. Nepremično. Od noči se skoraj ni premaknil.

Valovi so mu oblivali škornje, toda ni reagiral. Gledal je morje s praznim izrazom človeka, ki posluša nekaj zelo daleč. Lucijan je prišel k Stephanusu z dvema skodelicama grenkega čaja.

»Ne spi.«

Ni bilo vprašanje. Stephanus je odkimal. Nekaj časa sta samo poslušala galebe. Potem je Stephanus vprašal:

»Kaj je zdaj Gregor?«

Lucijan je dolgo molčal.

»Čuvaj.«

»Kot oni pod zemljo?«

»Ne.«

Starec je pogledal proti morju.

»Hujše.«

Stephanus je začutil težo teh besed. Lucijan je nadaljeval:

»Prejšnji nosilci so stražili kraje. Gregor pa zdaj nosi same glasove.«

»Koliko?«

Starec se je grenko nasmehnil.

»Vse, ki so ostali brez groba.«

Veter je rahlo zapihal čez pristanišče. Stephanus je pogledal Gregorja. Mož je sedel popolnoma pri miru. Potem pa je nenadoma rekel nekaj v latinščini. Tiho. Kot odgovor nekomu poleg sebe. Stephanusu je zastal dih. Tam ni bilo nikogar. Lucijan pa je samo zaprl oči.

»Začelo se je.«

Do večera se je Gregor postaral. Ne za leta. Za desetletja. Lasje ob sencih so mu osiveli, obraz pa se je pogreznil, kot da ga nekaj počasi prazni od znotraj. Toda najbolj strašne so bile njegove oči. Včasih: žalostne, včasih otroške, včasih polne besa, včasih popolnoma prazne. Kot da skozi njega gledajo različni ljudje.

Elizabetha ga ni mogla dolgo gledati. Ursula pa ga je. Brez strahu. Pozno popoldne je sedla poleg njega na pomolu. Stephanus ju je opazoval od daleč. Dolgo nista govorila. Potem pa je Gregor vprašal:

»Ali jih še slišiš?«

Ursula je počasi zmajala z glavo. Prvič po dolgem času se je na njegovem obrazu pojavil rahel mir.

»Dobro.«

Deklica ga je pogledala.

»Kaj pa ti?«

Gregor je obrnil pogled proti horizontu. Morje je bilo zlato od zahajajočega sonca. Toda njegov glas je zvenel, kot da prihaja iz globoke jame:

»Nikoli več ne bo tiho.«

Ursula ga je nekaj časa opazovala. Potem pa naredila nekaj nepričakovanega. Prijela ga je za roko. Gregor je trznil. Kot človek, ki se je že odvadil človeškega dotika.

»Nisi sam,« je rekla.

Te besede so ga skoraj zlomile. Stephanus je to videl tudi od daleč: kako se Gregorjeva ramena za trenutek zatresejo, kako skloni glavo, kot človek, ki prvič po mnogih letih ne nosi vsega povsem sam. Toda v istem trenutku je Gregor nenadoma otrdel. Pogledal je proti odprtemu morju. Njegove oči so postale prazne.

In zelo tiho je rekel:

»Nekdo je našel severni kraj.«

71. poglavje — Severni kraj

Veter se je vrnil še isti večer. Nevihten. Mrzel. Neprimeren za letni čas. Morje, ki je bilo ves dan skoraj mirno, se je ponovno začelo gubati v dolgih temnih valovih. Ribiči so hiteli vleči čolne višje na obalo, žene pa so zapirale polkna na hišah. Toda Stephanus je gledal samo Gregorja. Mož je sedel na pomolu z obrazom, obrnjenim proti severu.

Kot da posluša nekaj daleč prek gora in gozdov. Ursula je še vedno držala njegovo roko.

»Kaj pomeni severni kraj?« je vprašala tiho.

Gregor ni odgovoril takoj. Ko je končno spregovoril, njegov glas ni zvenel povsem njegov. Bolj kot mnogi glasovi, ki govorijo skozi enega človeka.

»Prvi kraj.«

Lucijan je otrpnil. Elizabetha je počasi vstala.

»Ne ...«

Stephanus je pogledal od enega do drugega.

»Kaj mi ne poveste?«

Veter je sunkovito stresel pomol. Lucijan je tiho izdihnil.

»Vsi smo mislili, da je izgubljen.«

»Kaj?«

Starec je dolgo molčal. Potem:

»Kraj, kjer se je vse začelo.«

Tišina. Gregor je še vedno gledal proti severu.

»Ni bil rimski.«

To je vse obrnilo na glavo. Stephanus je čutil, kako mu nekaj težkega leze po hrbtenici.

»Kaj pa potem?«

Gregorjeve oči so za trenutek postale čisto črne.

»Starejši.«

Morje je močno pljusnilo ob kamne. Ursula je zadrhtela.

»Tisti pod morjem so se ga bali.«

Elizabetha jo je pogledala.

»Kako to veš?«

Deklica je zaprla oči.

»Slišala sem jih.«

Lucijan je sedel na rob pomola, kot človek, ki mu noge ne služijo več.

»Mislili smo, da je bil severni kraj uničen pred stoletji.«

Gregor je počasi zmajal z glavo.

»Ne.«

»Kje je?« je vprašal Stephanus.

Gregor ga je pogledal. V njegovih očeh je bilo toliko utrujenosti, da je Stephanusa skoraj zbolelo.

»Pod gozdom.«

Tišina. Potem je Stephanus razumel. Bloke. Stari gozdovi. Prva jama. Prvi Čuvaj. Elizabetha je prebledela.

»Ne ... vhod smo zasuli.«

Gregor je zaprl oči.

»Nekdo ga je odprl.«

Vsi so utihnili. Samo veter in morje. Stephanus je začutil nenaden strah, hujši od vsega pod morjem. Ker je prvič razumel: kar so do zdaj videli, morda sploh ni bilo najstarejše. Gregor je nenadoma prijel glavo z obema rokama. Ursula je trznila.

»Boli ga.«

Mož je težko dihal. Glasovi v njem so govorili preglasno. Stephanus je to videl. In prvič mu je bilo Gregorja resnično žal. Gregor je skozi stisnjene zobe zašepetal:

»Prebujajo kamen.«

Lucijan je pobledel kot smrt.

»Če je to res ...«

Ni dokončal. Ni mogel. Stephanus pa je vprašal:

»Kaj je pod severnim krajem?«

Gregor je počasi dvignil pogled. In ko je odgovoril, je Stephanus začutil, da bo po teh besedah vse drugače:

»Vrata, ki niso bila narejena za ljudi.«

72. poglavje — Vrnitev proti severu

Odločitev je padla še pred zoro. Nihče je ni izrekel naglas. Toda vsi so vedeli: vrniti se morajo na sever. Morje je ponoči postalo nemirno. Ne zaradi vetra, ampak zaradi nečesa globljega. Valovi so občasno zadeli obalo z nenavadnim votlim zvokom, kot da pod njimi odzvanja praznina. Gregor ni več spal.

Sedel je ob oknu majhne obalne hiše in tiho govoril sam s seboj v latinščini, v neznanih jezikih in v glasovih, ki niso bili vedno moški.

Stephanus je to poslušal v temi in razumel: spomin ga že požira. Ursula je medtem prvič po dolgem času spala brez sanj. Elizabetha je to opazila takoj.

»Tišina je,« je rekla skoraj neverjetno.

Toda Gregor je ob teh besedah zaprl oči.

»Ker jih zdaj nosim jaz.«

Ko so odhajali iz obalne vasi, jih je spremljala gosta jutranja megla. Ribiči so jih gledali z obale brez vprašanj. Ljudje ob morju znajo prepoznati tiste, ki so videli preveč. Lucijan je sedel na voz poleg Mareka. Videti je bil starejši kot ob prvem srečanju: roke so se mu tresle, obraz je bil siv, pogled pa utrujen do dna.

Stephanus je hodil ob konju. Ursula poleg njega. Deklica je bila tiha. Preveč tiha. Šele opoldne je spregovorila:

»Pod gozdom ni samo eno mesto.«

Stephanus je obstal.

»Kaj?«

Gregor, ki je hodil nekaj korakov za njima, je dvignil glavo. Njegove oči so bile prazne od neprespanosti.

»Povej.«

Ursula je gledala sever.

»Mesto pod morjem je bilo zadnje.«

Lucijan je prebledel.

»Koliko jih je še?«

Deklica je dolgo molčala. Potem:

»Kolikor je bilo vrat.«

Veter je zapihal skozi gole veje ob poti. Stephanus je začutil, kako mu srce počasi tone.

»Koliko vrat?«

Ursula ga ni pogledala.

»Nihče jih ni nikoli preštel.«

Tišina. Gregor se je grenko nasmehnil.

»Seveda.«

Marek je prvič po dolgem času spregovoril bolj ostro:

»Kaj sploh stražimo? Mesta? Knjige? Mrtve?«

Gregor ga je pogledal. In za trenutek so skozi njegove oči pogledali drugi ljudje: vojaki, otroci, starci, utopljeni.

»Ne.«

Njegov glas je bil skoraj votel.

»Stražimo pozabljanje.«

Te besede so ostale med njimi do večera. Tretjo noč poti proti severu so se ustavili v zapuščenem samostanu med hribi. Stari zidovi so bili razpokani, dvorišče polno plevela, kapela pa brez strehe. Luna je sijala skozi odprte oboke neposredno na kamniti oltar. Stephanus ni mogel spati. Ko je stopil na dvorišče, je tam že sedel Gregor.

Sam.

»Spet jih slišiš.«

Ni bilo vprašanje. Gregor se ni obrnil.

»Vedno več jih je.«

Stephanus je sedel nasproti njega. Dolgo sta molčala. Potem je Gregor vprašal:

»Ali veš, kaj je najhujše?«

Stephanus ni odgovoril. Gregor se je grenko nasmehnil.

»Da imajo vsi prav.«

Veter je zavel skozi razbite oboke.

»Poveljniki.

Sužnji. Otroci. Morilci. Mrtvi.« Gregor je pogledal svoje roke.

»Vsak verjame, da je bil prisiljen v to, kar je naredil.«

Stephanus je začutil težo teh besed. Ker so bile preveč podobne svetu živih. V tistem trenutku je Ursula stopila na dvorišče. Bosonoga. Tiha. Pogledala je proti severu. In nato zelo mirno rekla:

»Prebujenje se je začelo.«

73. poglavje — Prebujenje kamna

Veter je utihnil. Popolnoma. Tudi nočne živali okoli razvalin samostana so obmolknile, kot da je svet za trenutek zadržal dih. Stephanus je sedel ob Gregorju in gledal Ursulo, ki je stala sredi razpokanega dvorišča v mesečini.

»Kaj pomeni prebujenje?« je vprašal.

Deklica ni odgovorila takoj. Njene oči so bile uprte proti severu. Proti gozdovom, ki jih od tod še niso mogli videti. Potem je tiho rekla:

»Kamen se spominja.«

Lucijan je prišel iz temnega hodnika samostana ravno v trenutku, ko je to izrekla. In obstal. Na njegovem obrazu se je pojavila groza, kakršne Stephanus pri njem še ni videl.

»Ne,« je zašepetal.

»Ne kamen.«

Gregor je počasi vstal.

»Ti veš.«

Lucijan je dolgo molčal. Potem:

»Prvi nosilci niso varovali knjig.«

Tišina. Stephanus je čutil, kako mu srce bije počasneje.

»Kaj pa?«

Stari mož je pogledal razbite zidove samostana, kot da išče moč v stoletjih okoli sebe.

»Kraje, kjer spomin preide v stvar.«

Nihče ni razumel. Razen Ursule.

»Kamni pod severom niso mrtvi,« je rekla.

Veter je nenadoma ponovno zapihal skozi odprte oboke. Mesečina je zdrsnila čez star oltar. In Stephanus je prvič opazil simbol, vklesan v kamen: krog, križ, tri črte. Tudi tukaj. Marek je stopil bliže oltarju.

»To ni mogoče.«

Gregor pa je zaprl oči.

»Je.«

Njegov glas je bil utrujen.

»Spomin je starejši od imperijev.«

Lucijan je sedel na razpokan kamen, kot človek, ki mu noge ne držijo več.

»Prvi kraj ni bil zgrajen.«

Stephanus ga je ostro pogledal.

»Kaj potem?«

Dolga tišina. Potem:

»Najden.«

Noč okoli samostana je postala nenavadno hladna. Gregor je tiho vprašal:

»Kdo ga je našel?«

Lucijan ga je pogledal z očmi, polnimi stoletij zgodb.

»Ljudje, ki so mislili, da govorijo z bogovi.«

Tišina. Ursula je stopila do starega oltarja in položila roko na simbol. V istem trenutku je zemlja pod njimi zadrhtela. Rahlo. Toda dovolj. Marek je planil pokonci.

»Ste čutili?«

Da. Vsi. Ne potres. Bolj globok premik. Kot da nekje daleč pod zemljo nekaj ogromnega obrača telo v spanju. Gregor je nenadoma prijel glavo. Glasovi v njem so začeli kričati. Stephanus je to videl po njegovem obrazu: bolečina, panika, preveč spominov hkrati. Gregor je padel na kolena. Iz ust mu je pritekla kri.

Ursula je stekla k njemu.

»Preblizu je.«

Lucijan je pobledel.

»Če severni kraj res odpirajo ...«

Gregor je dvignil pogled. Njegove oči niso bile več samo njegove. V njih je bilo nekaj starodavnega. Nekaj, kar je videlo preveč stoletij. Ko je spregovoril, njegov glas ni bil en sam glas:

»Kamen se je začel spominjati imen.«

V istem trenutku je nekje daleč proti severu zadonel zvok. Globok. Počasen. Kot ogromen kamnit rog pod zemljo. In vsi konji ob samostanu so istočasno planili v beg.

74. poglavje — Rog pod zemljo

Konji so divje rezgetali. Vrvi so pokale, kopita udarjala po kamnih razpokanega samostanskega dvorišča. Eden od konjev se je postavil na zadnje noge in skoraj podrl voz. Stephanus je planil proti njim.

»Drži ga!« je zavpil Mareku.

Toda živali niso bežale zaradi ljudi. Bežale so pred zvokom. Globoki rog pod zemljo je ponovno zadonel: počasen, votel, nečloveško star. Tokrat so ga slišali jasneje. Prihajal je iz severa. Izpod zemlje. Ursula je stala popolnoma pri miru sredi panike. Veter ji je razpihal lase čez obraz, oči pa je imela uprte nekam daleč, kot da posluša nekaj pod samim svetom.

Gregor je še vedno klečal. Kri mu je kapljala iz nosa na kamenje.

»Odgovarjajo,« je zašepetal.

Stephanus ga je zgrabil za ramo.

»Kdo?«

Gregor je dvignil pogled. In Stephanus je v njegovih očeh za trenutek videl kamnite hodnike: brezkončne, temne, polne imen.

»Tisti pod severom.«

Lucijan je skoraj omahnil ob steno.

»Ne bi smeli prebuditi kamna.«

Elizabetha je stopila k Ursuli.

»Gremo. Takoj.«

Toda deklica ni reagirala.

»Poslušaj.«

Stephanus je začutil pravi strah.

»Ursula.«

Počasi je obrnila glavo proti njemu.

»Nekdo kliče nazaj.«

Rog je zadonel tretjič. Tokrat je zadrhtel ves samostan. Z razpokanega oboka kapele se je usul prah. Nekje globoko pod njimi je zaškripal kamen. Marek je prebledel.

»To ni mogoče.«

Gregor pa se je začel smejati. Tiho. Utrujeno. Skoraj obupano.

»Vse življenje smo mislili, da so vrata pod kraji.«

Pogledal je proti severu.

»Ampak kraji so samo ključavnice.«

Tišina. Stephanus je razumel samo eno: nekdo tam zgoraj odpira nekaj mnogo starejšega od knjig. Lucijan je nenadoma zgrabil Gregorja za plašč.

»Koliko jih je?«

Gregor je nekaj trenutkov molčal. Kot da posluša glasove v sebi. Potem:

»Sedem je bilo zaprtih.

Eden nikoli ni bil.« Veter je sunkovito ugasnil baklo ob vhodu v samostan. Tema je za trenutek pogoltnila dvorišče. In v tisti temi so vsi zaslišali še nekaj. Korake. Počasne. Težke. Prihajali so iz hodnikov pod samostanom. Stephanus je počasi segel po sekiri. Marek po nožu. Elizabetha je potegnila Ursulo za sabo.

Lucijan pa je skoraj neslišno zašepetal:

»Prebudili so tudi ta kraj.«

Koraki so se ustavili tik pod razpokanim oltarjem v kapeli. Nastala je tišina. Potem pa je kamen na tleh počasi počil.

75. poglavje — Tisti pod oltarjem

Razpoka v kamnu se je širila počasi. Najprej tanka črna črta čez star oltar. Potem druga. In tretja. Stephanus je slišal, kako nekaj spodaj pritiska navzgor: kamen ob kamen, moker dih, težko premikanje nečesa ogromnega v tesnem prostoru. Marek je stopil korak nazaj.

»To ni človek.«

»Nikoli ni bil,« je zašepetal Lucijan.

Gregor je strmel v razpoko kot človek, ki že pozna odgovor in si ga ne želi več. Koraki pod zemljo so se nadaljevali. Počasni. Natančni. Kot da nekaj stoletja dolgo hodi proti istemu kraju. Elizabetha je objela Ursulo. Toda deklica ni bila prestrašena. To je bilo najhujše. Poslušala je.

»Pozna nas,« je rekla tiho.

Stephanus je čutil, kako mu mraz polzi po hrbtu.

»Kdo?«

Ursula je pogledala proti oltarju.

»Prvi.«

V tistem trenutku je kamen počil. Oltar se je prelomil na pol in iz razpoke je planil hladen zrak, star in suh, popolnoma drugačen od vlažnega zraka pod morjem. Ne voda. Globina zemlje. Tema pod oltarjem je bila popolna. Toda iz nje so počasi začele sijati črte. Ne zelene kot pod morjem. Blede. Bele.

Kot svetloba lune v kosteh. Gregor je sunkovito prijel glavo.

»Ne glejte predolgo.«

Prepozno. Stephanus je že videl nekaj spodaj: stopnice, vklesane neposredno v kamen, in stene, polne imen. Tisoče imen. Ne napisanih. Vrezanih. Kot grobovi brez konca. Lucijan je klečal in molil.

»Mislili smo, da je kraj mrtev.«

Gregor je odgovoril skoraj odsotno:

»Spomin ne umre.«

Rog pod zemljo je ponovno zadonel. Tokrat neposredno pod njimi. In iz globine stopnišča se je prikazala roka. Kamnita. Ne okostje. Ne človek. Roka iz sivega kamna, razpokana in polna starodavnih znakov. Marek je planil nazaj.

»Presveta mati božja—«

Roka se je oprijela roba razpoke. Potem druga. In nekaj se je začelo dvigovati iz globine. Počasi. Težje kot karkoli živega. Stephanus je dvignil sekiro, čeprav je vedel, da je neuporabna. Ursula pa je stopila korak naprej.

»Ne.«

Elizabetha jo je zadržala.

»Ne greš bliže.«

Toda deklica je gledala kamnito postavo, ki se je dvigovala izpod oltarja. In v njenih očeh ni bilo groze. Bilo je prepoznanje. Najprej glava. Gladek obraz brez ust. Brez nosu. Samo globoki vdolbini za oči, v katerih je sijala ista bela svetloba kot v razpoki. Potem ramena. Ogromna. Kot kip, ki je oživel.

Ko se je celotna postava dvignila iz podzemlja, se je samostan stresel. Kamniti človek. Ali nekaj starejšega od človeka. Na prsih je nosil vklesan znak: krog, križ, tri črte. Toda okoli simbola so bili še starejši znaki, ki jih nihče ni poznal. Gregor je strmel vanj z odprtimi usti.

»To ni čuvaj.«

Lucijan je skoraj jokal.

»To je tisti, ki je vrata prvi zaprl.«

Kamnita postava je počasi obrnila glavo proti Ursuli. In prvič po stoletjih odprla oči.

76. poglavje — Oči iz kamna

Bele oči kamnite postave niso sijale. Gorele so. Ne z ognjem, ampak z neko staro, mrzlo svetlobo, ki ni pripadala ne dnevu ne noči. Ko so se odprle, je Stephanus začutil pritisk v glavi, kot da ga nekdo poskuša potegniti v spomin, ki ni njegov. Konji zunaj samostana so ponovno ponoreli. Eden je strgal vrv in izginil v temo.

Toda nihče na dvorišču se ni premaknil. Kamniti velikan je gledal samo Ursulo. Deklica je stala popolnoma pri miru. Elizabethina roka se je tresla na njenem ramenu.

»Ne glej ga,« je šepnila.

Ursula pa ni mogla odmakniti pogleda.

»Spominja se mene.«

Gregor je sunkovito dvignil glavo.

»Nemogoče.«

Kamnita postava je naredila prvi korak iz razpoke. Samostan je zaječal. Pod njegovimi stopali kamen ni pokal — umikal se je. Kot da ga tudi zemlja prepozna. Lucijan je klečal na tleh s sklonjeno glavo.

»Nismo pripravljeni.«

Stephanus ga je zgrabil za obleko.

»Povej mi, kaj je to!«

Starec je komaj dihal.

»Prvi vratar.«

Tišina. Rog pod zemljo je ponovno zadonel. Tokrat se mu je pridružil še drugi zvok. Mnogo tišji. Kot oddaljeno premikanje ogromnih kamnov globoko pod severnimi gozdovi. Gregor je prebledel.

»Odpirajo še druge prehode.«

Kamnita postava je medtem obstala pred Ursulo. Ogromna. Nema. Starejša od vseh imperijev, o katerih so kdaj govorili. Potem pa se je zgodilo nekaj hujšega od govora. Vsi so v glavi zaslišali isti glas. Ne skozi ušesa. Neposredno v mislih. Globok. Počasen. Težak kot gora.

»KDO NOSI ZADNJI SPOMIN.«

Elizabetha je kriknila in si zatisnila ušesa. Marek je padel na kolena. Stephanus pa je planil pred Ursulo.

»Pusti jo pri miru.«

Kamnite oči so se obrnile proti njemu. In v tistem trenutku je Stephanus videl: starodavne ljudi ob ognju, prve kamnite kroge, otroke, žrtvovane v podzemnih jamah, ljudi, ki klečijo pred odprtimi vrati pod zemljo. Ne Rim. Ne imperij. Nekaj mnogo starejšega. Stephanus je skoraj izgubil zavest. Ursula ga je prišla za roko.

»Ne glej spominov.«

Njene besede so ga potegnile nazaj. Gregor je medtem počasi stopil bliže kamnitemu vratarju. Glasovi v njem so šepetali tako glasno, da je krvavel iz nosu.

»Vrata se prebujajo.«

Kamnita postava je obrnila glavo proti njemu.

»ENA SO BILA VEDNO ODPRTA.«

Lucijan je zajel sapo.

»Severni kraj.«

Vratar ni odgovoril. Ni mu bilo treba. Vsi so vedeli. Ursula pa je tiho vprašala:

»Zakaj si prišel?«

Bele oči so gorele v njej. In glas v njihovih glavah je odgovoril:

»KER SE JE NEKDO SPOMNIL IMENA.«

Tišina. Potem je Gregor nenadoma otrdel. Kot človek, ki je zaslišal nekaj strašnega. Stephanus je to videl prvi.

»Gregor?«

Mož je počasi dvignil pogled. V njegovih očeh ni bilo več samo glasov mrtvih. Bil je strah. Pravi strah.

»Nisem jaz odpri severnega kraja.«

77. poglavje — Tisti drugi

Tišina po Gregorjevih besedah je bila hujša od vseh rogov pod zemljo. Veter je zunaj samostana ponehal. Tudi konji so utihnili. Kot da ves svet posluša. Stephanus je počasi obrnil glavo proti Gregorju.

»Kaj si rekel?«

Gregor je težko dihal. Glasovi v njem so šepetali drug čez drugega: otroci, vojaki, utopljeni, jeziki, ki jih nihče več ne govori. Toda skozi vse to je prišla ena misel. Jasna.

»Nekdo drug je tam.«

Lucijan je prebledel tako močno, da je skoraj padel.

»Nemogoče.«

Kamniti vratar pa je ostal popolnoma pri miru. Njegove bele oči so počasi prešle z Gregorja na sever. Kot da gleda skozi gore in gozdove.

»PRVI SPOMIN JE BIL DOTAKNJEN.«

Ursula je zaprla oči. Stephanus je čutil, kako se ji roka trese v njegovi.

»Kdo?« je vprašala tiho.

Vratar ni odgovoril takoj. Ko je spregovoril, se je kamen pod njimi ponovno zatresel.

»TISTI, KI IŠČEJO IME BREZ SMRTI.«

Gregor je skoraj zašepetal:

»Ne ...«

Elizabetha ga je ostro pogledala.

»Kaj to pomeni?«

Gregor je nekaj trenutkov molčal. Potem:

»Obstajala je skupina med prvimi nosilci.«

Lucijan je zaprl oči.

»Ne govori o njih.«

»Prepozno je.«

Gregorjev glas je bil utrujen.

»Niso hoteli samo stražiti spomina.«

Pogledal je kamnitega vratarja.

»Hoteli so živeti dovolj dolgo, da bi ga videli vsega.«

Veter je sunkovito zapihal skozi razpokan samostan. Nekje globoko pod zemljo je ponovno zadonel kameniti rog. Tokrat bližje. Vratar je obrnil glavo proti razpoki pod oltarjem.

»PREBUJENI HODIJO.«

Stephanus je začutil mrz po hrbtenici.

»Kdo hodi?«

Gregor je odgovoril namesto vratarja. In njegov glas je bil poln groze.

»Tisti, ki nikoli niso umrli.«

Tišina. Ursula je pogledala proti severu. Njene oči so postale prazne, kot da vidi nekaj zelo daleč.

»Trije so.«

Elizabetha jo je stresla za ramena.

»Kdo?«

Deklica je komaj slišno odgovorila:

»Nosilci brez grobov.«

Lucijan je planil pokonci.

»Moramo stran od tukaj.«

Vratarjeve oči so se počasi zaprle. Toda glas v njihovih glavah je ostal:

»ČE PRIDEJO DO PRVEGA IMENA, SE VRATA NE BODO VEČ ZAPRLA.«

Stephanus ni razumel.

»Kakšnega prvega imena?«

Gregor pa je razumel. Stephanus je to videl takoj. Mož je pobledel huje kot kadarkoli prej.

»Prvi človek, ki je bil zapisan.«

Tišina. Potem je Stephanus počasi začel sestavljati: knjige, imena, mesta, vrata, spomin. Vse vodi nazaj do začetka. In nekdo želi priti do prvega imena. Ursula je stisnila njegovo roko.

»Če ga izgovorijo,« je šepnila, »se bodo vsi spomini vrnili.«

Veter je ugasnil zadnjo baklo v samostanu. Tema jih je pogoltnila skoraj popolnoma. Samo oči kamnitega vratarja so še vedno gorele v razpoki pod oltarjem. In daleč na severu ... je nekaj odgovorilo rogu.

78. poglavje — Odgovor iz severa

Zvok je prišel čez zemljo. Ne skozi zrak. Stephanus ga je čutil v stopalih, v zobeh, v kosteh. Oddaljen odmev, tako globok, da ga človeško uho skoraj ne bi smelo zaznati. Toda vsi v samostanu so ga slišali. Odgovor. Nekaj na severu je odgovorilo kamnitemu rogu. Kamniti vratar je počasi dvignil glavo.

Bele oči so zasijale močneje.

»PREPOZNO.«

Lucijan je planil proti razpoki pod oltarjem.

»Zapreti moramo prehod!«

»Kako?« je zavpil Marek.

Starec ni odgovoril. Ker ni vedel. Gregor je stal nepremično, kot človek, ki posluša nevidno vojsko. Stephanus je videl, kako se njegove ustnice premikajo brez glasu: imena. Tisoče imen. Ursula je nenadoma izdihnila:

»Prihajajo.«

Veter je planil skozi razbite oboke samostana tako močno, da je podrl ostanke starega križa na dvorišču. Potem so zaslišali korake. Ne pod njimi. Zunaj. Počasne. Sinhrono. Mnogi. Stephanus je stekel do razbitega vhoda v samostan in pogledal v temo med drevesi. Sprva ni videl ničesar. Potem pa: luči.

Tri bele luči med gozdom. Premikale so se počasi proti samostanu. Elizabetha je prišla za njim.

»Kaj je to?«

Gregor je odgovoril za njegovim hrbtom. Glas skoraj ni bil več njegov.

»Svetilci.«

Marek je stisnil nož.

»Kdo?«

Gregor je pogledal proti gozdu z izrazom človeka, ki vidi staro nočno moro.

»Prvi nosilci, ki niso hoteli umreti.«

Koraki so postajali glasnejši. Kamniti vratar se je obrnil proti vhodu. Prvič je Stephanus v njem zaznal nekaj podobnega napetosti. Ne strah. Pripravljenost. Ursula je stopila bliže vratarju.

»Jih poznaš.«

Bele oči so obstale na njej.

»SPOMIN POZNA VSE.«

Luči med drevesi so se ustavile tik pred robom samostanskega dvorišča. Megla se je zgostila okoli njih. Potem je prva postava stopila iz gozda. Visoka. Preveč suha. Ogrnjena v dolg siv plašč. V rokah je držala dolgo palico iz črnega lesa. Toda obraz ... Obraz je bil mlad. Premlad. Kot človek brez starosti.

Za njim sta stopili še dve postavi. Ena ženska. En moški. Tudi brez starosti. Njihove oči niso bile črne kot pri prvi nosilki. Bile so popolnoma bele. Kot izprane od stoletij. Stephanus je začutil, kako Ursula zadrhti. Ženska med prišleki se je nasmehnila.

»Končno.«

Njen glas je bil miren. Topel. Skoraj prijazen. In to je bilo hujše od vseh mrtvih pod morjem. Gregor je stopil korak nazaj.

»Vi ste umrli.«

Moški s palico se je rahlo nasmehnil.

»Večkrat.«

Tišina. Kamniti vratar je naredil prvi korak proti njim. Samostan se je stresel.

»ODDALJITE SE OD IMENA.«

Ženska je pogledala vratarja skoraj nežno.

»Ti še vedno stražiš.«

Vratarjeve oči so zasvetile močnejše.

»IN VI ŠE VEDNO BEŽITE PRED SMRTJO.«

Veter je zavijal skozi ruševine. Stephanus pa je razumel nekaj strašnega: to niso ljudje, ki želijo odpreti vrata zaradi moči. To so ljudje, ki se bojijo konca bolj kot česarkoli drugega. In ljudje, ki se bojijo smrti dovolj dolgo, postanejo sposobni vsega.

79. poglavje — Beli nosilci

Tri postave so stale na robu samostanskega dvorišča kot nekaj, kar ne pripada več svetu živih. Veter jim ni premikal oblačil. Dež jih ni močil. Celo senc niso imele prave. Stephanus je instinktivno stopil pred Ursulo. Ženska med njimi se je nasmehnila še nekoliko mehkeje.

»Še vedno varujete otroke.«

Njen glas je bil topel kot pri učiteljici. In zato toliko bolj napačen. Gregor je težko dihal. Stephanus je videl, kako se v njem prebujajo glasovi mrtvih, kako ga vlečejo nazaj v njihove spomine.

»Vi ste bili prvi nosilci.«

Moški s črno palico je prikimal.

»Prvi, ki smo razumeli.«

Lucijan je planil naprej.

»Ne. Prvi, ki ste izdali vrata.«

Bela ženska ga je pogledala skoraj sočutno.

»In ti si še vedno zvest svojim strahovom.«

Kamniti vratar je stopil še bliže. Kamen pod njegovimi nogami je pokal.

»IME NE SME BITI IZGOVORJENO.«

Tretja postava — visok moški z dolgimi sivimi lasmi — je prvič spregovorila. Njegov glas je bil tih. Skoraj utrujen.

»Ime je bilo vedno namenjeno izgovoru.«

V istem trenutku je Gregor zakričal. Padel je na kolena in si z rokami prijel glavo. Stephanus je planil k njemu.

»Gregor!«

Toda Gregorjeve oči niso gledale njega. Gledale so nekam daleč pod zemljo.

»Slišim jih.«

Kri mu je tekla iz nosa in oči.

»Vsi govorijo isto ime.«

Lucijan je pobledel kot smrt.

»Ne poslušaj jih.«

Bela ženska pa se je počasi obrnila proti Ursuli.

»Ti ga že skoraj poznaš.«

Elizabetha je sunkovito objela hčer.

»Ne govori z njo.«

Ženska je nagnila glavo.

»Zakaj?«

Njene bele oči so bile prazne kot zimsko nebo.

»Ona je rojena za vrata.«

Stephanus je začutil bes, kakršnega ni čutil še nikoli. Dvignil je sekiro.

»Še ena beseda o moji hčeri—«

Moški s palico je samo dvignil roko. In Stephanus je otrpnil. Ne fizično. Spomin. V glavo mu je planila podoba: Ursula kot starejša ženska, sama v kamnitem hodniku, obdana z glasovi, z očmi, starimi kot morje. Stephanus je skoraj padel. Moški je mirno spustil roko.

»Vidiš.«

Gregor je zakričal še glasneje. Glasovi v njem so postali neznosni. Ursula pa je stopila iz Elizabethinega objema.

»Nehajte.«

Tri bele postave so jo pogledale istočasno. Deklica je bila blede, toda njen glas se ni tresel.

»Ne boste dobili imena.«

Ženska se je prvič zares nasmehnila. Ne prijazno.

»Otrok misli, da lahko ustavi spomin.«

Kamniti vratar je udaril z nogo ob tla. Samostan se je stresel. Razpoka pod oltarjem je zasijala z belo svetlobo.

»ODIDITE.«

Moški s palico je pogledal vratarja z izrazom stare zamere.

»Tudi ti si nekoč hotel odpreti vrata.«

Tišina. Stephanus je pogledal kamnitega velikana. Vratar ni odgovoril. In v tej tišini je Stephanus razumel nekaj strašnega: vratar ni bil samo čuvaj. Nekoč je bil eden izmed njih. Rog pod zemljo je zadonel ponovno. Tokrat mnogo bližje. In nekje globoko pod severnimi gozdovi ... se je nekaj ogromnega začelo premikati proti površju.

80. poglavje — Kar se dviga

Zemlja pod samostanom je začela utripati. Ne tresti. Utripati. Kot srce pod kamnom. Stephanus je to čutil skozi podplate, skozi kolena, skozi zobe. Vsak utrip je prihajal iz severa in se širil pod hribi kot odmev nečesa ogromnega, prebujenega po predolgem spanju. Gregor je še vedno klečal. Kri mu je kapljala po vratu.

»Prebujajo ga.«

Lucijan je planil k njemu.

»Koga?!«

Gregor je počasi dvignil pogled. V njegovih očeh ni bilo več samo glasov mrtvih. Bilo je nekaj hujšega: spomin zemlje same.

»Prvega poslušalca.«

Tišina. Bela ženska je zaprla oči, kot da sliši isto. Na njenem obrazu se je prvič pojavil pravi občutek. Ne veselje. Hrepenenje.

»Po tolikem času.«

Kamniti vratar je stopil med njih in razpoko pod oltarjem. Ogromna postava je skoraj zapolnila celo kapelo.

»NE SME SE PREBUDITI.«

Moški s palico pa je odgovoril mirno:

»Že se.«

Rog pod zemljo je zadonel tako močno, da je del stropa padel na tla. Prah je napolnil zrak. Konji zunaj so ponoreli. In nato ... Tišina. Popolna. Tako popolna, da je Stephanus zaslišal lastno srce. Ursula je nenadoma pogledala proti severu z izrazom čiste groze.

»Poslušaj nas.«

Elizabetha jo je objela.

»Kaj poslušaj?«

Deklica je komaj dihala.

»Nekdo pod kamnom.«

Stephanus je začutil, kako se mu želodec obrača. Ne nekaj. Nekdo. Gregor je vstal počasi, kot starec.

»Pred knjigami ... pred mesti ... pred vratarji ...«

Pogledal je razpoko.

»... je obstajal poslušalec.«

Lucijan je skoraj šepnil:

»Tisti, ki je prvi slišal vrata.«

Bela ženska je naredila korak naprej.

»In prvi razumel, kaj je za njimi.«

Kamniti vratar je razširil roke. Razpoka pod oltarjem je zasijala močneje.

»NE BO ŠEL SKOZI.«

Moški s palico je mirno pogledal velikana.

»Ne razumeš.«

Njegove bele oči so za trenutek zasvetile.

»On ni hotel skozi.

On je hotel nekaj spraviti ven.« Vsem je zastal dih. Tla pod samostanom so počila. Dolga razpoka je stekla čez dvorišče in naprej proti gozdu. Iz nje je zavel isti suh, star zrak iz podzemlja.

In potem so zaslišali petje. Ne mrtvih. Ne utopljenecv. Mnogo starejše. Globoko. Počasno. Enoglasno. Kot molitev ljudi, ki so obstajali pred zgodovino.

Ursula je začela jokati.

»Prepozni smo.«

Stephanus jo je prijel za ramena.

»Ne.«

Toda deklica je zmajala z glavo.

»Ime je bilo že izgovorjeno.«

Tišina. Gregor je pobledel huje kot kadarkoli prej.

»Kdo ga je izgovoril?«

Ursula je zaprla oči. Ko jih je odprla, so bile polne bele svetlobe. In odgovorila je z glasom, ki ni bil povsem njen:

»Tisti, ki nikoli niso nehali poslušati pod zemljo.«

81. poglavje — Ime pod zemljo

Petje izpod zemlje je postajalo glasnejše. Ne bližje. Globlje. Kot da poje sama kamnina pod severnimi gozdovi. Stephanus je držal Ursulo za ramena in čutil, kako se trese. Bela svetloba v njenih očeh je utripala v ritmu oddaljenega petja. Elizabetha je jokala brez glasu.

»Vrni se k nama.«

Deklica jo je pogledala. Za trenutek. In Stephanus je spet videl svojo hčer. Potem pa je nekaj v njej poslušalo drugam. Gregor je stal ob razpoki pod oltarjem kot človek na robu prepada. Glasovi v njem so se začeli umirjati. To ga je prestrašilo bolj kot kričanje.

»Poslušajo samo eno stvar.«

Lucijan ga je pogledal.

»Kaj?«

Gregor je zaprl oči.

»Tisto ime.«

Rog pod zemljo je zadonel ponovno. Tokrat ne kot opozorilo. Kot odgovor. Kamniti vratar je nenadoma padel na eno koleno. Samostan se je stresel. Marek je planil nazaj.

»Kaj se dogaja?!«

Vratarjeve bele oči so gorele močnejše kot prej. Toda prvič je bilo v njem nekaj drugega. Strah.

»PRIHAJA.«

Bela ženska je stopila bliže razpoki. Veter ji je razprl siv plašč. Stephanus je prvič opazil, da pod njim njeno telo ni povsem človeško: koža je bila razpokana kot star pergament, pod njo pa so žarele tanke bele črte. Kot zapis. Moški s palico je mirno vprašal:

»Ali ga še vedno želiš ustaviti?«

Vratar je počasi dvignil glavo.

»ON NE SME GOVORITI.«

Tišina. Petje pod zemljo je utihnilo. In v tej tišini so zaslišali nekaj hujšega. Dihanje. Ogromno. Počasno. Nekje daleč pod severom. Stephanus je začutil, kako mu telo otrpne. To ni duh. Ne spomin. Ne mrtvec. Nekaj pod zemljo diha. Ursula je stisnila oči.

»Odpri oči.«

Gregor je skoraj zašepetal:

»Ne poslušajte ga.«

Lucijan je planil proti razpoki pod oltarjem in začel v paniki vleči stare kamne nazaj čez odprtino.

»Pomagajte mi!«

Marek mu je stekel pomagat. Stephanus je za trenutek omahoval. Potem pa je samostan znova streslo. Močnejše. Razpoka se je razširila po stenah. Stari zvonik brez strehe se je podrl nekje v temi za kapelo. Bela ženska pa se je nasmehnila. Ne zlobno. Olajšano.

»Po toliko stoletjih bo nekdo končno slišal celoto.«

Gregor jo je pogledal z nenadnim besom.

»Celota ni za ljudi.«

Njene bele oči so obstale na njem.

»In vendar jo nosiš.«

To ga je utišalo. Ker je bilo res. Glasovi v njem niso bili več samo mrtvi. Bili so deli nečesa večjega. Nekaj, kar skuša govoriti skozi vse človeške spomine hkrati. Ursula je nenadoma zakričala. Ne od bolečine. Od poslušanja. Stephanus jo je objel, toda deklica je gledala naravnost v razpoko pod oltarjem.

In prvič izgovorila besedo v jeziku, ki ga nihče drug ni razumel. V istem trenutku je vse utihnilo. Petje. Rog. Veter. Celo dihanje pod zemljo. Kamniti vratar je sunkovito dvignil glavo. Beli nosilci so obstali. Gregor pa je pobledel kot smrt. Ker je razumel.

»Ne ... Ursula ... ne tega imena.«

Prepozno. Globoko pod severnimi gozdovi ... je nekaj odgovorilo njenemu glasu.

82. poglavje — Odgovor

Odgovor ni bil zvok. Ne najprej. Stephanus ga je najprej začutil v zraku: pritisk, toploto, nenadno težo sveta. Kot da se je nebo spustilo bliže zemlji. Potem se je oglasil sever. Ne rog. Ne petje. Glas. Tako globok, da ni prihajal skozi ušesa, ampak skozi kamen, les, kri in spomin. Samostan je zastokal.

Razpoke v stenah so se razširile kakor črne strele. Konji zunaj so utihnil v istem trenutku. Kot da se tudi živali bojijo dihati. Ursula je obstala popolnoma negibno v Stephanusovem objemu. Njene oči so bile široko odprte. Bela svetloba v njih je ugašala. Gregor pa je stopil korak nazaj. Potem še enega.

Kot človek, ki je vse življenje iskal vrata — in zdaj prvič sliši, kaj je za njimi.

»Ne bi smelo odgovoriti.«

Bela ženska ga je pogledala skoraj sočutno.

»Vedno odgovori, ko sliši svoje ime.«

Lucijan je klečal ob razpoki pod oltarjem in molil v latinščini tako hitro, da Stephanus ni razumel niti besede. Kamniti vratar pa je prvič pokazal nekaj, česar pri njem niso videli: obup.

»VRATA MORAJO OSTATI ZAPRTA.«

Moški s palico je mirno vprašal:

»Zakaj?«

Vratarjeve bele oči so se obrnile proti njemu. In ko je odgovoril, se je zemlja pod njimi ponovno stresla:

»KER ČLOVEK NE MORE NOSITI CELOTE.«

Tišina. Stephanus je začutil, kako Ursula počasi prihaja k sebi. Deklica je dihala sunkovito, kot po dolgem teku. Elizabetha jo je objela.

»Kaj si rekla?«

Ursula je pogledala mater. In Stephanus je v njenih očeh prvič po dolgem času videl samo otroka. Prestrašenega otroka.

»Ne vem.«

Gregor je pobledel še bolj.

»Veš.«

Deklica je zmajala z glavo.

»Samo ... prišlo je.«

Potem pa je sever ponovno spregovoril. Tokrat jasneje. Ne v jeziku. V podobah. Vsi so jih videli: neskončni kamniti hodniki pod zemljo, krogi ljudi okoli odprtih jam, prvi simbol vklesan v kamen, nekaj ogromnega v temi, in človek, ki mu posluša. Stephanus je padel na eno koleno. Podobe so bile pretežke.

Gregor je kričal. Glasovi v njem so skušali odgovoriti nečemu mnogo starejšemu od sebe. Beli nosilci pa so stali popolnoma mirno. Kot verniki pred razodetjem. Ženska je zaprla oči in skoraj blaženo zašepetala:

»Končno.«

Kamniti vratar je udaril z obema rokama ob tla. Razpoka pod oltarjem je eksplodirala v beli svetlobi. Samostan se je zatresel tako močno, da se je del stene sesul navznoter. In iz globine pod oltarjem se je začelo dvigovati nekaj novega. Ne kamen. Ne mrtvec. Temna megla. Gosta. Počasna. Živa. Gregor je planil pred Ursulo.

»Nazaj!«

Toda megla se ni premikala proti njim. Dvignila se je proti vratarju. Kamniti velikan je obstal. Bela svetloba v njegovih očeh je začela ugašati.

»NE ...«

Megla se ga je dotaknila. In Stephanus je zaslišal zvok, ki ga ne bo nikoli pozabil: krik kamna.

83. poglavje — Krik kamna

Krik ni bil podoben ničemur človeškemu. Ne glas. Ne zvok. Bolj lomljenje samega spomina sveta. Stephanus je padel na kolena in si pokril ušesa, toda nič ni pomagalo. Krik kamnitega vratarja je šel skozi kosti, skozi misli, skozi vse, kar je človek nosil v sebi. Razpoke po samostanu so se razširile kakor žile: čez zidove, čez tla, čez stare grobove pod kapelo.

Temna megla je lezla po kamnitem telesu vratarja počasi. Kot bolezen. Bele oči velikana so ugašale.

»ZAPRI—«

Beseda se je prelomila v novem valu bolečine. Beli nosilci pa so samo gledali. Ženska je stopila bliže. Na njenem obrazu ni bilo več veselja. Samo strahospoštovanje.

»Prebuja se hitreje.«

Gregor je strmel v meglo z odprtimi usti. Glasovi v njem so kričali. Stephanus je to videl: obrazi mrtvih v njegovih očeh, stoletja panike, tisoče glasov, ki bežijo pred istim spominom.

»Ta vrata,« je zašepetal Gregor.

Lucijan ga je pogledal skozi prah in temo.

»Kaj?«

Gregor je počasi dvignil pogled proti severu. In ko je spregovoril, njegov glas ni bil več samo njegov:

»Vrata so bila narejena, da zadržijo njega.«

Tišina. Ursula je začela jokati.

»Noče biti sam.«

Stephanusu se je ob teh besedah skoraj ustavilo srce. Ne pošast. Ne bog. Ne demon. Nekaj pod zemljo je bilo samo. In poslušalo stoletja. Kamniti vratar je padel na obe kolena. Ogromno telo je pokalo pod črno meglo. Iz razpok v kamnu je sijala bela svetloba kot zadnji ostanki nečesa, kar se ugaša. Beli moški s palico je prvič pokazal negotovost.

»To ni prav.«

Ženska ga je ostro pogledala.

»Prepozno je za strah.«

»Prebujamo ga prehitro.«

Temna megla se je nenadoma sunkovito razširila po tleh kapele. Marek je zavpil in odskočil, ko mu je oplazila škorenj. Usnje je v trenutku potemnelo in razpokalo.

»Stran!«

Stephanus je zgrabil Ursulo in Elizabetho ter ju potegnil proti vratom. Toda Ursula je gledala vratarja.

»Umira.«

Kamniti velikan je počasi obrnil glavo proti njej. Njegove oči so bile zdaj skoraj temne. A še vedno je govoril v njihovih glavah:

»SPOMIN ... MORA ... OSTATI ... RAZDELJEN.«

Gregor je planil proti njemu.

»Kako ga ustavimo?!«

Vratarjeve oči so se za trenutek ustavile na Gregorju. Potem:

»NE POSLUŠAJTE GA.«

V istem trenutku je sever ponovno spregovoril. Tokrat ne daleč. Blizu. Mnogo bližje, kot bi smelo biti. Samostan je stresel udarec iz podzemlja. In vsi so zaslišali: korake. Ogromne. Počasne. Prihajale so proti njim skozi globine pod severnimi gozdovi. Beli nosilci so prvič pobledeli. Moški s palico je zašepetal:

»Premika se.«

Ursula pa je zaprla oči in izdabila stavek, zaradi katerega je vsem zaledenele kri:

»Našel je pot do površja.«

84. poglavje — Pot do površja

Prvi pravi udarec je prišel nekaj trenutkov pozneje. Ne iz neba. Iz zemlje. Celoten samostan je poskočil, kot da ga je nekaj ogromnega od spodaj zadelo z ramo. Kamni so leteli z razpokanih zidov, ostanki starega oboka pa so se zrušili na dvorišče v oblaku prahu. Konji zunaj so ponoreli. Eden je z glasnim krikom padel po tleh, ker si je med begom zlomil nogo.

Stephanus je instinktivno pokril Ursulo s telesom. Elizabetha je kričala njegovo ime, Marek pa je vlekel Lucijana stran od razpoke pod oltarjem, ki se je zdaj odprla že skoraj čez celo kapelo. Iz nje ni več prihajala samo bela svetloba. Temna megla je dihala. Dobesedno. Kot prsni koš spečega velikana.

Gregor je strmel vanjo z obrazom človeka, ki stoji pred nečim, kar je hotel razumeti — dokler ga ni res zagledal.

»Ne more biti tako velik.«

Bela ženska je prvič izgubila svojo mirnost.

»Nikoli ga nismo videli celega.«

Kamniti vratar se je poskušal dvigniti. Razpoke po njegovem telesu so žarele belo, toda črna megla jih je dušila kot voda ogenj.

»ZAPRETI ... MORATE ... POT.«

Moški s palico je stopil korak nazaj.

»Če zapremo pot zdaj, bomo ostali tukaj z njim.«

»ČE OSTANE ODPRTA, OSTANE ZUNAJ.«

Tišina. To je bil trenutek, ko so vsi razumeli: ne gre več za skrivnosti. Ne za knjige. Ne za nosilce. Gre za nekaj, kar ne sme priti na površje. Ursula je nenadoma otrpnila. Njene oči so se razširile.

»Ne prihaja sam.«

Stephanus jo je prijel za obraz.

»Kaj vidiš?«

Deklica je gledala skozi zidove samostana proti severu. In njen glas je postal oddaljen.

»Ljudje hodijo z njim.«

Marek je otrdel.

»Kakšni ljudje?«

Ursula je komaj dihala.

»Tisti, ki so poslušali predolgo.«

Gregor je pobledel. Glasovi v njem so začeli šepetati hitreje, bolj panično. Potem je Stephanus tudi sam zaslišal nekaj novega. Ne pod zemljo. Zunaj. Pesem. Oddaljeno petje med drevesi. Počasno. Enoglasno. Isto kot prej pod severom. Beli nosilci so obrnili glave proti gozdu. Ženska je skoraj šepnila:

»Prišli so pred njim.«

Koraki med drevesi so postajali glasnejši. Ne ena oseba. Mnogi. Stephanus je stekel do razbitega vhoda samostana. In jih zagledal. Ljudje so prihajali iz teme med drevesi: moški, ženske, otroci, stari ljudje. Bosi. Bledi. Z odprtimi očmi. Kot mesečniki. Vsi so peli isto staro pesem. Na njihovih čelih pa je bil zarisani simbol: krog, križ, tri črte.

Elizabetha je prišla za Stephanusom in zastala.

»To so ljudje iz vasi.«

Ne samo ene. Desetine njih. Kot da jih je sever poklical. Ursula je zajokala.

»Poslušajo ga.«

Bela ženska je stopila proti vhodu samostana. Prvič v njenem glasu ni bilo več topline. Samo strah.

»Če začne govoriti skozi žive, vrat ne bomo več mogli zapreti.«

Temna megla v kapeli se je sunkovito razširila. Kamniti vratar je izpustil še zadnji krik. In potem ... se je nekaj ogromnega globoko pod severom prvič zares premaknilo proti svetu živih.

85. poglavje — Glas skozi žive

Petje ljudi iz gozda je postajalo glasnejše. Neuskklajeno. Nečloveško mirno. Kot ena sama dolga molitev, ki jo poje mnogo grl hkrati. Stephanus je stal pri razbitem vhodu samostana in gledal množico, ki se je počasi pomikala proti njim: kmetje, otroci, stare žene, lovci, menihi v raztrganih oblačilih.

Nekateri so krvaveli iz oči. Drugi iz ušes. Toda vsi so peli. Ursula se je tresla.

»Ne poslušajo več sebe.«

Bela ženska je stopila na dvorišče in prvič pokazala pravo grozo.

»Prehitro se uči.«

Gregor je planil proti njej.

»Kaj se uči?!«

Njene bele oči so obstale na prihajajoči množici.

»Kako govoriti skozi človeka.«

Tišina. Potem je prvi izmed ljudi stopil na samostansko dvorišče. Star pastir. Stephanus ga je prepoznal. Pred leti ga je srečal na poti proti Blokam. Toda njegove oči zdaj niso bile njegove. Popolnoma bele. Mož je prenehal peti. In spregovoril. Glas ni pripadal njemu. Bil je preglobok. Prestar.

»VRATA SO ODPRTA.«

Elizabetha je zadušeno zajela sapo. Marek je dvignil nož.

»Ne približuj se.«

Toda pastir ga sploh ni pogledal. Njegove bele oči so gledale samo Ursulo. Za njim so se ustavili tudi ostali. Desetine ljudi. Tiho. Negibno. Kot prazna telesa, ki čakajo na glas. Kamniti vratar v kapeli je padel na bok. Ogromno telo je razpokalo. Iz njega je začela iztekati rdeča svetloba kot kri.

»NE ...«

Temna megla ga je skoraj popolnoma prekrila. Gregor je pokleknil ob njem.

»Kako zapremo vrata?!«

Vratarjeve oči so ugašale. Toda odgovoril je. Zadnjič.

»SPOMIN ... MORA BITI ... RAZBIT.«

Gregor je obstal. Lucijan pa je počasi razumel.

»Ne vrata.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj?«

Starec je gledal Ursulo. In prvič v njegovih očeh ni bilo skrivnosti. Samo žalost.

»Njo.«

Elizabetha je zakričala:

»NE!«

Marek je planil proti Lucijanu.

»Kaj govoriš?!«

Toda Gregor je že razumel. Stephanus je to videl po njegovem obrazu. Če Ursula nosi zadnji povezani spomin ... .. potem skozi njo vrata ostajajo odprta. Ursula je stala popolnoma mirno. Kot da je tudi sama to že vedela. Stephanus je stopil pred hčer. Sekira v rokah.

»Nihče se je ne dotakne.«

Pastir z belimi očmi se je počasi nasmehnil. In skozi njegova usta je ponovno spregovoril glas izpod zemlje:

»ONI VEDNO IZBEREJO ENEGA.

ZATO OSTANEJO SLABI.« Bela ženska je pogledala Gregorja.

»Zdaj razumeš.«

Gregor je bil bled kot smrt.

»Ne.«

Toda glasovi v njem so kričali drugače. Stephanus jih je skoraj slišal: žrtvovanja, stare obrede, ljudi, ki zapirajo vrata z lastno krvjo. Vse zgodovine se ponavljajo. Ursula je počasi prišla Stephanusa za roko. Majhna. Mrzla.

»Ata.«

Ni mogel pogledati vanjo.

»Ne.«

»Poslušaj me.«

Stephanus je čutil, kako mu razpada srce. Deklica pa je govorila mirneje kot kdorkoli drug:

»Če me bo poslušal samo en glas, bodo vrata ostala odprta.

Če ne bo nikogar ... jih ne bo mogel več najti.« Elizabetha je padla na kolena. Gregor je zaprl oči. Beli nosilci pa so prvič izgledali negotovi. Ker so razumeli nekaj, česar niso pričakovali: Ursula se ne boji izgubiti sebe. In ljudje, ki se ne bojijo izgube, so nevarni tudi za stvari pod zemljo. Tedaj pa je sever ponovno zadonel.

Ne rog. Smeh. Ogromen. Globok. Počasen. In zemlja pod samostanom se je odprla še bolj.

86. poglavje — Smeh pod severom

Smeh je prihajal izpod zemlje. Počasen. Globok. Neskončno star. Stephanusu je zaledenela kri huje kot vsi kriki mrtvih pod morjem. Ker v tistem smehu ni bilo zlobe. Bilo je nekaj hujšega: razumevanje. Kot da nekaj pod severom končno vidi ljudi takšne, kot so vedno bili. Samostan se je začel podirati. Kamni so padali z razpokanih zidov, stari oboki so pokali eden za drugim. Temna megla je polnila kapelo in lezla čez dvorišče kot živo bitje.

Pastir z belimi očmi je dvignil glavo proti nebu. In vsi ljudje za njim so istočasno odprli usta. Skozi stotine grl je spregovoril isti glas:

»SPOMIN SE VEDNO VRNE.«

Ursula je trznila. Stephanus jo je objel tesneje.

»Ne boš šla.«

Deklica je zaprla oči.

»Če ostanem jaz ... bo poslušal mene.«

»Potem bomo našli drug način.«

Toda že med izgovorjenimi besedami je Stephanus vedel, da morda drugega načina ni. Gregor je počasi stopil bliže njim., Videti je bil starejši kot prejšnjo noč, lasje skoraj sivi, obraz upadel, oči polne preveč življenj. Toda njegov glas je bil nenadoma miren.

»Obstaja.«

Vsi so ga pogledali. Tudi beli nosilci. Gregor je gledal razpoko pod oltarjem.

»Vratar ni hotel uničiti spomina.«

Pogledal je Ursulo.

»Hotel ga je razdeliti.«

Lucijan je počasi razumel prvi.

»Ne en nosilec.«

Gregor je prikimal.

»Vsi.«

Tišina. Smeh pod zemljo je ponovno zadonel. Tokrat bližje. In Stephanus je v tistem zvoku zaslišal nekaj novega: radovednost. Nekaj pod severom jih posluša. Gregor je nadaljeval hitro, kot človek, ki se boji, da bo prepozno:

»Če spomin ostane vezan na eno osebo, vedno najde pot nazaj do vrat.«

Pogledal je bele nosilce.

»Zato ste hoteli živeti večno. Da bi ga nosili sami.«

Bela ženska ni odgovorila. Ker je imel prav. Gregor pa je pogledal Stephanusa.

»Toda če ga razdelimo med dovolj ljudi ... nihče ne bo nosil celote.«

Ursula je počasi odprla oči.

»Razdrobljen spomin.«

Lucijan je prvič po dolgem času izgledal, kot da vidi upanje.

»Vrata ne bodo več našla poti.«

Kamniti vratar je še zadnjič dvignil glavo izpod temne megle. Njegove ugašajoče oči so se ustavile na Gregorju.

»KONČNO RAZUMEŠ.«

Pastir z belimi očmi pa se je nasmehnil. In skozi njega je spregovoril glas pod zemljo:

»LJUDJE SE BODO VEDNO SPOMINJALI.«

Gregor je stopil proti množici.

»Da.«

Glasovi v njem so govorili skozi njega vojaki, otroci, matere, utopljeni in vsi mrtvi.

»Toda nihče se ne bo več spominjal vsega.«

Temna megla se je sunkovito premaknila proti njemu. Stephanus je zakričal:

»Gregor!«

Prepozno. Megla ga je zadela naravnost v prsi. Gregor je obstal. Potem pa razširil roke. In Stephanus je videl nekaj nemogočega. Svetloba. Ne bela. Ne zelena. Mnogo drobnih luči je začelo izhajati iz Gregorjevega telesa: obrazi, glasovi, imena, spomini. Kot jata kresnic v temi. Razleteli so se po samostanu.

Po gozdu. Po noči. Pastir in ljudje z belimi očmi so začeli kričati. Ne od bolečine. Od izgube. Glas pod zemljo je prvič zazvenel drugače. Ne več kot smeh. Kot bes.

»NE.«

Gregor pa se je smehljal skozi kri in solze. Pogledal je Ursulo. In zadnjič spregovoril samo z lastnim glasom:

»Zdaj bodo vsi nosili svoj del.«

Potem je temna megla eksplodirala v tisoč razbitih senc. In sever je utihnil.

87. poglavje — Tišina po severu

Tišina ni prišla takoj. Najprej je prišel veter. Močan. Mrzel. Človeški. Prvi normalen veter po dolgem času. Razgnal je temno meglo iz razpoke pod oltarjem in odnesel prah podirajočega samostana proti gozdu. Petje ljudi z belimi očmi je razpadlo v nepovezane glasove: jok, zmedenost, kašelj, prestrašena vprašanja.

Kot da se prebujajo iz dolge bolezni. Stephanus je stal sredi razvalin in še vedno držal Ursulo v objemu. Deklica ni več svetila. Njene oči so bile spet samo otroške: utrujene, mokre, žive. Elizabetha je jokala ob njej in jo poljubljala po laseh, kot da preverja, ali je res tukaj. Marek je počasi spustil nož.

Lucijan pa je klečal ob kamnitem vratarju. Velikan se ni več premikal. Bela svetloba v njegovih očeh je ugasnila. Kamen se je začel drobiti v prah. Gregor ... Stephanus je sunkovito obrnil glavo. Tam, kjer je stal, ni bilo več temne megle. Samo človek. Na kolenih. Sklonjen. Živ. Stephanus je planil k njemu.

»Gregor.«

Mož je počasi dvignil glavo. Njegove oči so bile spet njegove. Prvič po morju. Po podzemlju. Po vseh glasovih. Samo njegove. In popolnoma prazne.

»Tišina,« je zašepetal.

Kot človek, ki prvič po dolгих letih ne sliši ničesar več. Potem se je zgrudil naprej v prah. Zora jih je našla med ruševinami samostana. Severni gozdovi so bili nenavadno mirni. Nobenega roga pod zemljo. Nobenega petja. Nobenega dihanja iz globin. Samo: mokra zemlja, veter med drevesi, in utrujeni ljudje.

Vaščani, ki so ponoči prišli iz gozda, so sedeli po dvorišču z izgubljenimi obrazi. Mnogi se niso spomnili, kako so prišli tja. Beli nosilci so izginili. Nihče ni videl, kdaj. Kot da jih je noč preprosto vzela nazaj. Lucijan je dolgo sedel ob ostankih kamnitega vratarja. Potem je tiho rekel:

»Končalo se je drugače, kot se je kadarkoli prej.«

Stephanus je pogledal Ursulo. Deklica je spala zavita v Elizabethin plašč. Mirno. Brez glasov.

»Ali je konec?«

Lucijan je dolgo molčal. Potem se je grenko nasmehnil.

»Ne.«

Samo nihče več ne drži celote.« Stephanus je razumel. Spomin ni izginil. Razbil se je: med ljudi, med kraje, med zgodbe. Nihče več ne more odpreti vseh vrat. Ker nihče več ne pozna vsega. Gregor se je prebudil šele proti poldnevju. Bil je šibek. Starejši. Toda ko je pogledal Stephanusa, v njegovih očeh ni bilo več tiste neskončne skrbi.

»Ne slišim jih.«

Stephanus mu je pomagal sesti. Dolgo sta samo sedela v tišini. Potem je Gregor vprašal:

»Ali mi bodo verjeli?«

Stephanus je pogledal razrušeni samostan. Razpoko pod oltarjem. Prah kamnitega vratarja. In oddaljene gozdove severa. Potem je skoraj žalostno odgovoril:

»Čez sto let bo vse to samo legenda.«

Gregor je zaprl oči. In se prvič po dolgem času resnično nasmehnil. Tistega večera so zapustili samostan. Ne kot junaki. Ne kot zmagovalci. Kot ljudje, ki so preživeli nekaj, česar ne bodo nikoli znali popolnoma povedati. Stephanus je hodil ob Ursuli. Deklica ga je držala za roko.

»Ata.«

»Ja.«

Pogledala je proti severnim gozdovom, kjer je veter premikal vrhove dreves kot valove. Potem pa vprašala:

»Ali se bodo ljudje še vedno bali pozabljenih stvari?«

Stephanus je dolgo molčal. Predolgo. Ker je poznal odgovor. Na koncu je tiho rekel:

»Vedno.«

88. poglavje — Ljudje in zgodbe

Tri tedne po severnem samostanu je začelo deževati. Dolgotrajen, siv dež, ki je iz cest naredil blato in iz gozdov meglo. Potovali so počasi proti jugu, daleč stran od razpokane zemlje in krajev, kjer je kamen govoril. Gregor je bil vsak dan tišji. Toda to ni bila več tišina človeka, ki posluša mrtve.

Bila je navadna človeška tišina, utrujenost, krivda in praznina po nečem ogromnem.

Stephanus je to opazil prvi večer, ko je Gregor ob ognju nenadoma vprašal:

»Kako dolgo že nisem spal brez glasov?«

Nihče ni znal odgovoriti. Ker nihče ni vedel. Ursula je medtem postajala ponovno otrok. Počasi. Včasih je med hojo nabirala kamenčke. Drugič spraševala Elizabetho o pticah. Nekega jutra se je celo smejala dežju. Stephanusa je ob tem skoraj zbolelo. Ker je razumel, kako blizu je bilo, da bi to izgubili.

Ko so prispeli v prvo večje mesto po dolgem času, jih je presenetilo nekaj preprostega, ljudje niso vedeli ničesar. Na trgu so prodajali kruh. Otroci so se prerivali okoli vodnjaka. Kovač je kričal na vajenca Svet je šel naprej. in Kot vedno.

Stephanus je stal sredi mestnega vrveža in začutil skoraj jezo. Kako lahko ljudje živijo normalno, ko pod zemljo obstajajo vrata? Gregor pa ga je pogledal, kot da mu bere misli.

»Prav zato svet preživi.«

Tišina.

»Ker večina nikoli ne izve.«

Mogoče je imel prav. Tisto noč so prespali v stari gostilni ob reki. Dež je bobnel po strehi, ogenj v veliki sobi pa je dišal po mokrem lesu in dimu. Gostje so pili vino in govorili o: slabih letinah, vojnah na jugu, visokih davkih, boleznih živine. Običajne človeške skrbi. Stephanus jih je poslušal skoraj z zavistjo.

Potem pa je v kotu gostilne zaslišal nekaj, zaradi česar mu je zastala kri. Stari mož je pripovedoval zgodbo otrokom.

»... in pod zemljo je spal velikan iz kamna, ki je poslušal vse mrtve ...«

Stephanus je počasi dvignil pogled. Otroci so sedeli okoli starega moža z odprtimi usti.

»... ampak neki čuvaj ga je zaprl v severni gori.«

Elizabetha je prebledela. Gregor pa se je zelo počasi nasmehnil.

»Že se začenja.«

Lucijan je sedel ob oknu in opazoval dež.

»Spomin se vedno razbije v zgodbe.«

Stephanus je pogledal Ursulo. Deklica je poslušala pripoved z mešanico strahu in začudenja. Kot da sliši nekaj znanega — a oddaljenega. Stari mož v kotu je nadaljeval:

»In če kdo nekoč najde prvo ime, se bo velikan vrnil.«

Otroci so se prestrašeno zasmeli. Eden je vprašal:

»Ali je resnično?«

Starec se je nasmehnil v brado.

»Vsaka dobra zgodba je malo resnična.«

Gregor je sklonil pogled. Stephanus pa je nenadoma razumel nekaj pomembnega: mogoče Gregor ni razširil spomina samo med ljudi. Mogoče ga je spremenil v legendo. In legende niso nujno nevarne. Ker ljudje vanje nikoli ne verjamejo do konca. Ursula je tiho prišla Stephanusa za roko.

»Ata.«

»Ja.«

»Ali je to bolje?«

Pogledal je dež, ogenj, ljudi, stare zgodbe ob vinu. in Potem pa odgovoril.

»Mogoče je to edini način, da človek prenese resnico.«

89. poglavje — Kar ostane v ljudeh

Naslednje jutro je mesto dišalo po mokri zemlji in sveže pečenem kruhu. Kot da se pod severnimi gozdovi nikoli ni nič zgodilo. Stephanus je stal ob reki in opazoval počasno vodo. Po dolgem času ni razmišljal o vratih, imenih ali kamnitih velikanih. Razmišljal je o tem, kako zelo si želi navadnega življenja.

Ursula je sedela na lesenem pomolu in z vejico risala kroge po blatu. Elizabetha je kupovala hrano na trgu. Gregor pa je sedel pod napuščem gostilne in gledal ljudi. Tiho. Toda drugače kot prej. Ne več kot človek, ki posluša mrtve. Bolj kot nekdo, ki se ponovno uči poslušati žive. Lucijan je prišel do Stephanusa z dvema skodelicama vročega vina.

»Včasih je bilo huje.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj?«

Starec se je grenko nasmehnil.

»Ko so ljudje še verjeli v vse.«

Veter je premikal gladino reke v majhne sive valove. Lucijan je nadaljeval:

»Takrat so vrata odpirali zaradi bogov.

Kasneje zaradi moči. Potem zaradi nesmrtnosti.« Pogledal je proti trgu, kjer so se otroci smejali okoli stojnic.

»Danes pa imajo ljudje preveč drugih skrbi.«

Stephanus je razumel. Lakota. Davki. Vojne. Ljubezni. Bolezni. Navadno življenje morda rešuje svet bolj kot veliki čuvaji. Popoldne je Ursula nenadoma vprašala nekaj, zaradi česar so vsi utihnili.

»Ali je prvi poslušalec še vedno tam spodaj?«

Gregor je počasi odložil skodelico. Njegov obraz se je zaprl vase.

»Da.«

Elizabetha je stisnila ustnice.

»Potem nismo zares zmagali.«

Gregor jo je pogledal utrujeno.

»Proti takim stvarem nihče ne zmaga.«

Tišina.

»Samo odložiš jih.«

Ursula je gledala reko.

»Ali je osamljen?«

To vprašanje je zbolelo vse bolj kot katerokoli drugo. Gregor je dolgo molčal. Potem:

»Mislim, da je.«

Stephanus je začutil mraz. Ker je prvič pomislil na nekaj skoraj neznosnega: kaj če se vse to ni začelo iz zlobe? Kaj če se je začelo iz nečesa mnogo bolj človeškega — iz potrebe, da nekdo ne bi bil sam v temi? Lucijan je tiho izdihnil.

»Najnevarnejše stvari pogosto niso rojene iz sovraštva.«

Gregor je prikimal.

»Ampak iz hrepenenja.«

Tisto noč je Ursula prvič po dolgem času sanjala. Toda ni kričala. Ko se je prebudila, je samo sedela ob oknu gostilne in gledala dež. Stephanus je sedel poleg nje.

»Kaj si videla?«

Deklica je nekaj časa molčala. Potem:

»Veliko sob.«

»Pod zemljo?«

Prikimala je.

»Toda prazne.«

Stephanusu se je nekoliko sprostil prsni koš.

»To je dobro.«

Ursula pa ni izgledala pomirjena.

»Ne povsem.«

Pogledala ga je. Njene oči so bile temne od utrujenosti, toda spet samo človeške.

»Nekatera vrata niso bila nikoli zaprta.«

90. poglavje — Vrata, ki ostanejo

Dež je ponehal šele proti jutru. Mesto ob reki se je prebujalo počasi: zvonovi, vozovi na mokrih ulicah, dim iz dimnikov, ljudje, ki hitijo za svojim običajnim življenjem. Stephanus je opazoval Ursulo, ki je še vedno sedela ob oknu gostilne. Njene zadnje besede mu niso dale miru. Nekatera vrata niso bila nikoli zaprta.

Sedel je nasproti nje.

»Katera vrata?«

Deklica je gledala kaplje na oknu.

»Ne vem.«

Toda Stephanus je videl: vedela je več, kot zna povedati. Gregor je sedel nekoliko stran v temi gostilniške sobe. Ko je zaslišal vprašanje, je počasi dvignil pogled.

»Vedno smo mislili, da so vrata kraji.«

Lucijan je tiho prikimal.

»Jame. Mesta. Podzemlja.«

Gregor pa je zmajal z glavo.

»Mogoče so nekatera ljudje.«

Tišina. Elizabetha je instinktivno pogledala Ursulo. Stephanus pa je začutil, kako se mu želodec stiska.

»Ne.«

Gregor ga ni pogledal.

»Nisem mislil samo nje.«

Veter je premaknil polomljeno polkno na hodniku. Gregor je nadaljeval počasneje:

»Ljudje nosijo stvari, ki jih ne razumejo.

Strahove. Spomine. Hrepenenja. Včasih stoletja.« Lucijan se je grenko nasmehnil.

»In včasih jih predajo naprej otrokom.«

Nihče ni odgovoril. Ker je bilo preveč res. Kasneje tistega dne so zapustili mesto. Cesta ob reki jih je vodila med nizkimi griči in rumenimi jesenskimi polji. Svet je postajal vse bolj običajen. In prav to je Stephanusa plašilo. Kako hitro človek pozabi. Še pred mesecem: podzemna mesta, mrtve galeje, kamniti vratarji, glas pod zemljo.

Zdaj pa kmetje na poljih, otroci ob cestah, psi in dim iz hiš.

Kot da svet sam noče predolgo gledati v temo. Mogoče zato preživi. Proti večeru so prišli do starega mostu čez deročo reko. Tam jih je čakal berač. Sedel je ob kamnitem stebru mostu, zavrt v raztrgano odejo. Ko so se približali, je dvignil glavo. In Stephanus je otrpnil. Mož je imel na čelu narisani simbol: krog, križ, tri črte.

Elizabetha je nagonsko segla po Ursuli. Gregor je stopil naprej. Toda berač ni izgledal nevaren. Bil je star. Izčrpan. Prestrašen.

»Sanjal sem vas,« je rekel hripavo.

Lucijan je pobledel.

»Kje si videl ta znak?«

Mož je začel drhteti.

»Pod zemljo.«

Tišina. Stephanus je čutil, kako mu srce ponovno postaja težko.

»Kje?«

Berač je pogledal proti vzhodu. Ne sever. Vzhod.

»V starem rudniku.«

Gregor je počasi zaprl oči. Ursula pa je zelo tiho vprašala:

»Ali si slišal petje?«

Mož je planil pokonci, kot da ga je nekaj zabodlo.

»Kako veš?«

Deklica ni odgovorila. Berač je začel govoriti prehitro: o glasovih v temi, o ljudeh, ki kopljejo pregloboko, o kamnitih vratih, o nečem, kar diha pod zemljo. Stephanus je začutil hladen veter čez most. Gregor pa je odprl oči in pogledal ostale. V njih ni bilo več groze. Samo utrujeno spoznanje.

»Nismo zaprli sveta.

Samo preživel smo en njegov del.«

91. poglavje — Vzhodni rudnik

Nihče ni dolgo govoril po beračevi zgodbi. Reka pod mostom je bučala temno in mrzlo, večerni veter pa je nosil vonj po mokrem kamenju in jeseni. Stephanus je gledal starega moža in skušal ugotoviti, ali govori resnico ali samo blodnje. Toda Ursula je že vedela. To je videl takoj. Deklica je bila bleda.

Ne od strahu. Od prepoznanja.

»Koliko časa si bil tam?« je vprašal Gregor.

Berač si je drgnil razpokane roke.

»Ne vem.«

»Koliko ljudi?«

Mož je pogledal proti vzhodu.

»Preveč.«

Lucijan je počasi sedel na kamniti rob mostu, kot da mu noge znova odpovedujejo.

»Rudniki ...« je zamrmral.

»Vedno rudniki.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj to pomeni?«

Starec je utrujeno izdihnil.

»Ljudje vedno kopljejo globlje kot bi smeli.«

Tišina. Berač je nadaljeval z zlomljenim glasom: o delavcih, ki so začeli sanjati iste sanje, o petju pod kamnom, o simbolih na stenah, o nadzorniku, ki je hotel odpreti zapečaten prehod. Stephanus je čutil, kako se mu stari strah vrača v kosti. Gregor pa je poslušal drugače. Mirneje. Kot človek, ki končno razume vzorec.

»Ni isto.«

Vsi so ga pogledali. Gregor je gledal reko.

»Sever je bil star spomin.

To ... je nekaj manjšega.«

»Manjšega?« je skoraj jezno ponovil Marek.

»Sliši se dovolj veliko.«

Gregor je prikimal.

»Je.«

Potem pa je dodal tiše:

»Ampak zdaj ni več ene celote.

Samo drobci.« Ursula je počasi dvignila pogled.

»Drobec je še vedno dovolj.«

Veter je močno zapihal čez most. In Stephanus je razumel: svet bo vedno poln razpok. Ne morejo jih vseh zapreti. Tisto noč niso šli naprej. Ustavili so se v zapuščeni stražarski hiši ob mostu. Dež se je vrnil po polnoči in bobnal po kamniti strehi, medtem ko je ogenj iz peči metal dolge sence po stenah.

Berač je spal v kotu, nemirno, kot človek, ki še vedno sliši nekaj pod zemljo. Elizabetha je končno zaspala ob Ursuli. Marek je stražil pri vratih. Gregor in Stephanus pa sta sedela ob ognju. Dolgo brez besed. Potem je Stephanus vprašal:

»Ali bo kdaj konec?«

Gregor se je zazrl v plamene. Njegov obraz je bil utrujen, toda prvič brez tiste strašne napetosti.

»Mislim, da ne.«

Stephanus je zaprl oči. Gregor je nadaljeval:

»Ljudje pozabijo.

Potem kopljejo. Potem poslušajo. Potem nekdo začne verjeti, da mora vedeti več.« Tišina.

»In potem?«

Gregor se je grenko nasmehnil.

»Potem pridejo drugi ljudje in jih poskušajo ustaviti.«

Stephanus je skoraj nehote izdihnil kratek smeh. Prvi po zelo dolgem času. Gregor ga je pogledal.

»Kaj?«

Stephanus je odkimal.

»Samo ... vse skupaj zveni kot prekleta človeška zgodovina.«

To je Gregorja za trenutek utišalo. Potem pa je počasi prikimal.

»Mogoče pa je.«

Ogenj je tiho prasketal. Zunaj je reka nosila temno vodo proti jugu. In Ursula je v spanju prvič po mnogih nočeh izgovorila nekaj povsem običajnega:

»Domov bi šla.«

92. poglavje — Pot domov

Besede domov bi šla so ostale v prostoru še dolgo po tem, ko je Ursula ponovno mirno zaspala. Stephanus je gledal hčer ob ognju in čutil nekaj skoraj bolečega: željo po koncu. Ne velikem koncu sveta. Samo človeškem. Hiši. Miru. Dnevih brez podzemelj. Gregor je sedel nasproti njega in opazoval plamene.

»Lahko greste.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj pa ti?«

Gregor se je rahlo nasmehnil. Prvič brez grenkobe.

»Ne vem, kdo sem brez vsega tega.«

Tišina. Lucijan, ki je ležal ob steni pod odejo, je odprl oči.

»To je morda prvi pošten odgovor, ki si ga dal.«

Marek se je zasmel skozi nos. Gregor je skomignil.

»Dolga leta sem mislil, da sem iskal resnico.«

Pogledal je svoje roke.

»V resnici pa sem iskal nekaj, kar bi bilo večje od mene.«

Stephanus ga je dolgo opazoval. Potem:

»In zdaj?«

Gregor je pogledal proti oknu, kjer je dež polzel po steklu.

»Zdaj vem, da so nekatere stvari večje od vseh nas.

In da jih ni treba odpreti, da bi obstajale.« Naslednje jutro so prvič po dolgem času potovali brez občutka, da jih nekaj lovi. Cesta proti jugu je bila blatna in dolga, toda običajna: vozovi s senom, trgovci, vojaki na poti domov, otroci ob cestah. Svet se je ponovno zdel človeški. Ursula je hodila med Stephanusom in Elizabetho ter nabirala rdeče liste z dreves.

Vsake toliko časa jih je zložila v knjigo, ki ji jo je dal Lucijan prazno knjigo. Brez simbolov. in Brez imen.

»Za kaj jo boš uporabila?« jo je vprašal Stephanus.

Deklica je nekaj časa razmišljala. Potem:

»Za stvari, ki jih nočem pozabiti.«

Te besede so ga skoraj ustavile. Ker je prvič razumel razliko: spomin ni vedno prekletstvo. Včasih je samo življenje. Pozno popoldne so prišli na razgledni hrib, od koder se je videla dolina.

Majhne hiše. Dimniki. Polja. Reka. Dom. Elizabetha je ob pogledu skoraj zajokala. Marek je globoko izdihnil.

»Nisem verjel, da bomo še kdaj videli to.«

Lucijan je sedel na kamen ob poti in dolgo gledal dolino. Potem je rekel:

»Tukaj se moje poti končajo.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kaj?«

Starec se je nasmehnil utrujeno.

»Prestar sem za nova vrata.«

Gregor je počasi prikimal, kot da je to pričakoval. Ursula pa je stopila k Lucijanu in ga objela. Starec je otrpnil. Kot človek, ki ga že dolgo nihče ni objel. Potem ji je položil roko na lase.

»Če boš kdaj spet slišala petje ... ne poslušaj predolgo.«

Deklica je resno prikimala. Veter je premikal travo po hribu v dolgih zelenih valovih. Stephanus je gledal: hčer, Elizabetho, Gregorja, starega Lucijana, domačo dolino spodaj. In prvič po vsem skupaj ni čutil samo strahu. Čutil je tudi nekaj drugega. Možnost. Da človek po vseh temah še vedno lahko pride domov.

Gregor je stopil do njega.

»Ne bom ostal.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kam boš šel?«

Gregor se je zazrl proti vzhodu. Proti oddaljenim goram.

»Tja, kjer ljudje še vedno kopljejo pregloboko.«

Tišina. Stephanus je hotel nekaj reči. Naj ostane. Naj ne hodi več v temo. Naj živi. Toda oba sta vedela: nekateri ljudje po takih stvareh ne znajo več popolnoma pripadati miru. Gregor je pogledal Ursulo. Deklica mu je vrnila pogled. In med njima je ostalo nekaj, česar drugi niso mogli razumeti: tišina ljudi, ki so slišali preveč sveta.

Potem se je Gregor rahlo nasmehnil.

»Tokrat bom samo poslušal od daleč.«

93. poglavje — Dom, ki ni več isti

Ko so se spustili v dolino, je začelo rahlo snežiti. Prve drobne bele kosme tiste zime. Ursula jih je lovila z rokami in se smejala, kot da nikoli ni stala pred vrati pod zemljo. Stephanus jo je

opazoval in si skušal zapomniti vsak trenutek: njen glas, smeh, mokre lase od snega, človeško majhnost. Ker je vedel, kako hitro svet vzame takšne stvari.

Hiša jih je pričakala tiha. Lesena. Preprosta. Resnična. Elizabetha je ob odprtju vrat obstala s solzami v očeh. Vonj doma: dim, stari les, posušena zelišča, kruh. Stephanus je skoraj pozabil, da lahko prostor diši po varnosti. Ursula je stekla noter prva. Dotaknila se je mize. Stene. Stare odeje. Kot da preverja, ali je vse še tukaj.

Gregor je ostal zunaj. Sneg se mu je talil, na ramenih. Stephanus je stopil k njemu.

»Lahko ostaneš.«

Gregor je pogledal hišo. V njegovih očeh je bila utrujenost človeka, ki si želi sprejeti ponudbo — in hkrati ve, da ne zna.

»Ne za dolgo.«

Tišina.

»Ampak nocoj.«

To je bilo dovolj. Tisto noč so jedli skupaj v skoraj popolni tišini. Navaden obrok: kruh, juha, topel čaj. Stephanus si ni mogel pomagati, da ne bi vsakih nekaj minut pogledal Ursule. Da preveri: ali so njene oči normalne, ali posluša kaj drugega, ali se bo nenadoma ustavila in pogledala skozi stene.

Toda Ursula je bila samo utrujen otrok. Ko je po večerji zaspala ob ognju, je Elizabetha prvič po dolgih tednih mirno zajokala. Tiho. Od olajšanja. Gregor je gledal plamene.

»Nisem mislil, da obstajajo kraji, ki še vedno izgledajo tako.«

Stephanus ga je pogledal.

»Kot kaj?«

Gregor se je grenko nasmehnil.

»Kot da svet ni poln vrat.«

Lucijan, ki je sedel v kotu pod odejo, je utrujeno zamrmral:

»Večina ljudi živi tako.«

Gregor je dolgo molčal. Potem:

»Mogoče imajo prav.«

Sredi noči se je Stephanus prebudil. Hiša je bila tiha. Ogenj skoraj ugasnjen. Sprva ni vedel, kaj ga je zbudilo. Potem je opazil: Gregorja ni bilo. Stephanus je hitro vstal in stopil ven. Sneg je pobelil dvorišče in gozd za hišo. Gregor je stal na robu gozda. Nepremično. Kot človek, ki posluša nekaj daleč.

Stephanus je stopil bliže.

»Kaj je?«

Gregor ni odgovoril takoj. Njegov obraz je bil bled v mesečini.

»Nič.«

Toda Stephanus je takoj vedel, da laže. Veter je premikal zasnežene veje. Gregor je končno tiho rekel:

»Včasih mislim, da jih še vedno slišim.«

Stephanus ni odgovoril. Ker ni vedel, kaj naj reče človeku, ki je v sebi nosil tisoče mrtvih. Gregor pa je gledal proti temnemu gozdu.

»Ampak mogoče so to zdaj samo moji lastni spomini.«

Dolga tišina. Potem je Stephanus vprašal:

»Ali je to boljše?«

Gregor je razmišljal zelo dolgo. Na koncu pa se je skoraj nevidno nasmehnil.

»Mislim, da je to najbolj človeška stvar, ki mi je ostala.«

94. poglavje — Sneg nad starimi potmi

Zjutraj je bila dolina popolnoma bela. Sneg je prekril: strehe, poti, stare kamnite zidove, celo sledove njihovih prihodov. Kot da svet sam želi za nekaj časa skriti vse, kar se je zgodilo. Ursula je sedela ob oknu zavita v odejo in opazovala padajoče kosme. Na mizi pred njo je ležala prazna knjiga, v katero je prejšnji dan dodala rdeče liste.

Stephanus je pripravljala drva za peč. Navadno delo. In prav zato dragoceno. Vsak udarec sekire ob les ga je vračal v nekaj resničnega: v roke, v telo, v dom. Elizabetha je v kuhinji pela tiho pesem, ki jo je Ursula poznala še iz otroštva. Gregor je sedel pri vratih in poslušal.

»Ne spomnim se, da bi kdo pel tam spodaj,« je nenadoma rekel.

Elizabetha je utihnila. Gregor pa je zrl v plamen peči.

»Samo klicali so.

Nikoli peli.« Tišina. Ursula je zaprla knjigo.

»Pesmi so za žive.«

Gregor jo je pogledal in prvič po dolgem času se mu je v očeh pojavilo nekaj mirnega.

»Mogoče res.«

Dnevi so začeli dobivati obliko običajnega življenja. Stephanus je popravljala streho. Marek je pomagal v hlevu. Elizabetha je ponovno sušila zelišča nad pečjo. Celo Lucijan je nekajkrat sedel zunaj na soncu, zavrt v težak plašč, in gledal dolino brez besed. Toda ponoči ... Ponoči so vsi

včasih obstali ob nenadnih zvokih: škripanju lesa, vetru v dimniku, oddaljenem bobnenju pod zemljo, ki morda sploh ni obstajalo.

In vsakič so se za trenutek spomnili. Nekega večera je Ursula vprašala nekaj, zaradi česar je v hiši ponovno nastala tista stara tišina.

»Ali mislite, da je prvi poslušalec še vedno sam?«

Elizabetha je zaprla oči. Stephanus je odložil skodelico. Gregor pa je dolgo gledal ogenj. Potem je odgovoril:

»Da.«

»Ali nas sovraži?«

Gregor je razmišljal. Zelo dolgo.

»Ne.«

Vsi so ga pogledali. Njegov obraz je bil utrujen, toda miren.

»Mislim, da nas samo ne razume več.«

Veter je zadel ob stene hiše. Ursula je gledala plamene.

»Potem je mogoče nekoč tudi on bil človek.«

Lucijan je ob teh besedah zelo počasi dvignil pogled. Kot da je ta misel nevarna. Gregor pa ni zanikal. Tisto noč je Stephanus dolgo ležal buden. Elizabetha je spala ob njem. Ursula v sosednjem prostoru. Veter je nosil sneg čez streho. In prvič po vseh vratih, glasovih in podzemljih je pomislil na nekaj, česar se prej ni upal: mogoče največja nevarnost niso stvari pod zemljo.

Mogoče je največja nevarnost to, da človek predolgo ostane sam s svojim spominom. Ko je končno zaprl oči, je zunaj snežilo vedno močneje. In nekje zelo daleč pod severom ... je nekaj v temi še vedno poslušalo svet živih.

95. poglavje — Prva pomlad po temi

Zima je trajala dolgo. Predolgo. Sneg je še marca ležal v senčnih delih gozda, reka pa je ostajala hladna in siva kot jeklo. Toda kljub temu je prišla pomlad. Vedno pride. Stephanus je nekega jutra stal pred hišo in poslušal: kapljanje vode s strehe, ptice v vejah, oddaljene sekire iz doline. Običajni zvoki.

In vendar je v njih čutil nekaj skoraj svetega. Ursula je medtem sedela ob potoku za hišo in v svojo knjigo risala drevesa. Ne simbolov. Ne vrat. Samo drevesa. Elizabetha jo je opazovala skozi okno z izrazom človeka, ki si še vedno ne upa popolnoma verjeti v mir. Gregor je ostal čez zimo. Nihče ni vprašal, kdaj bo odšel.

Postal je del tišine hiše pomagal je pri drveh, popravljaj ograje in dolgo hodil sam po gozdu.

Včasih je ponoči še vedno sedel buden ob ognju. Toda ni več govoril z mrtvimi. Vsaj ne naglas. Nekega večera je v dolino prišel popotnik. Mlad fant z raztrganim plaščem in blatnimi škornji. Prosil je za hrano in prenočišče, Stephanus pa mu je brez vprašanj odprl vrata. Takšni kraji so poznali utrujenost poti.

Med večerjo je fant govoril o mestih na vzhodu vojnah, lakoti, rudnikih srebra in novih cestah.

Gregor je ob besedi rudniki počasi dvignil pogled. Fant tega ni opazil.

»Pravijo, da so zaprli en velik rudnik v hribih,« je nadaljeval.

»Delavci niso hoteli več noter.«

Lucijan je obstal s skodelico v roki.

»Zakaj?«

Fant se je nervozno zasmel.

»Govori se marsikaj.«

Tišina.

»Kakšne stvari?« je mirno vprašal Gregor.

Fant je skomignil.

»Da ljudje tam spodaj slišijo petje.«

Ogenj je tiho počil v peči. Ursula ni dvignila pogleda iz knjige. Toda Stephanus je videl, kako se njena roka za trenutek ustavi. Fant je hitro dodal:

»Ampak saj veste, kakšni so rudarji. Preveč vina, premalo sonca.«

Marek se je prisiljeno zasmel. Samo Gregor ni. Tisto noč je Stephanus našel Gregorja zunaj ob starem hrastu nad hišo. Veter je nosil vonj po mokri zemlji in novi travi.

»Spet razmišljaš, da bi šel.«

Gregor ni zanikal. Dolgo je gledal temne gozdove.

»Ko sem bil mlajši,« je tiho rekel, »sem mislil, da moram razumeti vse.«

Stephanus se je naslonil na drevo poleg njega. Gregor se je grenko nasmehnil.

»Zdaj bi bil zadovoljen že s tem, da nekaj ostane zaprto.«

Tišina. V dolini spodaj je zalajal pes. Gregor je pogledal proti hiši, kjer je v oknu še vedno gorela sveča ob Ursulini postelji.

»Ampak svet nikoli ne neha kopati.«

Stephanus je vedel, da ima prav. Ljudje vedno: iščejo, odpirajo, poslušajo, hrepenijo. To je njihova moč. In njihova nesreča. Gregor je počasi izdihnil.

»Če nekega dne spet pride petje ...«

Stephanus ga je prekinil:

»Potem bomo živeli do takrat.«

Gregor ga je pogledal. Dolgo. Potem pa se je prvič po vseh teh mesecih zares nasmehnil. Ne kot nosilec. Ne kot človek pod spomini. Samo kot utrujen človek pod zvezdami. In nekje globoko pod severom ... je nekaj še vedno poslušalo. Toda to noč ni govorilo.

96. poglavje — Kar ljudje pustijo za sabo

Pomlad je počasi prešla v poletje. Dolina je postala zelena in polna zvokov življenja: čebele med cvetjem, vozovi na prašnih poteh, otroci ob reki, večerni smeh iz oddaljenih hiš. Stephanus se je začel navajati na nekaj nevarnega: na mir. Včasih ga je to skoraj prestrašilo bolj kot vrata pod zemljo.

Ker je vedel, kako hitro se človek sprosti. Kako hitro začne verjeti, da je tema daleč stran. Ursula je rasla. Ne samo v višino. Postajala je spet radovedna: nabirala je rastline z Elizabetho, poslušala Lucijanove stare zgodbe, risala zemljevide gozdov v svojo knjigo. Toda včasih ... Včasih je med pogovorom nenadoma utihnila in pogledala nekam zelo daleč.

Takrat je Stephanusu vedno zastal dih. Nikoli pa ni več rekla, da sliši petje. Nekega vročega popoldneva je Lucijan umrl. Mirno. Sedeč pred hišo na starem lesenem stolu, medtem ko je gledal veter v travi. Stephanus ga je našel z zaprtimi očmi in rahlim nasmehom na obrazu. Kot človeka, ki je končno nehal stražiti.

Ursula je dolgo sedela ob njem brez besed. Potem pa vprašala:

»Ali zdaj pozna vse spomine?«

Gregor, ki je stal nekoliko stran, je počasi odkimal.

»Mislim, da mrtvi končno dobijo pravico do tišine.«

Te besede so ostale z njimi tudi po pogrebu. Lucijana so pokopali na majhnem griču nad dolino. Brez velikih govorov. Samo: zemlja, veter, nekaj ljudi, in stari simbol, ki ga je Ursula narisala na majhen kamen. Krog. Križ. Tri črte. Toda tokrat brez strahu. Kot spomin. Ne opozorilo. Po pogrebu je Gregor prvič jasno povedal, da mora oditi.

Sedeli so ob ognju, ko je to izrekel. Elizabetha je zaprla oči. Marek je samo prikimal, kot da je to vedel že dolgo. Stephanus pa je nekaj časa molčal.

»Kam?«

Gregor se je nasmehnil utrujeno.

»Tja, kjer ljudje še vedno mislijo, da pod zemljo ni ničesar.«

Ursula ga je pogledala.

»Sam?«

Gregor je odgovoril šele po dolgi tišini.

»Nekatere poti človek hodi sam.

Da drugi lahko ostanejo doma.« Te besede so bolele bolj, kot bi Stephanus pričakoval. Ker je razumel: Gregor ne odhaja zato, ker želi. Odhaja zato, ker ne zna popolnoma nehati poslušati sveta. Naslednje jutro je bilo jasno in hladno. Gregor je stal ob poti z majhno torbo in starim plaščem, ki ga je nosil že ob prvem srečanju.

Ursula mu je podala svojo knjigo. Vsi so obstali.

»To je tvoja,« je rekel Stephanus.

Deklica je zmajala z glavo.

»Jaz si zdaj lahko naredim novo.«

Gregor je previdno prijel knjigo. Kot nekaj krhkega. Odprl jo je. Med risbami dreves in rek je Ursula na eni strani napisala samo en stavek: Ne poslušaj predolgo. Gregor je dolgo gledal zapis. Potem je zaprl knjigo in pokleknil pred Ursulo.

»Poskusil bom.«

Deklica ga je objela. Stephanus je pogledal proti vzhodu, kjer so se daleč za hribi skrivale stare jame, rudniki in pozabljene razpoke sveta. Vedno bodo tam. Toda mogoče človek ne živi zato, da bi zaprl vso temo. Mogoče živi zato, da kljub njej: gradi hiše, poje, ljubi, pripoveduje zgodbe, in drug drugega vrača domov.

Gregor je odšel brez nadaljnjih besed. Počasi po prašni poti proti vzhodu. Dokler ni postal samo majhna senca med poletnimi drevesi. Ursula je dolgo gledala za njim. Potem pa tiho vprašala:

»Ali misliš, da bo našel mir?«

Stephanus je položil roko na njeno ramo. Veter je premikal visoko travo po dolini kakor valove morja. In zelo počasi je odgovoril:

»Mislim, da ga bo vedno iskal.

In mogoče je to najbližje miru, kamor nekateri ljudje pridejo.«

97. poglavje — Leta tišine

Minevala so leta. Ne hitro. Človeško. Poletje za poletjem. Zima za zimo. Žetev za žetvijo. In prav v tej počasnosti je Stephanus začel razumeti nekaj, česar prej ni mogel: življenje ni sestavljeno iz velikih trenutkov. Ampak iz majhnih stvari, ki se ponavljajo dovolj dolgo, da postanejo dom. Ursula je odrasla med: rekami, knjigami, vetrom v travi, in zgodbami, ki jih ljudje pripovedujejo ob večerih.

Nikoli ni več slišala petja tako kot nekoč. Toda včasih ... Včasih je sredi dela obstala in pogledala proti severu. Samo za trenutek. Potem pa nadaljevala. Kot človek, ki se je naučil živeti z oddaljeno nevihto. Sčasoma so zgodbe o severnih vratih postale legende. Otroci v dolini so si jih pripovedovali ob ognju: o kamnitem velikanu, o mrtvih ladjah, o glasu pod zemljo, o deklici, ki je zaprla vrata.

Vsaka pripoved je bila drugačna. V nekaterih zgodbah je bila Ursula: svetnica, čarovnica, kraljeva hči, ali samo laž. Stephanus se zaradi tega ni jezil. Gregor je imel prav: ko se spomin razbije v zgodbe, izgubi del nevarnosti. Ljudje verjamejo samo toliko, kolikor prenesejo. Nekega jesenskega dne je v dolino prišel paket.

Brez imena. Brez pečata. Samo stara usnjena torba, mokra od dežja. Ursula jo je odprla pri kuhinjski mizi. V njej je bila njena knjiga. Tista, ki jo je dala Gregorju. Elizabetha je prebledela. Stephanus pa je začutil star hladen občutek v prsih. Ursula je počasi odprla knjigo. Med starimi risbami dreves in rek je bilo dodanih mnogo novih strani: zemljevidi rudnikov, zapiski o podzemnih prehodih, simboli, imena krajev.

In na zadnji strani ... kratek zapis v Gregorjevi pisavi: Nekateri kraji še vedno poslušajo. Toda zdaj vem, da jih ni treba vedno utišati. Včasih je dovolj, da nekdo ostane blizu in ljudi pravočasno obrne proč. Tišina. Pod zapisom je bil narisani majhen simbol: krog, križ, tri črte. Toda okoli njega je Gregor dodal nekaj novega: odprto oko.

Ursula je dolgo gledala risbo.

»Še vedno hodi.«

Stephanus je prikimal. Nekje tam zunaj: med rudniki, jamami, pozabljenimi kraji in ljudmi, ki kopljejo pregloboko. Gregor še vedno posluša od daleč. Tisto noč Ursula ni mogla spati. Sedela je pred hišo in gledala zvezde nad dolino. Stephanus je sedel poleg nje. Oba sta dolgo molčala. Potem je Ursula vprašala:

»Ali misliš, da bo svet kdaj popolnoma varen?«

Stephanus je pogledal temne gozdove, oddaljene hribe, noč nad njimi. In potem svojo hčer. Živo. Resnično. Doma. Po dolgem času je odgovoril brez strahu.

»Ne.

Ampak mislim, da je svet kljub temu vreden živeti.« Veter je nežno premikal drevesa okoli hiše. Nekje daleč v temi je zalajal pes. In globoko pod zemljo ... so nekatera vrata ostala zaprta. Druga pa so še vedno čakala.

98. poglavje — Hči zgodb

Leta so iz Ursule naredila žensko. Ne nenadoma. Počasi, skoraj neopazno: drugačen glas, višja postava, mirnejše oči, roke, ki so vedno pogostejše držale knjige namesto otroških stvari. Toda nekaj je ostalo enako. Način, kako je poslušala tišino. Stephanus je to opazil nekega jesenskega večera, ko je Ursula sedela ob reki in zapisovala nekaj v novo knjigo.

Ne več v Gregorjevo. Svojo.

»Kaj pišeš?« jo je vprašal.

Ursula se je nasmehnila, ne da bi dvignila pogled.

»Stvari, ki jih ljudje prehitro pozabijo.«

Veter je nosil suhe liste po vodi. Stephanus je sedel poleg nje.

»Kot kaj?«

Ursula je nekaj časa razmišljala. Potem:

»Kako je dišal dom, ko smo se vrnili.«

»Kako je Lucijan vedno gledal veter.«

»Kako so ljudje peli, še preden so poznali strah.«

Stephanusa je ob teh besedah nekaj zbolelo in pomirilo hkrati. Ker je razumel: njena knjiga ni bila knjiga vrat. Bila je knjiga življenja. V dolino so občasno še vedno prihajale govorice: o čudnih zvokih v rudnikih, o ljudeh, ki izginejo v jamah, o simbolih na stenah pozabljenih kapel. Toda nikoli več ni bilo ničesar tako velikega kot sever.

Svet se je razdrobil nazaj v majhne skrivnosti. In mogoče je bilo to dobro. Nekega dne pa je prišel deček. Sam. Komaj petnajstleten. Na vratih hiše se je pojavil ob mraku, premočen od dežja in blata. V rokah je držal zavoje starega papirja. Ko je Ursula odprla vrata, je takoj videla simbol na robu pergamenta: krog, križ, tri črte.

Stephanus, ki je stal za njo, je začutil, kako mu je star strah znova prišel pod kožo. Deček je govoril hitro in prestrašeno:

»Nisem vedel, kam drugam.«

Ursula ga je posedla ob ogenj.

»Kje si našel to?«

Fant je z drhtečimi rokami razvil pergament. Na njem je bil narisana zemljevid starega rudnika na vzhodu. In pod njim samo en stavek: Ne poslušajte petja po tretjem odmevu. Gregorjeva

pisava. Ursula je zaprla oči. Stephanus jo je opazoval. Ne več kot otroka. Ne več samo kot svojo hčer. Kot nekoga, ki razume stvari, ki jih drugi ne morejo.

Fant je pogledal Ursulo z istim izrazom, kot so nekoč ljudje gledali Lucijana: mešanica strahu in upanja.

»Ljudje tam spodaj izginjajo.«

Tišina. Elizabetha je stala pri peči in ni rekla ničesar. Ker je vedela. Vedela je že v trenutku, ko je deček potrkal na vrata: mir nikoli ne ostane za vedno. Ursula je počasi pogledala Stephanusa. V njenih očeh ni bilo navdušenja. Ne radovednosti. Samo žalostno sprejetje.

»Spet nekdo koplje pregloboko.«

Stephanus je zaprl oči. Za trenutek je ponovno zaslišal: rog pod zemljo, petje mrtvih, krik kamnitega vratarja. Potem pa je pogledal svojo hčer. Žensko, ki je zrasla iz vseh teh senc.

»Ni ti treba iti.«

Ursula se mu je nežno nasmehnila. In odgovorila z istim mirnim glasom, kot ga je nekoč imel Gregor:

»Mogoče ne.

Ampak če nihče ne gre, ljudje vedno poslušajo predolgo.«

99. poglavje — Tisti, ki ostanejo budni

Tisto noč skoraj nihče ni spal. Dež je bobnel po strehi, veter pa je nosil meglo iz reke proti hiši, da je bilo vse zunaj videti kakor zabrisan spomin. Deček je spal ob peči, izmučen od poti. Pergament z zemljevidom vzhodnega rudnika je ležal razgrnjen na mizi. Stephanus ga je gledal. Stari rovi.

Označeni prehodi. In na robu zemljevida Gregorjev zapis: Zaprite spodnji rov. Ne poslušajte glasov, ki govorijo brez diha. Elizabetha je tiho sedela ob oknu.

»Vedela sem, da se bo nekoč vrnilo.«

Stephanus ni odgovoril. Ker je tudi sam vedel. Ne isto. Nikoli povsem isto. Toda svet vedno znova najde nove razpoke. Ursula je stala ob ognju in opazovala plamene. Na njenem obrazu ni bilo strahu. To je Stephanusa skoraj bolelo bolj kot strah sam.

»Gregor je vedel, da bo prišlo do tega,« je rekla tiho.

Lucijanove stare besede so mu nenadoma zazvenele v glavi: Ljudje vedno kopljejo globlje, kot bi smeli. Pozno ponoči je Ursula stopila ven na dež. Stephanus ji je sledil. Dolina je bila temna in polna mokrega vetra. Luči v hišah so že ugašale ena za drugo. Ursula je gledala proti vzhodu.

»Ga slišiš?« je vprašal Stephanus.

Deklica — ne, ženska — je počasi zmajala z glavo.

»Ne več tako kot nekoč.«

Potem pa je dodala:

»Ampak včasih čutim, kje svet boli.«

Te besede so ga zadobile globlje, kot bi priznal. Ker je razumel: nekateri ljudje po takih stvareh nikoli več ne živijo povsem navadno. Ursula se je obrnila proti njemu.

»Ti si me nekoč vprašal, ali se bodo ljudje vedno bali pozabljenih stvari.«

Stephanus je prikimal. Dež jima je polzel po obrazih.

»Mislim, da se ne bojijo samo pozabljenega.«

Pogledala je proti temi med drevesi.

»Bojijo se tudi tega, kar bi lahko našli v sebi, če bi poslušali predolgo.«

Tišina. Veter je premikal mokro travo okoli hiše. Stephanus je prvič po mnogih letih razumel nekaj preprostega: vrata pod zemljo niso bila samo kraji. Bila so ogledala. Zjutraj je Ursula sprejela odločitev. Preprosto. Mirno. Kot nekaj, kar je vedela že dolgo.

»Šla bom pogledat rudnik.«

Elizabetha je zaprla oči. Stephanus pa je dolgo molčal. Potem:

»Ne sama.«

Ursula ga je pogledala.

»Ata—«

»Ne sama.«

V teh dveh besedah je bilo vse strah, ljubezen, spomin, in leta, ki jih je skoraj izgubil. Ursula se je zelo rahlo nasmehnila. Ne kot otrok.

Kot nekdo, ki razume ceno tega, da nekdo ostane ob tebi tudi v temi. Pred odhodom je Stephanus stopil do stare police nad ognjiščem. Tam je med drugimi stvarmi ležal kamen z narisanim simbolom: krog, križ, tri črte. Lucijanov kamen. Stephanus ga je nekaj časa držal v roki. Potem ga je pustil na polici.

Ne kot zaščito. Kot opomin. Da nekatere stvari ne izginejo. Samo prehajajo: iz ljudi v zgodbe, iz zgodb v legende, iz legend nazaj v ljudi. Ko so se Ursula, Stephanus in mladi sel tistega popoldneva odpravili proti vzhodu, je Elizabetha dolgo stala pred hišo in gledala za njimi. Gregorjeve knjige so ostale na mizi.

Veter je obračal strani. In nekje daleč pod zemljo ... je nekaj morda ponovno poslušalo. Toda tokrat niso proti temi hodili otroci. Tokrat so hodili ljudje, ki so vedeli, da se največje nevarnosti začnejo takrat, ko človek verjame, da se njemu ne more zgoditi nič.

100. poglavje — Pot proti vzhodu

Pot proti vzhodnim rudnikom je bila drugačna od vseh prejšnjih poti. Ne zato, ker bi bila manj nevarna. Ampak zato, ker so tokrat vedeli. Vedeli so: kako zvenijo prvi glasovi, kako ljudje začnejo poslušati, kako hitro se radovednost spremeni v obsedenost, in kako osamljenost odpira vrata hitreje kot tema sama.

Stephanus je hodil ob Ursuli po blatni cesti med mokrimi gozdovi. Mladi sel je stopal nekoliko pred njima in se vsake toliko nervozno oziral nazaj.

»Še dva dni,« je rekel.

»Če ne bo dežja.«

Dež je seveda prišel še isto popoldne. Kot vedno. Prvo noč so prespali v praznem lovskem zavetišču. Majhna kamnita hiša s streho iz temnega lesa, skrita globoko med smrekami. Ogenj je slabo gorel, ker je bilo vse mokro. Stephanus ni mogel spati. Ursula je sedela ob oknu in poslušala dež.

»Si prestrašena?« jo je vprašal.

Dolgo ni odgovorila. Potem:

»Da.«

To ga je skoraj pomirilo. Ker je pomenilo, da je še vedno dovolj človeška, da jo je strah. Ursula je gledala v temo med drevesi.

»Ampak ne zaradi stvari pod zemljo.«

Stephanus jo je pogledal.

»Zaradi česa potem?«

Veter je stresel mokre veje ob strehi. Ursula je zelo tiho odgovorila:

»Da ljudje vedno mislijo, da bodo oni razumeli bolje kot tisti pred njimi.«

Tišina. Stephanus je vedel, da govori resnico. Vsaka vrata. Vsak rudnik. Vsaka razpoka. Vedno se začne z nekom, ki verjame, da bo znal poslušati brez posledic. Naslednji dan so prvič zaslišali vzhodni rudnik. Ne petja. Kovino. Oddaljeno udarjanje kladiv pod zemljo. Toda vmes ... nekaj drugega. Odmev. Stephanus je obstal sredi poti.

Mladi sel je pobledel.

»To slišimo ponoči.«

Ursula je zaprla oči. En. Dva. Tri. Po tretjem odmevu je veter med drevesi za trenutek utihnil. In nekje daleč spodaj ... je nekaj odgovorilo. Ne glasno. Samo dolg izdih iz zemlje. Stephanus je začutil, kako mu stari strah ponovno polzi po hrbtenici. Ursula pa je odprla oči.

»Gregor je prišel prepozno.«

»Kaj?«

Pogledala je proti goram na vzhodu.

»Rov je že odprt.«

Ko so proti večeru prišli na prvi greben nad rudnikom, so obstali. V dolini pod njimi je gorelo na desetine bakel. Velik rudniški tabor: lesene barake, dvigala, vozovi rude, stražarski stolpi. Videti je bil popolnoma običajen. Razen ene stvari. Nihče ni govoril glasno. Delavci so se premikali tiho. Previdno.

Kot ljudje, ki se bojijo, da jih nekaj posluša. Stephanus je opazil tudi simbol na vhodu v glavni rov. Ne narisane. Vklisane. Krog. Križ. Tri črte. Sveže v kamnu. Mladi sel je skoraj šepetal:

»Začeli so ga risati po tem, ko so zaslišali petje.«

Veter je prinesel vonj po mokri zemlji in železu. Ursula pa je gledala nekaj drugega. Na robu tabora je stala osamljena postava v temnem plašču. Visoka. Mirna. Negibna. Stephanusu je zastal dih. Gregor. Toda ko je postava počasi dvignila glavo proti njim, je Ursula tiho rekla:

»To ni on.«

101. poglavje — Tisti v Gregorjevem plašču

Veter je obrnil meglo čez rudniško dolino. Postava ob robu tabora je ostala nepremična. Visoka. Temen plašč. Enaka drža. Stephanusu je srce razbijalo tako močno, da je skoraj stopil naprej po pobočju.

»Gregor!«

Toda Ursula je prijela njegovo roko. Močno.

»Ne.«

Njen glas ni bil prestrašen. Bil je prepričan. Postava je počasi dvignila glavo proti njim. In Stephanus je takoj videl razliko. Oči. Ne Gregorjeve utrujene sive oči. Te so bile popolnoma bele. Kot pri prvih nosilcih. Mladi sel je zajel sapo.

»Sveti bog ...«

Postava se je nasmehnila. Počasi. Kot človek, ki jih je pričakoval. Potem se je obrnila in odšla med rudniške barake. Brez naglice. Kot da ve, da bodo prišli za njo. Stephanus je instinktivno segel po nožu.

»Kdo za vraga je to?«

Ursula je gledala dolino spodaj.

»Nekdo, ki je našel Gregorjeve sledi.«

Tišina. V rudniku je zadonel nov kovinski udarec. En odmev. Potem drugi. Po tretjem ... je iz globine ponovno prišel tisti dolg izdih. Celoten tabor je za trenutek obstal. Delavci so se prekrizali.

Nekateri pogledali proti glavnemu rovu. Nihče pa ni pobegnil. Kot da so predolgo ostali tukaj. Stephanus je začutil znani občutek: ljudje so že začeli poslušati.

V tabor so vstopili po temi. Dež je ponovno začel naletavati, zato jih skoraj nihče ni opazil. Rudniški delavci so sedeli po blatnih barakah: tihi, izčrpani, s sivimi obrazi. Nihče se ni smejal. Nihče ni pel. To ni bil tabor živih ljudi. To je bil kraj poslušanja. Ursula je to začutila takoj.

»Predolgo ostajajo blizu rova.«

Stephanus je pogledal glavni vhod v rudnik. Velik lesen podporni lok. Sveže razbita skala. In pod njim ... temna odprtina, iz katere je prihajal hladen zrak. Ne zrak globine. Zrak prostora, ki ne bi smel biti odprt. Mladi sel je pokazal proti največji baraki.

»Nadzornik je tam.«

Tik preden so stopili naprej, je Ursula otrpnila. Stephanus je to opazil takoj.

»Kaj je?«

Deklica — ženska — je gledala proti streham tabora. Nekdo jih je opazoval. Na strehi oddaljene barake je sedela postava v Gregorjevem plašču. Popolnoma mirno. Bela obraza v temi skoraj niso videli. Potem pa je postava zelo počasi položila prst na ustnice. Znak za tišino. In iz rudnika pod njimi ... se je zaslišalo petje.

102. poglavje — Petje pod tretjim rovom

Petje je prihajalo iz globine. Kot da kamen poje skozi ljudi. Stephanus je otrpnil sredi blatnega dvorišča tabora. Delavci okoli njih niso reagirali več kot prej — samo nekoliko so sklonili glave in utihnili še bolj. Kot verniki ob stari molitvi. Ursula je zaprla oči.

»Prepozno.«

Stephanus jo je prijel za ramo.

»Ne še.«

Toda tudi sam je slišal, da v petju ni bilo več samo klica. Bilo je nekaj urejenega. Naučenega.

Kot da je nekdo spodaj že začel odgovarjati. Postava v Gregorjevem plašču je medtem izginila s strehe brez zvoka. Stephanus je instinktivno segel po nožu.

»Ne maram tega.«

»Ne smeva ga izgubiti,« je tiho rekla Ursula.

»Koga?«

Njene oči so bile uprte v temo med barakami.

»Tistega, ki nosi Gregorjev plašč.«

Nadzornik rudnika jih je sprejel nerad. Bil je debel mož s sivim obrazom in utrujenimi očmi, ki je pil premočno žganje iz kovinske skodelice.

»Še eni romarji?« je zamrmral.

»Ali lovci na duhove?«

Stephanus ni odgovoril. Ursula pa je gledala stene barake. Na lesenih deskah so bili z nožem vrezani simboli: krogi, črte, oči, in vedno znova isti znak. Krog. Križ. Tri črte.

»Kdaj ste začeli slišati petje?« je vprašala.

Mož je otrpnil. Za trenutek predolgo. Potem se je prisiljeno zasmeljal.

»Rudarji si marsikaj domišljajo.«

V istem trenutku je spodaj zadonel nov udarec. Prvi odmev. Nadzornik je nehal dihati. Drugi odmev. Stephanus je opazil, kako se moževa roka trese. Tretji odmev. Iz globine rova je prišel dolg piš. Skozi celoten tabor. Skozi tla. Skozi les. Skozi kosti. Nadzornik je zaprl oči. In skoraj blaženo zašepetal:

»Poslušaj nas.«

Tišina. Ursula je počasi stopila korak nazaj. Stephanus pa je razumel: ta človek ni več samo prestrašen. Začel je verjeti. Ko so zapustili barako, je dež močno naletaval. Tabor je bil skoraj prazen. Večina delavcev se je umaknila v notranjost, toda iz glavnega rova je še vedno prihajalo oddaljeno petje.

Mladi sel je komaj dihal.

»To ni bilo tako pred mesecem.«

Ursula je gledala vhod.

»Ker je nekdo začel odgovarjati.«

Stephanus je začutil star znani mraz.

»Kdo?«

Glas za njimi je odgovoril:

»Gregor bi rekel: tisti, ki misli, da lahko posluša brez cene.«

Obrnili so se. Postava v temnem plašču je stala med dežjem nekaj korakov stran. Zdaj so jo videli jasneje. Mlajši moški. Morda trideset let. Bled. Izčrpan. In v Gregorjevem plašču. Bele oči so sijale v temi.

»Kdo si?« je vprašal Stephanus.

Mož se je zelo rahlo nasmehnil.

»Nekdo, ki je Gregorja našel prepozno.«

Ursula je otrpnila.

»Kaj si naredil?«

Mož je pogledal proti rudniku. Petje spodaj je postalo nekoliko glasnejše. Potem je tiho odgovoril:

»Poskušal sem nadaljevati njegovo delo.

Ampak nisem razumel, da nekateri kraji nočejo čuvajev.« Veter je sunkovito zapihal skozi rudniški tabor. In globoko pod tretjim rovom ... je nekaj potrkalo od znotraj.

103. poglavje — Trkanje iz globine

Prvi udarec je bil votel. Kot pest ob debela vrata. Celoten rudniški tabor je otrpnil. Delavci so dvignili glave proti tretjemu rovu. Nekdo je v eni izmed barak začel moliti. Drugje je ženska tiho zajokala. Potem je prišel drugi udarec. Močnejši. Z lesenih podpor v vhodu v rudnik se je vsul prah. Stephanus je stopil pred Ursulo skoraj nagonsko.

Mož v Gregorjevem plašču pa se ni premaknil. Samo poslušal je. Kot človek, ki predolgo stoji ob robu prepada in se je navadil njegove globine.

»Kaj je tam spodaj?« je vprašal Stephanus.

Mož se je grenko nasmehnil.

»Na začetku sem mislil, da isto kot na severu.«

Tretji udarec. Tokrat so se zatresla tla pod njihovimi nogami. Petje v rovu je utihnilo. Nenadoma. Popolnoma. In ta tišina je bila hujša od pesmi. Ursula je zaprla oči.

»Poslušaj.«

Stephanus je čutil, kako mu srce razbija v grlu. Mož v plašču je nadaljeval tiše:

»Gregor je poskušal zapreti spodnji rov.

Sam.«

»Kje je zdaj?«

Mož ga je pogledal z belimi utrujenimi očmi. Dolgo ni odgovoril. Potem:

»Spodaj.«

Tišina. Mladi sel je planil korak nazaj.

»Ne.«

Mož ga sploh ni pogledal.

»Ni mrtev.«

To je bilo huje. Stephanus je začutil, kako Ursula otrpne ob njem.

»Kaj si naredil?« je vprašala.

Dež je močno bobnel po strehah barak. Mož je pogledal svoje roke.

»Poslušal sem ga.«

Četrty udarec. Nekaj spodaj je zdaj udarjalo počasneje. Bolj premišljeno. Kot da preizkuša debelino sveta nad sabo. Mož je nadaljeval:

»Gregor je mislil, da lahko ostane blizu in ljudi odvrča od globljih rovov.«

Grenek nasmeh.

»Toda nekateri kraji ne potrebujejo več vrat.

Dovolj jim je človek.« Stephanus je razumel. Prepozno. Ta kraj ni čakal na odprtje. Širil se je skozi poslušanje. V tistem trenutku je iz glavnega rova pritekel rudar. Krvav. Brez čelade. Izbuljenih oči.

»Prebili so spodnjo steno!« je kričal.

»Nekaj je v temi!«

Nadzornik je planil iz svoje barake.

»Zaprite rov! TAKOJ!«

Toda nihče se ni premaknil. Ker je iz globine prihajal nov zvok. Ne petje. Dihanje. Stephanus je začutil, kako mu ledeni hrbet. Ni bilo tako ogromno kot na severu. Manjše. Bližje. In zato mnogo bolj strašno. Ursula je zelo tiho rekla:

»To ni poslušalec.«

Mož v Gregorjevem plašču jo je pogledal. Prvič z resničnim strahom.

»Ne.«

Potem pa zašepetal:

»To je nekaj, kar je poslušalo njega predolgo.«

104. poglavje — Kar pride nazaj iz poslušanja

Dihanje iz tretjega rova je postajalo glasnejše. Počasno. Vlažno. Preblizu. Stephanus je držal roko na nožu, čeprav je vedel, kako malo to pomeni proti stvarjem pod zemljo. Rudar, ki je pritekel iz globine, je padel na kolena v blato.

»V temi se premika,« je hlipal.

»Ampak nima korakov.«

Nihče ni odgovoril. Ker so vsi poslušali. Mož v Gregorjevem plašču je stopil bliže vhodu v rov. Dež mu je polzel po obrazu, bele oči pa so bile utrujene kot pri človeku, ki že dolgo ne spi.

»Prepozno smo zaprli spodnjo steno.«

Ursula ga je ostro pogledala.

»Kaj ste odpri?«

Mož je nekaj trenutkov molčal. Potem:

»Nekaj starega.«

Stephanus je skoraj jezo izdihnil.

»To smo že slišali.«

Toda moški je zmajal z glavo.

»Ne.

Ne starega kot sever. Starega kot človek.« Tišina. Iz rova je prišel nov zvok. Ne dih. Ne petje. Šepet. Mnogo glasov hkrati. Rudarji po taboru so začeli zapirati oči. Nekateri so se počasi obračali proti vhodu v rov, kot da jih nekaj kliče domov. Ursula je planila med njih.

»Ne poslušajte!«

Toda ena starejša rudarjeva žena je že hodila proti temi. Mirno. Z nasmehom.

»Moj sin je tam spodaj,« je zašepetala.

»Slišim ga.«

Stephanusu se je ustavil dih. Mož v Gregorjevem plašču je pobledel.

»Začenja uporabljati spomine.«

Ursula je zgrabila žensko za roko.

»To ni vaš sin.«

Ženska pa jo je pogledala s praznimi očmi.

»Tišina je tam spodaj.

Končno tišina.« Stephanus je začutil nekaj groznega: ljudje niso hodili proti rovu zaradi radovednosti. Ampak zaradi olajšanja. Peti udarec iz globine je stresel celoten vhod. Lesene podpore so zaškrtale. Iz teme rova pa se je počasi začela širiti črna voda. Ne prava voda. Preveč gosta. Preveč temna.

Kot senca, ki se razliva po blatu. Mladi sel je planil nazaj.

»Bog pomagaj.«

Mož v Gregorjevem plašču pa je zašepetal:

»Gregor je rekel, da nekatere stvari ne želijo uničiti sveta.«

Pogledal je črno tekočino.

»Samo zapolniti praznino v ljudeh.«

Te besede so zadele Stephanusa huje kot vsi rogovi pod severom. Ker je razumel: to ne lovi močnih ljudi. Lovi osamljene. Tiste, ki bi naredili vse, da še enkrat slišijo izgubljeni glas. Ursula je stopila bliže rovu. Stephanus jo je hotel zadržati, toda ona je tiho rekla:

»Poslušaj žalost.«

Črna voda se je ustavila tik pred njenimi nogami. Kot da jo opazuje. Vsi v taboru so utihnili. Mož v Gregorjevem plašču je skoraj neslišno vprašal:

»Kaj vidiš?«

Ursula je gledala v temo rova. Dolgo. Predolgo. Potem pa je zelo tiho odgovorila:

»Nekdo je tam spodaj ostal sam toliko časa ... da se ne spomni več, kako biti človek.«

In iz globine rova ... je nekaj prvič odgovorilo z njenim glasom.

105. poglavje — Glas iz tretjega rova

»... kako biti človek.«

Besede so prišle iz globine rova z Ursulinim glasom. Popolnoma enakim. Stephanus je v trenutku začutil, kako mu je telo otrpnilo. Ne od strahu. Od nečesa starejšega. Instinkta. Ursula je obstala kot vkopana. Črna tekočina pred vhodom v rov se je počasi premikala v drobnih krogih, kot da diha skupaj z glasom iz teme.

Rudarji po taboru so začeli šepetati imena mrtvih, molitve in stvari, ki jih nihče drug ni razumel.

Mož v Gregorjevem plašču je stopil korak nazaj. Prvič je izgledal resnično mlad. Premlad za vse, kar je videl.

»Ne sme govoriti skozi tebe.«

Ursula ni odmaknila pogleda od teme.

»Ne govori skozi mene.«

Tišina. Potem:

»Posnema.«

V rovu je nekaj zaškripalo. Ne kamen. Kot mokre roke po stenah. Stephanus je stopil pred Ursulo.

»Dovolj. Zapremo vhod in gremo.«

Mož v plašču je grenko zmajal z glavo.

»Če bi bilo tako preprosto, Gregor ne bi ostal spodaj.«

To je vse ponovno ustavilo. Mladi sel je komaj dihal.

»On je še živ?«

Mož ni odgovoril takoj. Pogledal je v temo rova, kot da ga nekaj vleče nazaj.

»Ko sem ga zadnjič videl ...«

Njegove bele oči so se za trenutek zaprle.

»... je še govoril s svojim glasom.«

Stephanus je začutil hladen bes.

»In ti si ga pustil tam?«

Mož je sprejel udarec teh besed brez odpora.

»Mislim sem, da lahko pripeljem pomoč.«

Grenak smeh.

»Namesto tega sem pripeljal več poslušalcev.«

Rudarji okoli njih so postajali nemirni. Nekateri so že hodili proti rovu s praznimi obrazi. Ursula je to opazila prva.

»Ne čakalo bo.«

Stephanus jo je pogledal.

»Kaj?«

Deklica — ženska — je prvič po dolgem času izgledala prestrašeno.

»Če ljudje ne pridejo k njemu ... bo prišel bližje sam.«

V tistem trenutku se je črna tekočina ponovno premaknila. Tokrat hitreje. Kot plima. Rudarjeva žena, ki je prej govorila o sinu, je stopila naravnost vanjo. Stephanus je planil naprej. Prepozno. Črna tekočina se je ovila okoli njenih nog. Ženska ni kričala. Nasmehnila se je. Mirno. Olajšano.

»Slišim ga,« je zašepetala.

Potem jo je tema sunkovito potegnila nazaj v rov. Njeno telo je izginilo v popolni temi. Tišina. Nihče se ni premaknil. Potem pa je iz globine prišel nov glas. Njen glas.

»Pridite bližje.«

Rudarji so začeli hoditi proti vhodu. Počasi. Kot v spanju. Stephanus je zavpil:

»USTAVITE JIH!«

Toda Ursula je že gledala nekaj drugega. Globoko v temi rova. Nekaj se je premikalo proti svetlobi. Ne hitro. Vleklo se je. Kot človek, ki se je predolgo učil hoditi iz spominov drugih ljudi. Mož v Gregorjevem plašču je pobledel huje kot prej. In skoraj neslišno rekel:

»Gregor je poskušal preprečiti ravno to.«

106. poglavje — Tisti, ki pride iz teme

Rudarji so hodili proti vhodu v tretji rov kot ljudje v sanjah. Počasi. Brez strahu. Z odprtimi očmi. Stephanus je zgrabil prvega za ramo in ga sunkovito obrnil proč. Mož ga sploh ni pogledal.

»Moja žena je tam spodaj,« je šepetal.

»Čaka me.«

Marek je medtem z vso močjo zadrževal dva mlada rudarja, ki sta se skušala preriniti proti temi. Toda vsakič, ko je iz globine prišel nov šepet, so postali močnejši. Kot da jih nekaj vleče od znotraj. Ursula je stala povsem pri miru. Gledala je v rov. Stephanus je opazil, da ne diha normalno.

»Ursula.«

Ni odgovorila. Nekaj v temi je prihajalo bliže. Zdaj so ga vsi slišali: vlečenje po mokrem kamnu, počasen zdrs, roke ali nekaj podobnega rokam po stenah. Mož v Gregorjevem plašču je tresoče zašepetal:

»Ne glejte ga predolgo.«

Stephanus je začutil isti hlad kot nekoč pri kamnitem vratarju. Toda to je bilo drugače. Tisto pod severom je bilo ogromno in oddaljeno. To ... To je bilo človeško blizu. Prva stvar, ki se je prikazala iz teme, je bila roka. Ne kamnita. Ne mrtva. Človeška. Toda predolga. Preveč blede. Prsti so bili tanki kot korenine in mokri od črne tekočine.

Nato druga roka. In potem obraz. Stephanusu je zastal dih. Gregor. Ali nekaj, kar je nekoč bilo Gregor. Njegov obraz je bil: suh, skoraj prosojen, oči pa popolnoma črne. Toda najhujši je bil izraz. Mir. Popoln mir človeka, ki je nehal bežati pred glasovi. Rudarji so padli na kolena. Nekateri jokali.

Drugi se smejali. Gregorjeva postava je počasi stopila iz rova. Gibala se je napačno. Premehko. Kot da telo ni več povsem njegovo. Stephanus je stopil pred Ursulo.

»To ni on.«

Toda Ursula ni odgovorila. Gledala je Gregorjev obraz. In v njenih očeh se je pojavila žalost. Ne groza. Žalost. Mož v Gregorjevem plašču je komaj stal.

»Poslušal ga je predolgo.«

Gregorjeva postava je nagnila glavo. In ko je spregovorila, je bil glas skoraj njegov. Skoraj.

»Hotel sem pomagati.«

Stephanusa je zbolelo v prsih. Ker je v teh besedah še vedno bil Gregor. Nekje zelo globoko. Postava je naredila še en korak. Črna tekočina se je premikala okoli njegovih nog kot živa senca.

»Tam spodaj ni bolečine.«

Rudarji so začeli vstajati. Počasi hoditi proti njemu. Ursula pa je prvič stopila naprej.

»Gregor.«

Postava je obstala. Za trenutek. Samo za trenutek. V črnih očeh se je nekaj premaknilo. Spomin. Mož v Gregorjevem plašču je zajel sapo.

»Še vedno je tam.«

Ursula je stopila bliže. Stephanus jo je hotel ustaviti. Toda njen glas je bil miren.

»Ne poslušaj ga.

Ti si ga poslušal zato, ker si hotel rešiti ljudi.« Gregorjev obraz se je rahlo stresel. Kot človek, ki skuša nekaj slišati skozi nevihto. Potem pa je iz globine rova prišel nov šepet. Mnogo glasov hkrati. In Gregorjevo telo se je sunkovito napelo. Črne oči so se ponovno zazrle v Ursulo. Tokrat mnogo globlje.

»Ti tudi poslušáš.«

Veter je planil skozi tabor. Bakle so skoraj ugasnile. In Stephanus je prvič razumel resnično nevarnost: stvari pod zemljo ne potrebujejo več vrat. Dovolj jim je človek, ki preveč želi rešiti druge.

107. poglavje — Cena poslušanja

Dež je lil po rudniškem taboru v dolgih sivih zavesah. Bakle so pokale v vetru. Blato je segalo do gležnjev. Rudarji pa so stali okoli Gregorjeve postave kot verniki okoli preroka. Stephanus je čutil, kako se vse ponovno nagiba proti istemu robu: ljudje, ki poslušajo, glasovi, ki obljubljajo mir, nekdo, ki hoče rešiti druge, in tema, ki se nauči govoriti skozi sočutje.

Gregorjeva črna pogleda sta bila uprta v Ursulo.

»Ti razumeš osamljenost.«

Ursula je ostala pri miru.

»Da.«

Stephanus je ob teh besedah skoraj planil proti njej.

»Ne govori z njim.«

Toda Ursula ni odmaknila pogleda.

»Ampak osamljenost ni isto kot praznina.«

Tišina. Črna tekočina okoli Gregorjevih nog se je počasi ustavila. Kot da poslušá tudi sama. Rudarji okoli njih so otrpnili. Mož v Gregorjevem plašču je komaj dihal.

»Ne prepiraj se z njim.«

Ursula pa je naredila še korak bliže.

»Ti ne kličeš ljudi zato, ker jih sovražiš.«

Gregorjev obraz se je za trenutek premaknil. Majhen trzlaj. Spomin. Stephanus je to videl. Nekje globoko v tej stvari ... je Gregor še vedno slišal. Toda potem je iz rova ponovno prišel šepet mnogih glasov. Gregorjevo telo se je sunkovito napelo. Črna tekočina je zaplavala po blatu kot žive žile.

»LJUDJE PRIHAJAJO SAMI.«

Glas ni bil več samo Gregorjev. Bil je: ženski, otroški, star, utrujen. Mnogo glasov v enem. Rudarjeva žena se je ponovno oglasila iz globine:

»Tukaj ni več žalosti.«

Nekaj rudarjev je začelo jokati. Eden je stopil naprej. Stephanus ga je zadržal. Mož se je iztrgal z neverjetno močjo.

»Pusti me! Moj sin je tam!«

In Stephanus je razumel to ne jemlje ljudi na silo. in Ponuja jim nekaj, česar življenje ni.

Ursula je pogledala Gregorja z izrazom, ki ga Stephanus ni poznal. Ne strah. Ne usmiljenje. Razumevanje. To ga je prestrašilo bolj kot vse drugo.

»Ti si hotel utišati bolečino,« je rekla.

Gregorjeva postava je obstala. Veter je zavijal med rudniškimi stolpi.

»In zdaj jo zbiraš.«

Tišina. Črne oči so se za trenutek zaprle. Potem je Gregorjev glas prišel tišje. Bolj človeško.

»Tam spodaj nihče ni sam.«

Stephanusu je skoraj počilo srce. Ker je v teh besedah slišal nekaj strašno resničnega. Koliko ljudi bi šlo v temo samo zato, da ne bi bili več sami? Mož v Gregorjevem plašču je šepnil:

»Zato ga nisem mogel zapreti.«

Ursula je zelo počasi pokleknila v blato pred Gregorjem. Stephanus je planil proti njej.

»NE.«

Toda ona je samo položila roko na črno tekočino. Vsi so zadržali dih. Tekočina se ni premaknila. Ursuline oči so se zaprle. In Stephanus je videl, kako se ji obraz spremeni: žalost, utrujenost, tisoči odmevi tujih spominov. Ko je ponovno odprla oči, so bile polne solz.

»Toliko jih je.«

Gregorjev obraz se je stresel.

»Poslušam jih.«

»Ne.«

Ursula je zmajala z glavo.

»Nosiš jih.

In toneš skupaj z njimi.« Tišina. Dež. Veter. Oddaljeno kapljanje iz rova. Potem pa je Ursula rekla nekaj, zaradi česar je vse obstalo:

»Gregor ... ti nisi vrata.

Samo človek si, ki predolgo ni znal nehati poslušati.«

108. poglavje — Človek pod glasovi

Za trenutek je ves rudniški tabor obstal. Kot da je celo dež za sekundo padal počasneje. Gregorjeva postava je nepremično gledala Ursulo. Črna tekočina okoli njegovih nog se ni več premikala. Šepeti iz rova so utihnili. Rudarji niso dihali. Stephanus je čutil, kako mu srce razbija v prsih. Ker je prvič po dolgem času videl nekaj, česar ni pričakoval: dvom.

V Gregorjevem obrazu. V temi pod njim. V stvari, ki je govorila skozi njega. Ursula je ostala na kolenih v blatu. Njena roka je še vedno počivala na črni tekočini. Stephanus je hotel planiti k njej, jo odvreči stran, jo zaščititi pred vsem tem. Toda nekaj ga je ustavilo. Ne strah. Razumevanje, da nekaterih bitk človek ne more izbojevati namesto drugega.

Gregorjev glas je prišel tišje. Skoraj zlomljeno.

»Če ne poslušam ... potem ostanejo sami.«

Ursuline oči so se napolnile s solzami.

»Gregor.«

Veter je sunkovito obrnil dež čez rudniški vhod.

»Ti nisi odgovoren za vso bolečino sveta.«

Tišina. Potem je iz rova prišel nov šepet. Tokrat drugačen. Oster. Nestrpen.

»OSTANI.«

Črna tekočina se je sunkovito premaknila okoli Gregorjevih nog. Mož v Gregorjevem plašču je planil korak nazaj.

»Ne mara tega.«

Ursula pa ni odmaknila pogleda.

»Seveda ne.«

Gregorjev obraz se je spačil od bolečine. Roke so se mu začele tresti. Črne oči so utripale med temo in nečim človeškim. Stephanus je videl: Gregor se bori. Ne proti pošasti. Proti občutku, da mora nositi vse. Rudarji okoli njih so začeli nemirno šepetati. Nekateri so ponovno gledali proti rovu. Drugi proti Gregorju.

Kot ljudje, ki ne vedo več, komu pripada njihov strah. Ursula je počasi vstala. Črna tekočina se je umaknila izpod njenih rok.

»Poslušaj jih zato, ker si dober človek.«

Gregor je zaprl oči. Iz njih so začele teči črne solze.

»Potem zakaj jih ne morem pustiti?«

Stephanus je ob teh besedah začutil nekaj skoraj neznosnega. Ker vprašanje ni pripadalo samo Gregorju. Pripadalo je: vsem ljudem, ki rešujejo druge, vsem, ki ostanejo budni predolgo, vsem, ki mislijo, da morajo sami nositi temo. Ursula je naredila zadnji korak proti njemu. Stephanus je zadržal dih.

Njena roka se je zelo počasi dotaknila Gregorjevega obraza. Črna tekočina je planila navzgor — in potem obstala. Kot da nekaj v globini ne razume tega dotika. Ursulin glas je bil komaj slišen:

»Ker si pozabil, da človek ne more ostati človek, če ves čas posluša samo temo.«

Tišina. Globoka. Težka. Potem pa se je zgodilo nekaj skoraj neopaznega. Gregor je zajel sapo. Pravo. Človeško. Črne oči so za trenutek postale sive. Samo za trenutek. Toda dovolj. Mož v Gregorjevem plašču je planil na kolena.

»Sveti bog ...«

Iz rova je zadonel besen krik mnogih glasov. Črna tekočina se je začela umikati nazaj proti temi. Ne hitro. Jezno. Kot morje, ki izgublja obalo. Gregor pa je obstal sredi dežja, tresoč se kot človek po dolgi bolezni. In prvič po mnogih letih ... je izgledal utrujen bolj kot karkoli drugega.

109. poglavje — Ko se tema umakne

Črna tekočina je počasi drsela nazaj v tretji rov. Po blatu. Čez kamne. V temo, iz katere je prišla. Toda med umikanjem je še vedno šepetala: imena, izgubljene glasove, obljube tišine, obljube, da nihče ne bo več sam. Rudarji so si pokrivali ušesa. Nekateri jokali. Drugi padli na kolena od izčrpanosti.

Stephanus je stal nekaj korakov stran od Ursule in Gregorja, pripravljen, da jo zgrabi in potegne proč ob najmanjšem znaku nevarnosti. Toda Ursula se ni umaknila. Njena roka je še vedno počivala na Gregorjevem obrazu. Gregorjeve oči so se počasi vračale: iz črne v sivo, iz praznine v utrujenost, iz poslušanja v bolečino.

In ko je končno zares pogledal Ursulo, je Stephanus vedel, Gregor se je vrnil. Vsaj del njega. in Gregor je zadrževal.

Kot človek, ki prvič po dolgem času čuti mraz.

»Tako glasni so bili.«

Ursula je počasi umaknila roko.

»Vem.«

Gregor je pogledal proti rovu. Iz teme je še vedno prihajalo oddaljeno dihanje. Toda zdaj mnogo globlje. Mnogo dlje. Kot nekaj, kar se ponovno umika pod zemljo. Mož v Gregorjevem plašču je stopil bliže. V očeh je imel skoraj neverje.

»Kako si to naredila?«

Ursula ga je pogledala utrujeno.

»Nisem utišala teme.«

Pogledala je Gregorja.

»Samo spomnila sem ga, da ni sam.«

Tišina. Stephanusu so te besede zadele globlje kot vsi glasovi pod zemljo. Ker je razumel: stvari iz teme vedno zmagujejo najlažje tam, kjer ljudje ostanejo sami s svojo bolečino. V tistem trenutku je iz rova zadonel še zadnji udarec. Močan. Besen. Potem pa ... nič. Nobenega petja. Nobenega šepeta. Samo dež.

Celoten tabor je nekaj trenutkov stal v popolni tišini, kot ljudje po dolgi bolezni. Nadzornik rudnika je počasi stopil naprej. Njegov obraz je bil siv in star.

»Ali je konec?«

Gregor je dolgo gledal vhod v tretji rov. Potem je tiho odgovoril:

»Za zdaj.«

Nadzornik je zaprl oči od olajšanja. Gregor pa je dodal:

»Zasujte spodnji rov.

In če boste še kdaj slišali petje ... nehajte kopati.« Mož je počasi prikimal. Tokrat brez ugovaranja. Do jutra je dež ponehal. Rudarji so v tišini nosili kamenje in les ter zapirali vhod v tretji rov. Nihče ni več govoril o bogastvu pod zemljo. Nihče ni več želel kopati globlje. Strah je včasih boljši čuvaj kot modrost.

Stephanus je sedel ob ognju med barakami in opazoval Ursulo. Bila je izčrpana. Toda mirna. Gregor je sedel poleg nje, zavrt v odejo. Prvič po dolгих letih je izgledal samo kot utrujen popotnik. Mož v Gregorjevem plašču je pristopil tik pred njihovim odhodom. V rokah je držal star lantern.

»Moje ime je Elias.«

Stephanus ga je samo opazoval. Elias je pogledal Gregorja.

»Oprosti.«

Gregor je dolgo molčal. Potem:

»Naslednjič ne poslušaj sam.«

Elias je sklonil glavo. Kot učenec pred človekom, ki je preživel isto napako. Ko so zapuščali rudniško dolino, je sonce prvič po mnogih dneh prebilo oblake. Ursula je hodila med Stephanusom in Gregorjem. Tiho. Potem pa je vprašala:

»Ali mislite, da bo pod zemljo kdaj res tiho?«

Gregor je pogledal oddaljene rudniške vhode. Temne odprtine v gori. Dolgo ni odgovoril. Na koncu pa je rekel:

»Ne.

Ampak mogoče ljudem ni treba vedno odgovoriti.«

110. poglavje — Kar ljudje izberejo slišati

Pot iz vzhodnih rudnikov je bila počasna. Ne zaradi utrujenosti. Zaradi tišine med njimi. Stephanus je hodil ob Ursuli in Gregorju skozi mokre gozdove, kjer je sonce med vejami prvič dišalo po poznem poletju namesto po dežju in zemlji. Nihče ni govoril o tretjem rovu. Toda vsi so ga nosili s sabo. Mladi Elias je ostal v rudniški dolini.

Pred odhodom je Gregorju obljubil da bodo zasuli spodnje tunele, da ne bodo več kopali po petju, da bodo ljudi opozarjali. in Gregor je ob tem samo utrujeno prikimal.

Ker je vedel nekaj, česar Elias še ni: vsaka generacija misli, da bo poslušala previdneje kot prejšnja. Tretji večer poti so se ustavili ob stari razpadajoči kapeli sredi gozda. Majhen kraj: razpokan zvonik, mah na kamnih, star vodnjak, poln listja. Stephanus je pripravljaj ogenj, ko je Ursula nenadoma obstala ob zidu kapele.

Na kamnu je bil skoraj zabrisan simbol. Krog. Križ. Tri črte. Zelo star. Prsti časa so ga skoraj izbrisali. Gregor je stopil k njej. Dolgo sta gledala znamenje brez besed. Potem je Ursula tiho vprašala:

»Koliko jih je še?«

Gregor se je naslonil na hladen kamen.

»Preveč.«

Veter je premikal visoko travo okoli kapele. Gregor je zelo počasi nadaljeval:

»Ampak večina ni več nevarnih.«

Stephanus je dvignil pogled od ognja.

»Kako to misliš?«

Gregor se je grenko nasmehnil.

»Ker jih je svet pozabil.«

Tišina. To je bilo skoraj ironično: vse življenje so se bali pozabe, na koncu pa je prav pozaba pogosto zaprla vrata bolje kot kamen. Tisto noč Ursula ni mogla spati. Stephanus jo je našel pri vodnjaku za kapelo. Gledala je odsev lune v črni vodi.

»Poslušaj?« jo je vprašal tiho.

Ursula je zmajala z glavo.

»Samo razmišljam.«

Stephanus je sedel poleg nje. Dolgo sta molčala. Potem je Ursula rekla nekaj, zaradi česar je ponovno začutil tisti stari mraz:

»Mislim, da stvari pod zemljo niso vedno lačne ljudi.«

Stephanus jo je pogledal.

»Kaj pa potem?«

Ursula je opazovala mirno gladino vodnjaka.

»Mislim, da so lačne tega, da jih nekdo sliši.«

Veter je zapihal skozi drevesa. Stephanus ni odgovoril. Ker je v teh besedah bilo nekaj strašno človeškega. Naslednje jutro je Gregor izginil. Na mestu ob ognju je ostala samo njegova odeja in majhen zavoj pergamentov. Stephanus je planil pokonci.

»Gregor!«

Toda Ursula je že vedela. Stala je ob robu gozda in gledala vzhodno pot.

»Šel je ponoči.«

Stephanus je stisnil čeljust.

»Zakaj bi odšel brez besed?«

Ursula mu je podala enega izmed pergamentov. Na njem je bil Gregorjev zapis: Če ostanem predolgo na enem mestu, začnem poslušati stvari, ki niso več tam. Nekateri ljudje niso narejeni za mir, ampak za to, da hodijo med njim in temo. Stephanus je dolgo držal zapis v rokah. Jeza. Žalost. Razumevanje. Vse hkrati.

Ursula pa je gledala v gozd, kjer je Gregor izginil.

»Še vedno misli, da mora nekje nekoga rešiti.«

Stephanus je hotel reči, da Gregor pretirava. Da svet lahko preživi tudi brez čuvajev. Toda spomnil se je: severa, tretjega rova, ljudi, ki so samo želeli še enkrat slišati svoje mrtve. In ni rekel ničesar. Ker je mogoče res obstajajo ljudje, ki ostanejo budni zato, da lahko drugi mirno spijo.

111. poglavje — Legende ob ognju

Po Gregorjevem odhodu je gozd okoli stare kapele deloval praznejši. Kot da je s seboj odnesel del sence, ki jih je spremljala zadnja leta. Stephanus in Ursula sta nadaljevala pot proti domu sama. Tokrat brez: rogov pod zemljo, petja iz rogov, ali korakov v temi. Samo: veter, ceste, utrujeni konji, in svet, ki je še naprej živel svoje običajno življenje.

Toda Stephanus je opazil nekaj novega. Kamor koli sta prišla, so ljudje pripovedovali zgodbe. Ne iste. Nikoli popolnoma iste. V eni vasi so govorili o: »črnem rudarju«, ki je poslušal mrtve pod zemljo.

Drugje: o »deklici iz severa«, ki je zaprla kamnita vrata. V neki gostilni pa je star mornar prisegal, da je videl: mrtvo ladjo brez posadke daleč na severnem morju. Ursula je te zgodbe poslušala tiho. Včasih z žalostjo. Včasih z rahlim nasmehom. Stephanus pa je počasi razumel nekaj pomembnega: svet si vedno izmisli način, da resnico spremeni v nekaj, kar lahko prenese.

Nekega večera sta se ustavila v majhni vasi pod hribi. Gostilna je bila polna ljudi, ki so zaradi nevihte iskali zavetje: trgovci, vojaki, kmetje, popotniki. Ob ognju je mlad fant pripovedoval zgodbo skupini otrok.

»... in potem je čuvaj zaprl vrata s svojim lastnim srcem ...«

Otroci so ga poslušali z odprtimi usti. Stephanus je pogledal Ursulo. Ona pa je gledala plamene.

»Je narobe, da se zgodbe spreminjajo?« jo je vprašal.

Ursula je dolgo razmišljala. Potem:

»Mogoče je to edini način, da ostanejo žive.«

Tišina. Mlad fant ob ognju je nadaljeval:

»In če ponoči zaslišiš petje pod zemljo, si zamaši ušesa in steci domov.«

Otroci so se prestrašeno zasmeli. Ena deklica pa je vprašala:

»Ali je to res?«

Fant je pomembno prikimal.

»Moj dedek pravi, da je.«

Stephanus je skoraj nehote pogledal Ursulo. Ona pa se je samo rahlo nasmehnila. Ker sta oba vedela: nekje med lažjo in resnico ljudje pogosto najdejo ravno dovolj modrosti, da preživijo. Pozno ponoči je Stephanus sedel sam pred gostilno. Nevihta je odhajala proti severu. V daljavi je občasno zagrmelo.

Ursula je stopila ven in sedla poleg njega. Nekaj časa sta samo poslušala dež, ki je kapljal s strehe. Potem je Stephanus vprašal:

»Ali misliš, da Gregor še vedno posluša temo?«

Ursula je pogledala proti črnim hribom.

»Da.«

»In ali misliš, da bo kdaj nehal?«

Dolga tišina. Veter je premikal mokre veje nad njima. Potem je Ursula zelo tiho odgovorila:

»Mogoče nekateri ljudje ne hodijo proti temi zato, ker jo ljubijo.

Ampak zato, ker nočejo, da bi kdo drug hodil vanjo sam.« Stephanus je zaprl oči. In prvič po zelo dolgem času ni pomislil na vrata. Pomislil je na ljudi: na Lucijana, na Gregorja, na vse utrujene čuvaje, na tiste, ki poslušajo predolgo, in na tiste, ki druge pravočasno pokličejo nazaj domov. Nevihta je počasi izginjala proti daljnemu severu.

In neke pod svetom ... so nekatere stvari še vedno čakale. Toda nad njimi so ljudje še naprej: kurili ognje, pripovedovali zgodbe, ljubili, žalovali, in drug drugega učili, kdaj je treba nehati poslušati temo.

112. poglavje — Glasovi, ki ostanejo v krvi

Ko sta se Ursula in Stephanus vrnila domov, je bila dolina že skoraj jesenska. Megle so zjutraj ležale nizko nad reko. Polja so rumenela. Noči pa so ponovno postajale dolge. Elizabetha ju je objela na pragu hiše brez vprašanj. Kot človek, ki se je naučil: če se nekdo vrne živ, je to včasih dovolj. Toda Stephanus je opazil nekaj pri Ursuli.

Nekaj zelo majhnega. Včasih je med delom nenadoma obstala. Ne dolgo. Samo za trenutek. Kot da posluša oddaljen spomin. Nikoli ni rekla ničesar. In Stephanus ni vprašal. Ker je vedel: nekaterih tišin človek ne sme prehitro razbiti. Minevali so tedni. Življenje je ponovno dobilo svojo staro obliko: drva za zimo, kruh v peči, veter v travi, dim nad dolino.

Toda zgodbe so prihajale še naprej. Popotniki so govorili: o zaprtih rudnikih na vzhodu, o ljudeh, ki nočejo več kopati ponoči, o skrivnostnem možu v temnem plašču, ki opozarja rudarje pred globokimi rovi. Gregor je postal legenda še preden je postal star. Stephanus se je ob tem včasih grenko nasmehnil.

Svet zelo hitro spremeni ljudi v zgodbe. Nekega večera pa je Ursula med večerjo nenadoma vprašala:

»Ata ... ali misliš, da se spomin lahko deduje?«

Hiša je utihnila. Elizabetha je počasi odložila žlico. Stephanus je dolgo gledal hčer.

»Kako misliš?«

Ursula je iskala prave besede.

»Ne kot zgodba.

Bolj kot občutek.« Veter je stresel okno.

»Kot da nekateri ljudje že od rojstva nosijo stvari, ki jih nikoli niso doživeli.«

Stephanus je začutil star hlad. Ker je pomislil: na Ursulo, na prve poslušalce, na vse ljudi, ki so slišali petje hitreje kot drugi. Elizabetha pa je zelo tiho rekla:

»Mogoče ljudje ne podedujejo spominov.

Mogoče podedujejo praznine.« Tišina. To je bilo eno tistih stavkov, ki ostanejo v človeku. Tisto noč Ursula ni mogla spati. Stephanus jo je našel zunaj pri reki. Luna je svetila skozi meglo in voda je bila skoraj črna. Ursula je stala povsem pri miru.

»Si kaj slišala?« je vprašal.

Počasi je zmajala z glavo.

»Ne.«

Potem pa dodala:

»Ampak včasih mislim, da bodo ljudje vedno nekaj iskali pod zemljo.

Tudi če ne vedo več zakaj.« Stephanus se je naslonil na staro vrbo ob reki.

»To je verjetno res.«

Ursula ga je pogledala.

»Zakaj?«

Dolgo je molčal. Potem pa zelo počasi odgovoril:

»Ker človek težko sprejme, da nekatere stvari nimajo odgovora.«

Veter je premikal gladino reke. Nekje daleč je zalajal pes. Ursula pa je zaprla oči in za trenutek samo poslušala običajen svet: vodo, veter, nočne ptice. Potem se je rahlo nasmehnila.

»Mogoče je včasih dovolj, da samo nekdo ostane ob tebi v temi.«

Stephanus ni odgovoril. Samo položil ji je roko na ramo. In skupaj sta stala ob reki, med svetom živih in vsem, kar je vedno čakalo pod njim.

113. poglavje — Prvi sneg nove zime

Prvi sneg je tisto leto padel zgodaj. Veliki tihi kosmi so počasi prekrivali dolino: strehe, poti, gole veje, in stare sledi ob reki. Stephanus je zjutraj cepil drva pred hišo, ko je opazil Ursulo pri oknu. Pisala je. Že dolgo ni več samo risala zemljevidov ali zapisovala zgodb drugih ljudi. Njene knjige so postajale nekaj več: mešanica spominov, opozoril, in čisto navadnih trenutkov.

Kot da skuša med vse teme sveta shraniti tudi stvari, zaradi katerih je svet vreden rešiti. Elizabetha je to opazovala tiho. Nekega večera je Stephanusu rekla:

»Piše, kot da se boji pozabe.«

Stephanus je dolgo gledal ogenj. Potem:

»Mogoče se vsi bojimo.«

Sredi zime je v dolino prišla skupina potujočih menihov. Iskali so prenočišče zaradi snežnega viharja. Stephanus jih je sprejel brez vprašanj, tako kot nekoč popotnike pred njimi. Eden izmed menihov je bil zelo star. Tako star, da je njegov glas zvenel kot šumenje suhega papirja. Ko je med večerjo zagledal simbol v eni izmed Ursulinih knjig, je zelo počasi dvignil pogled.

Krog. Križ. Tri črte. Tišina pri mizi je postala težka.

»Od kod poznate ta znak?« je vprašal.

Ursula ni odgovorila takoj.

»Dolga zgodba.«

Starec se je grenko nasmehnil.

»Najnevarnejše stvari vedno ostanejo.«

Stephanus je začutil staro napetost v prsih. Menih pa je nadaljeval:

»Na severu obstaja samostan, kjer so včasih zapisovali zgodbe o ljudeh, ki so poslušali zemljo.«

Ursula in Stephanus sta si izmenjala pogled. Starec je počasi pil topel čaj.

»Večina zapisov je zgorela pred stoletji.«

Veter je stresel polkna. Potem pa je menih zelo tiho dodal:

»Nekateri pa pravijo, da določeni glasovi ne ostanejo samo pod zemljo.

Ostanejo tudi v krvi družin.« Elizabetha je otrpnila. Ursula pa je samo mirno vprašala:

»Ali ste jih vi kdaj slišali?«

Stari menih je dolgo molčal. Predolgo. Potem:

»Enkrat.

In celo življenje sem molil, da jih ne bi več.« Tisto noč je sneg padal brez prestanka. Menihi so spali v skupni sobi ob peči, Stephanus pa ni mogel zaspati. Našel je Ursulo zunaj pod nadstreškom. Sneg ji je počasi pobeljeval lase.

»Razmišljaš o tem, kar je rekel.«

Ni bilo vprašanje. Ursula je prikimala.

»Mogoče imajo nekateri ljudje vrata v sebi še preden jih prvič slišijo.«

Stephanus je čutil, kako ga stiska v prsih.

»Ti nisi vrata.«

Ursula ga je pogledala z žalostnim, skoraj odraslim mirom.

»Ne več.«

Tišina. Veter je nosil sneg čez dvorišče v dolgih belih spiralah. Potem pa je Ursula vprašala nekaj, zaradi česar je Stephanus dolgo ostal brez besed:

»Ata ... če bi vedel, kaj me čaka, bi me še vedno želel imeti?«

Vprašanje ga je zadelo globlje kot vsi glasovi pod zemljo. Stephanus je stopil k njej in jo brez besed objel. Dolgo. Močno. Potem pa ji je tiho odgovoril v lase:

»Vedno.

Tudi če bi moral še enkrat skozi vso temo sveta.«

114. poglavje — Kar ostane po strahu

Po tisti noči je sneg padal še tri dni. Dolina je utihnila pod debelo belo odejo: poti so izginile, reka je postala počasna in temna, svet pa se je skrčil na toploto hiše, ogenj in bližino ljudi. Menihi so ostali dlje, kot so načrtovali. Stari menih je veliko časa preživel ob Ursulinih knjigah. Ni jih bral kot učenjak.

Bolj kot človek, ki v njih išče nekaj, kar je nekoč skoraj izgubil. Nekega jutra je sedel ob oknu in zelo tiho rekel:

»Večina ljudi misli, da je največja moč v tem, da odpreš skrivnost.«

Pogledal je snežni metež zunaj.

»Ampak prava modrost je pogosto v tem, da jo znaš pustiti zaprto.«

Gregor bi se ob tem verjetno grenko nasmehnil. Stephanus pa je samo gledal plamene. Ker je vedel: te besede so preproste samo za ljudi, ki nikoli niso slišali petja pod zemljo. Ko se je vreme izboljšalo, so menihi nadaljevali pot proti severu. Pred odhodom je stari menih Ursuli podal majhen zavoj. V njem je bil star lesen obesek: krog, križ, tri črte.

Toda znak je bil skoraj izbrisan od časa.

»Kaj je to?« je vprašala.

Menih se je nasmehnil utrujeno.

»Nekoč smo mislili, da nas simboli varujejo.«

Veter je premikal sneg okoli njegovih nog.

»Zdaj mislim, da nas varujejo predvsem ljudje.«

Ursula je dolgo držala obesek v dlani. Potem je vprašala:

»Ali ste še vedno prestrašeni?«

Stari menih je pogledal proti zasneženim hribom. In po dolgem molku odgovoril:

»Vsak človek, ki je enkrat resnično pogledal v temo, nosi malo strahu do konca življenja.«

Rahlo se je nasmehnil.

»Ampak to še ne pomeni, da ne more živeti naprej.«

Po njihovem odhodu je v hiši ostala čudna tišina. Ne prazna. Mirna. Stephanus je nekega večera sedel z Ursulo ob ognju, medtem ko je Elizabetha spala v sosednjem prostoru. Ursula je listala po svojih zapiskih. Na eni strani je Stephanus zagledal stavek: Najhujša vrata niso pod zemljo. Najhujša so tista, ki jih človek odpre, ko verjame, da mora vse nositi sam.

Dolgo je gledal zapis. Potem vprašal:

»To si napisala o Gregorju?«

Ursula je počasi zaprla knjigo.

»O mnogih ljudeh.«

Tišina. Ogenj je tiho prasketal. Potem pa je Ursula zelo mirno rekla:

»Mislim, da stvari pod zemljo nikoli niso popolnoma razumele ljudi.«

Stephanus jo je pogledal.

»Zakaj?«

Rahlo se je nasmehnila.

»Ker še vedno mislijo, da je največja človeška slabost strah.«

Pogledala je proti sobi, kjer je Elizabetha spala. Potem proti njemu.

»Ampak največja moč ljudi je pogosto ravno to, da ostanejo drug ob drugem, tudi ko jih je strah.«

Stephanus je začutil nekaj toplega in bolečega hkrati. Ker je razumel: vsa vrata, vsi poslušalci, vse globine sveta ... na koncu niso bile premagane z močjo. Ampak s tem, da nekdo ni pustil drugega samega v temi. Zunaj je veter nosil sneg čez zimsko dolino. In globoko pod zemljo so nekatere stvari še vedno čakale.

Toda nad njimi so ljudje prižigali ognje, pisali zgodbe in učili otroke.

in se znova in znova vračali drug k drugemu. Kot da je prav to najstarejši odgovor proti temi.

115. poglavje — Pomlad, ki si jo zapomnijo

Ko je sneg končno skopnel, je dolina zadihala drugače. Reka je narasla od taljenja. Blato je požrlo stare poti. Ptice so se vrnile v krošnje. In Stephanus je nekega jutra ugotovil nekaj nenavadnega: prvič po mnogih letih se ni zbudil z mislijo na temo pod zemljo. Zbudil se je zaradi vonja kruha.

Elizabetha je že kurila peč. Ursula pa je sedela zunaj na pragu in pisala v svojo knjigo, medtem ko ji je veter obračal lase čez obraz. Navaden trenutek. In ravno zato skoraj svet. Spomladi je v dolino prišlo več ljudi kot običajno: trgovci, popotniki, vojaki, romarji. Svet se je premikal naprej. Zgodbe tudi.

Nekateri so govorili o vojnah. Drugi o kugi v južnih mestih. Tretji o rudnikih, ki so jih zaprli zaradi čudnih nesreč. Toda vsake toliko ... je nekdo omenil tudi kaj drugega: petje v starih tunelih, simbole na kamnih, človeka v temnem plašču, ki opozarja ljudi pred globokimi rovi. Gregorjeva senca je še vedno hodila po svetu.

Stephanus ni vedel, ali ga to žalosti ali pomirja. Nekega večera je Ursula sedela ob reki in opazovala sončni zahod. Stephanus je sedel poleg nje. Dolgo sta bila tiho. Potem je Ursula vprašala:

»Ali misliš, da bo nekega dne nekdo spet odprl velika vrata?«

Stephanus je pogledal reko, dolino in dim iz hiš.

Ljudi, ki so se vračali domov s polj. Dolgo je razmišljal. Potem pa odkrito odgovoril:

»Verjetno.«

Ursula ni izgledala presenečena.

»Tudi jaz.«

Veter je premikal travo ob vodi. Stephanus je nadaljeval počasneje:

»Ljudje vedno iščejo nekaj večjega od sebe.

Včasih boga. Včasih resnico. Včasih samo nekoga, ki bi jih razumel.« Ursula je zaprla knjigo.

»In včasih najdejo temo.«

Stephanus je prikimal.

»Ja.«

Tišina. Potem pa se je Ursula zelo rahlo nasmehnila.

»Ampak včasih najdejo tudi drug drugega.«

Stephanusa je ob teh besedah nekaj stisnilo v prsih. Ker je razumel: mogoče je to vse, kar človek na koncu res ima. Tisto noč je Ursula v svojo knjigo zapisala nov stavek. Stephanus ga je

po naključju prebral naslednje jutro: Če svet pod zemljo posluša naše strahove, potem ga najbolj utišajo trenutki, ko ljudje kljub strahu ostanejo skupaj.

Ni rekel ničesar. Samo položil roko na njeno glavo, ko je šla mimo njega. Ursula pa se je nasmehnila, kot da razume. Leta kasneje bodo ljudje pripovedovali mnogo različnih zgodb: o severnem poslušalcu, o tretjem rovu, o črni vodi, o kamnitem vratarju, o Gregorju, o deklici, ki je znala poslušati.

Večina zgodb bo napačnih. Nekatere pretirane. Druge pozabljene. Toda neke v njih bo ostalo nekaj resničnega: da pod zemljo vedno obstajajo stvari, ki čakajo. In da človek ne preživi zato, ker premaga vso temo — ampak zato, ker v njej ne ostane sam. Zvečer je veter tiho premikal drevesa nad dolino. Reka je tekla naprej proti morju.

Globoko pod zemljo pa so nekatere stare stvari še vedno sanjale o glasovih ljudi. Toda nad njimi je nekdo prižgal svetilko v oknu domače hiše. In za tisto noč je bilo to dovolj.

116. poglavje — Svetilka v oknu

Tistega večera je Ursula dolgo gledala svetilko na oknu. Majhen plamen. Komaj opazen v veliki temi sveta. Veter je nežno premikal zaveso, zloba pod zemljo pa se je zdela oddaljena skoraj kot stare sanje. Skoraj. Stephanus je sedel pred hišo in popravljал star lesen ročaj sekire. Elizabetha je v notranjosti pela tiho pesem, ki jo je Ursula poznala že od otroštva.

Navadno življenje. Toda zdaj so vsi vedeli: navadno življenje ni nekaj samoumevnega. Je nekaj, kar človek varuje. Vsak dan znova. Pozno ponoči je nekdo potrkal na vrata. Ne glasno. Trikrat. Počasi. Stephanus je takoj otrpnil. Ne zaradi strahu pred človekom. Zaradi spomina. Preveč stvari v njihovem življenju se je začelo s trkanjem v temi.

Elizabetha je pogledala proti vratom. Ursula pa je že vedela: nekdo zunaj nosi dolgo pot. Stephanus je odprl vrata. Pred hišo je stal deček. Morda dvanajstleten. Premočen. Bled. Bos. V rokah je držal zavito krpo.

»Prosim,« je zašepetal.

»Nisem vedel, kam drugam.«

Stephanus je začutil, kako mu je stisnilo srce. Ker so se skoraj vse njihove zgodbe začele s temi besedami. Ko so dečka posedli ob ogenj in mu dali topel čaj, je Ursula opazila krpo v njegovih rokah.

»Kaj nosiš?«

Fant je počasi razvil zavoj. V njem ni bilo zemljevida. Ne simbola. Ne stare knjige. Bil je zvonec. Majhen. Bronast. Počrnjen od časa. In ko ga je Stephanus zagledal, mu je zastal dih. Na njem je bil vrezan skoraj izbrisan znak: krog, križ, tri črte. Fant je opazil njihove obraze in prestrašeno vprašal:

»Vi ga poznate?«

Tišina. Ursula je zelo previdno prijela zvonec. Bil je hladen. Nenavadno hladen.

»Kje si ga dobil?«

Fant je pogledal v tla.

»V cerkvi pod hribom.«

Stephanus je začutil star mraz v hrbtu.

»Kakšni cerkvi?«

»Zaprta.«

Fant je začel govoriti hitro, kot ljudje, ki jih je strah, da bodo obmolknili o stari kapeli, o zvonjenju ponoči, o ljudeh, ki hodijo tja poslušat, o glasu pod tlemi., Elizabetha je zaprla oči. in Ursula pa ni odmaknila pogleda od zvonca.

»Si slišal zvoniti?«

Fant je prikimal. Počasi.

»Ampak zvon se nikoli ni premaknil.«

Tišina. Potem je Ursula zelo tiho rekla nekaj, zaradi česar je Stephanus ponovno začutil težo vseh let:

»Nekateri kraji ne kličejo z glasovi.

Nekateri kličejo s spomini.« Veter je zunaj ugasnil eno izmed svetilk. Soba je postala temnejša. Stephanus je pogledal Ursulo. Ne več deklice. Ne še povsem stare žene. Nekoga vmes. Nekoga, ki je razumel svet pod zemljo — in se kljub temu še vedno znal vrniti domov. Fant je nervozno vprašal:

»Ali je tam spodaj nekaj hudega?«

Dolga tišina. Potem je Ursula položila zvonec na mizo. In odgovorila z mirnim glasom:

»Najhujše stvari pogosto niso hudobne.

Samo predolgo čakajo, da jih nekdo sliši.«

117. poglavje — Cerkev pod hribom

Dečeku je bilo ime Tine. To so izvedeli šele pozno ponoči, ko je ogenj skoraj dogorel in je zunaj veter ponovno začel nositi meglo iz reke. Sedel je tesno ob peči, kot človek, ki že več noči ni spal zares. Stephanus ga je opazoval tiho. Prevečkrat je že videl tak pogled: utrujenost, strah, in nekaj hujšega — občutek, da ti nihče ne bo verjel.

Ursula pa je še vedno držala bronast zvonec v rokah. Ni ga stresla. Ni ga premaknila. Samo poslušala ga je. Kot da tudi tišina kovine nekaj skriva.

»Povej vse od začetka,« je končno rekel Stephanus.

Tine je pogoltnil slino.

»Kapela stoji pod starim hribom nad vasjo. Že dolgo je zaprta.«

»Zakaj?«

Fant je skomignil.

»Pravijo, da je strela ubila zadnjega duhovnika.«

Veter je stresel okna. Elizabetha je tiho dodala:

»Ljudje vedno rečejo strela.«

Tine tega ni razumel. Nadaljeval je: o nočnem zvonjenju, o ljudeh, ki hodijo poslušat pod kapelo, o tem, da se nekateri vračajo drugačni, in o stari ženi, ki sedi ob cerkvenem zidu ter govori z nekom pod tlemi. Stephanus je pogledal Ursulo. Ona pa je gledala samo zvonec.

»Kdaj se je začelo?«

»Po poplavah spomladi.«

Gregor bi ob teh besedah verjetno takoj razumel. Voda. Razpoke. Premaknjena zemlja. Stvari pod zemljo ne potrebujejo vedno velikih vrat. Včasih zadostuje razpokan temelj. Pozno ponoči, ko je Tine končno zaspal, sta Stephanus in Ursula ostala sama ob ognju. Zvonec je ležal med njima na mizi. Stephanus ga ni maral gledati.

Preveč ga je spominjal na stare znake, ki jih je svet vedno znova vračal nazaj.

»Ali ga slišiš?« je vprašal.

Ursula je počasi zmajala z glavo.

»Ne.«

Potem pa:

»Ampak čutim nekaj drugega.«

»Kaj?«

Dolga tišina. Ogenj je tiho prasketal.

»Žalovanje.«

Stephanus je začutil mraz.

»Kaj to pomeni?«

Ursula je zaprla oči.

»Ne kliče kot sever.

Ne kot tretji rov.« Položila je prste na bronasti zvonec.

»Ta kraj nekaj izgublja.«

Naslednje jutro je bila dolina zavita v gosto meglo. Tine jih je vodil po stari poti proti hribu nad svojo vasjo. Pot je bila ozka in razmočena od jesenskega dežja. Stephanus je hodil nekoliko pred Ursulo. Ne zato, ker bi jo lahko zares zaščitil. Ampak ker očetje včasih ne znajo drugače nositi strahu.

Ko so prvič zagledali kapelo, so vsi obstali. Majhna kamnita cerkev je stala na pobočju med golimi drevesi. Streha je bila napol podrta. Zvonik počen. Vrata pa zabita z deskami. Toda nekaj ni bilo prav. Stephanus je to začutil takoj. Tišina. Ne navadna tišina zapuščenega kraja. Preveč globoka. Kot da prostor zadržuje dih.

Ursula je zelo počasi stopila bliže. Potem obstala.

»Pod kapelo je votlo.«

Veter je zapihal skozi razbito zvonico. In nekje globoko pod kamni ... je nekaj zelo nežno pozvonilo.

118. poglavje — Zvon pod kamnom

Zvok ni prihajal iz zvonika. Prihajal je od spodaj. Nežen. Oddaljen. Kot majhen bronast glas iz globoke vode. Tine je planil korak nazaj.

»Slišite?!«

Stephanus je že držal nož v roki, čeprav je vedel, da kovina tukaj pomeni malo. Ursula pa je stala povsem pri miru. Poslušala je. Zvon je zazvonil drugič. Tokrat nekoliko dlje. In Stephanus je začutil nekaj, kar ga je prestrašilo bolj kot sami glasovi: žalost. Ne grožnje. Ne lakote. Žalost, tako globoka, da jo je skoraj čutil v kosteh.

Elizabetha je tiho zašepetala:

»Kot pogreb.«

Ursula je počasi prikimala.

»Da.«

Veter je nosil meglo okoli razbite kapele v dolgih belih trakovih. Tine je pokazal proti zadnjemu delu cerkve.

»Tam spodaj hodijo.«

»Kdo?«

Fant je pogoltnil slino.

»Ljudje, ki nekaj iščejo.«

Vrata kapele so bila zabita z debelimi deskami, toda nekdo jih je že večkrat poskušal odpreti. Na lesu so bile sveže praske. In med njimi vrezani simboli: krogi, črte, in majhni zvonovi. Stephanus je pogledal Ursulo.

»To ni isto.«

»Ne.«

Dotaknila se je starega kamna ob vhodu.

»Ta kraj ne želi govoriti.«

Tišina. Potem:

»Želi se spominjati.«

Stephanusu se je ob teh besedah skrčil želodec. Ker je vedel: včasih je spomin hujši od glasu. Ko so odstranili deske in odprli vrata, jih je zadela vlaga. Mrzel zrak iz podzemlja. Kapela je bila majhna: razpokan oltar, mokre klopi, ostanki starih ikon. Toda pod oltarjem ... je bila razpoka. Ozka kamnita stopnišča so vodila navzdol v temo.

Tine je začel tresti.

»Tja hodijo ponoči.«

Ursula je pokleknila ob rob stopnic. In takrat je zvon zazvonil tretjič. Veliko bližje. Tokrat so ga vsi slišali jasno. Ne z ušesi. Nekje globlje. Stephanus je nenadoma pomislil na: pogrebe, izgubljene ljudi, obraze mrtvih, ki jih ni več videl že leta. Korak nazaj je naredil skoraj instinktivno. Ursula pa je zaprla oči.

Ko jih je odprla, je bila bleda.

»Ne kliče mrtvih.«

»Kaj pa?« je vprašala Elizabetha.

Dolga tišina. Potem:

»Ljudi, ki niso nikoli nehali žalovati.«

Veter je sunkovito zaprl vrata kapele za njimi. Tine je zakričal. Stephanus se je obrnil — in videl, da niso več sami. V zadnjih klopih so sedeli ljudje. Tiho. Nepremično. Vaščani. Mokra oblačila. Prazni obrazi. Roke sklenjene kot pri molitvi. Kot da so tam sedeli že zelo dolgo. Ena stara žena je počasi dvignila glavo.

In Stephanus je začutil led v krvi. Ker so njene oči bile popolnoma bele. Ženska se je zelo nežno nasmehnila. Potem pa zašepetala:

»Končno je nekdo prišel poslušat zvon do konca.«

119. poglavje — Do konca zvonjenja

Kapela je postala nenaravno tiha. Nihče od vaščanov v zadnjih klopih se ni premaknil. Nihče ni mežikal. Samo sedeli so: mokri od megle, blede, z rokami v naročju kot pri maši za mrtve. Stephanus je počasi stopil pred Ursulo in Tinetom. Stara žena z belimi očmi pa se je še vedno smehljala. Ne zlobno.

To je bilo najhujše. Kot nekdo, ki je predolgo žaloval in končno našel nekaj, kar mu obljublja mir.

»Zvon nas spominja.«

Njen glas je bil tih kot prah. Ursula jo je opazovala brez besed.

»Na koga?«

Starka je zaprla oči. In ko je odgovorila, je Stephanus začutil, kako se mu v prsih nekaj boleče premakne.

»Na tiste, ki jih nismo mogli obdržati.«

Tišina. Nekje spodaj pod oltarjem je zvon ponovno zazvenel. Počasi. Globoko. In vsi vaščani v klopeh so istočasno izdihnil. Kot ljudje, ki poslušajo glas nekoga ljubljenega. Tine se je tresel.

»Vsako noč pridejo sem.«

Stephanus ni odmaknil pogleda od stare žene.

»Kako dolgo?«

Fant je pogledal v tla.

»Odkar je reka spomladi odnesla pokopališče.«

Tišina. Elizabetha je tiho zajela sapo. Zemlja. Voda. Razpoke. Vedno ista zgodba. Svet se odpre tam, kjer nekaj poč: kamen, spomin, človek. Ursula je počasi stopila mimo Stephanusa proti prvim klopem.

»Kdo je spodaj?«

Starka se je nasmehnila širše.

»Nihče.«

Potem pa zelo tiho:

»In vsi.«

Stephanus je začutil staro grozo pod kožo. Ker je razumel: to ni bitje. Ni poslušalec. Ni glas iz severa. To je kraj, kjer se žalovanje kopiči predolgo. Eden izmed vaščanov je nenadoma spregovoril, ne da bi odprl oči. Mlad moški. Morda komaj dvajsetleten.

»Tam spodaj lahko še enkrat slišiš njihov glas.«

Druga ženska je dodala:

»Samo enkrat.«

Tretji:

»Samo dokler zvoni.«

Ursula je pogledala razpoko pod oltarjem. Stephanus je vedel, da razume nekaj, česar drugi ne.

»To ni resnični glas mrtvih.«

Starka je počasi odprla bele oči.

»Ali je pomembno?«

To vprašanje je zadelo kapelo huje kot krik. Ker nihče ni znal odgovoriti. Stephanus je pomislil: koliko ljudi bi dalo vse, samo da še enkrat slišijo nekoga izgubljenega? Zvon spodaj je zazvonil še enkrat. Tokrat bližje kot prej. In Stephanus je zaslišal nekaj nemogočega. Svojega očeta. Ne besed. Samo smeh.

Kratek. Oddaljen. Topel. Otrpnil je. Ursula ga je takoj pogledala.

»Ne poslušaj.«

Toda že med njenimi besedami je začutil, kako ga nekaj vleče proti stopnicam pod oltarjem. Ne nasilno. Nežno. Kot spomin, ki prosi, da ga še enkrat pogledaš. Elizabetha je planila k njemu in ga prijala za roko.

»Stephanus.«

Njen glas ga je vrnil nazaj. Zvok očetovega smeha je izginil. Ostal je samo zvon. In praznina po njem. Stephanus je dihal prehitro. Zdaj je razumel: to ni kraj teme. To je kraj hrepenenja. In prav zato je nevaren. Ursula je stopila do stare žene. Povsem blizu.

»Koliko časa že sedite tukaj?«

Starka je pogledala proti razpoki pod oltarjem. Dolgo. Predolgo. Potem pa šepnila:

»Dokler ne pozabim njenega glasu.«

V kapeli je nastala tišina, težka kot kamen. Ursula pa je zaprla oči. In ko jih je ponovno odprla, je Stephanus v njenem obrazu videl nekaj strašno žalostnega: razumela je. Ker so nekateri ljudje pripravljeni izgubiti sebe, samo da jim ni treba izgubiti še zadnjega odmeva nekoga, ki ga ljubijo.

120. poglavje — Zadnji odmev

Zvon pod kapelo je še naprej zvonil. Počasi. V dolgih presledkih. Kot srce, ki noče nehati biti. Stephanus je stal sredi razpokanih klopi in skušal ne poslušati pregloboko. Toda po telesu je še vedno čutil tisti kratek trenutek: smeh svojega očeta, nekaj izgubljenega, nekaj, kar je hotel slišati še enkrat.

In prav zato ga je bilo strah. Ursula je to videla.

»Ne glej proti stopnicam.«

Stephanus je skoraj ježno izdihnil:

»Vem.«

Toda oba sta vedela: vedeti ni isto kot zdržati. Stara žena je še vedno sedela v prvi klopi. Bela očesa so bila uprta v temo pod oltarjem.

»Ko prvič zaslišiš zvon,« je zašepetala, »misliš, da je samo spomin.«

Njeni suhi prsti so se počasi premikali po obrabljenem lesenem križu.

»Drugič misliš, da si bil blagoslovljen.«

Zvon je zazvenel znova. Nekaj vaščanov je zaprlo oči v bolečem olajšanju. Starka pa je dokončala:

»Tretjič pa začneš živeti samo še za naslednji zvok.«

Tišina. Ursula je pogledala Stephanusa. In on je razumel: to ni kraj smrti. To je kraj ljudi, ki ne znajo več živeti brez svoje žalosti. Tine je skoraj šepetal:

»Moja mama prihaja sem vsako noč.«

Stephanus ga je pogledal.

»Koga je izgubila?«

Fantove oči so se napolnile s solzami.

»Mojega bratca.«

Elizabetha je tiho zaprla oči. V kapeli je nenadoma vse postalo še težje: mokri kamni, vonj plesni, zvonjenje iz globine, ljudje, ki sedijo med klopmi in čakajo na še en odmev svojih mrtvih. Ursula je stopila proti razpoki pod oltarjem. Stephanus jo je zadržal.

»Ne.«

Ona pa je zelo mirno rekla:

»Moram razumeti, kako kliče.«

Stopnice pod oltarjem so bile ozke in spolzke. Vlaga je kapljala po stenah. Z vsakim korakom navzdol je zvon postajal glasnejši — ne za ušesa, ampak za spomine. Stephanus je začel videvati obraze: Lucijana, Gregorja, starega kamnitega vratarja, celo ljudi, katerih imen se ni več spomnil. Vse izgubljeno je tukaj dobivalo glas.

Elizabetha je tiho zajokala nekje za njim.

»Slišim svojo sestro.«

Ursula se ni ustavila.

»Ne odgovarjaj.«

Spodaj se je odprla majhna podzemna kapela. Poplavljen. Voda je segala skoraj do kolen. Sredi nje pa je visel zvon. Majhen. Bronast. Počrnjen. Ni bil privezan na nič. In vendar se je

premikal sam. Zvonil brez dotika. Stephanusu je zastal dih. Ker je okoli njega v vodi ležalo na desetine predmetov: otroške igrače, prstani, razmočene knjige, fotografije, leseni križi.

Stvari mrtvih. Ursula je obstala.

»Reka jih je prinesla.«

Zvon je zazvonil še bližje. In Stephanus je ponovno zaslišal očetov glas:

»Sin.«

Kolena so mu skoraj klecnila. Toda Ursula je nenadoma zakričala:

»TO NISI TI.«

Zvok je za trenutek počil. Kot razpokan led. Voda v podzemni kapeli se je sunkovito premaknila. In Stephanus je prvič zares videl, kaj zvon počne. Ne kliče mrtvih. Ponavlja zadnje odmeve ljudi, ki jih živi nočejo izpustiti. Ursula je počasi stopila v mrzlo vodo. Stephanus jo je hotel ustaviti. Toda njen glas je bil miren.

»Če ga razbijemo, bodo prišli nazaj vsak večer poslušat tišino.«

Zvon je zazvonil močneje. Vaščani zgoraj so začeli moliti. Ursula pa je položila roko na bronasto površino. In zelo tiho rekla:

»Nihče ne more živeti samo od odmevov.«

121. poglavje — Tišina po zvonu

Ko se je Ursulina roka dotaknila bronastega zvona, je cela podzemna kapela zadrhtela. Ne močno. Kot vzdih. Voda okoli njih se je zazibala v počasnih krogih. Od sten so se odbijali šepeti: izgubljena imena, zadnji pozdravi, nedokončani stavki, glasovi ljudi, ki jih ni bilo več. Stephanus je čutil, kako ga vsak od teh zvokov vleče nekam nazaj: v otroštvo, v izgube, v vse, česar nikoli ni zares pokopal.

Zvon pa je pod Ursulino dlanjo še vedno tiho zvenel.

»Sin ...«

Očetov glas. Tokrat skoraj popolnoma resničen. Stephanusu so se oči napolnile s solzami. Korak je naredil naprej. Potem še enega. Ursula ga je pogledala. Ne prestrašeno. Žalostno.

»Če boš poslušal predolgo, ne boš več vedel, ali ga pogrešaš ... ali samo pogrešaš občutek, da še ni odšel.«

Te besede so ga ustavile. Kot udarec v prsi. Ker je vedel: imela je prav. Elizabetha je klečala ob vodi in jokala.

»Slišim jo.«

Ursula je pogledala proti njej.

»Vem.«

»Kako naj jo pustim?«

Tišina. Zvon je počasi zanihal. Novi glasovi. Novi spomini. Ursula je zaprla oči. Ko je spregovorila, je bil njen glas tih kot molitev:

»Ljudi ne izgubimo zato, ker utihne njihov glas.

Izgubimo jih, ko nehamo živeti naprej.« Voda v kapeli se je znova premaknila. In Stephanus je začutil nekaj nenavadnega: ne odpor, ne jezo. Kot da prostor sam posluša Ursulo. Kot da prvič nekdo govori jeziku žalovanja brez strahu. Nad njimi je iz zgornje kapele prihajalo počasno mrmranje vaščanov. Molitev.

Prošnja. Hrepenenje. Ursula je gledala bronasti zvon.

»Če ga utišamo na silo, bodo iskali drugega.«

Stephanus je počasi razumel. Tako kot pri severu. Tako kot pri rovih. Ljudje vedno znova odpirajo vrata tam, kjer najbolj boli.

»Kaj potem naredimo?«

Ursula je položila obe roki na zvon. V trenutku so vsi glasovi postali glasnejši. Stephanus je zaslišal: očetov smeh, Gregorjev utrujen glas, Lucijanov kašelj, celo Ursulo kot majhno deklico. Preveč. Mnogo preveč. Toda Ursula ni umaknila rok.

»Spomniti jih moramo, da je žalovanje nekaj, kar človek nosi med živimi.«

Bron na zvonu je začel pokati. Počasi. Tanke razpoke so lezle čez staro kovino. Zvon je zazvonil še zadnjič. Tokrat tako žalostno, da je Stephanus začutil, kako nekaj v njem skoraj počí skupaj z njim. Potem pa ... tišina. Prava tišina. Ne prazna. Mirna. Voda v podzemni kapeli se je umirila. Glasovi so izginili.

Ostal je samo zvok kapljanja s stropa. Elizabetha je počasi dvignila glavo. Vaščani zgoraj so nehali moliti. In Stephanus je prvič po dolgem času razumel razliko med: spominom, in ujetostjo v spominu. Bronasti zvon se je pod Ursulinimi rokami sesul. Ne v prah. V drobne temne koščke, ki so popadali v vodo kot stare solze.

Ursula je obstala s sklonjeno glavo. Izgledala je strašno utrujeno. Stephanus je planil k njej.

»Ursula.«

Ona pa se je samo naslonila nanj.

»Zdaj bodo morali žalovati med živimi.«

Zgoraj v kapeli je nekdo začel jokati. Drugi za njim. Potem tretji. Ne od obsedenosti. Od izgube. Prave. Človeške. In morda je bilo to prvič, da je ta kraj po dolgem času začel celiti namesto klicati. Ko so stopili nazaj proti površju, je skozi razbito streho kapele padala večerna svetloba. Megla okoli hriba se je počasi redčila.

Stephanus je pogledal Ursulo. Bleda. Utrujena. Živa. In razumel nekaj preprostega: tema pod zemljo ni vedno premagana takrat, ko jo uničiš. Včasih jo premagaš tako, da ljudi ponovno naučiš živeti brez nje.

122. poglavje — Ljudje, ki ostanejo

Ko so zapustili kapelo pod hribom, je bil zrak drugačen. Ne svetlejši. Ne varnejši. Toda lažji. Kot po dolgem joku. Vaščani so stali zunaj med meglo in mokrimi drevesi: izgubljeni, izčrpani, z rdečimi očmi. Nihče več ni poslušal pod zemljo. Prvič po dolгих mesecih so poslušali drug drugega. Tinejeva mati je sedela na kamnitem zidu pred kapelo in jokala v sinovem naročju. Ne tisto prazno jokanje ljudi, ki čakajo na še en glas iz teme.

Pravo jokanje. Stephanus je to opazoval tiho. In razumel nekaj, česar prej ni: včasih človek potrebuje bolečino nazaj, da lahko ponovno postane živ. Tisto noč jih je vaški župan prosil, naj ostanejo. Ne kot rešitelje. Ne kot svetnike. Kot ljudi, ki vedo, kako sedeti ob drugih ljudeh, ko pride tema. Vaščani so zakurili velik ogenj na trgu pod hribom.

Prvič po dolgem času so skupaj jedli. Skupaj govorili. Skupaj žalovali. Nekateri so pripovedovali zgodbe o mrtvih: o otrocih, ki jih je vzela reka, o ženah, ki jih je pobrala bolezen, o očetih, ki se niso vrnili iz vojne. In noben glas ni prišel iz zemlje. Samo iz ljudi. Ursula je sedela nekoliko stran od ognja in poslušala.

Stephanus je pristopil k njej.

»Si v redu?«

Počasi je prikimala. Toda videl je utrujenost v njenih očeh. Ne telesno. Globljo. Kot da vsakič, ko pogleda v temo drugih ljudi, odnese del nje s sabo. Sedel je poleg nje. Nekaj časa sta samo poslušala vas: smeh med solzami, pkanje ognja, veter v drevesih. Potem je Ursula tiho rekla:

»Veš, kaj je najtežje pri vseh teh krajih?«

Stephanus je zmajal z glavo. Ursula je gledala ljudi ob ognju.

»Da nikoli ne kličejo zaradi sovraštva.

Vedno zaradi nečesa, kar ljudje preveč ljubijo, da bi izpustili.« Stephanus je začutil, kako ga te besede zabodejo globoko. Ker je pomislil: na Gregorja, na starega moža v kapeli, na rudarje, na sebe, ko je slišal očetov glas. Tema ni vedno našla poti skozi zlobo. Včasih jo je našla skozi ljubezen, ki ni znala žalovati.

Pozno ponoči je k Ursuli pristopila Tinejeva mati. Oči je imela utrujene, toda prvič zares človeške. V rokah je držala majhen lesen konjiček.

»Bil je njegov.«

Ursula je molčala. Ženska pa je pogledala proti temni kapeli na hribu.

»Mislila sem, da če ga še enkrat slišim ... ga ne bom izgubila.«

Veter je premikal plamenice okoli trga. Ursula je zelo nežno odgovorila:

»Ljubezen ne izgine, ko glas utihne.«

Ženska je zajokala. Toda tokrat ni bilo nič praznega v njenem joku. Stephanus je opazoval prizor in prvič po mnogih letih začutil nekaj skoraj nenavadnega: upanje. Ne veliko. Ne junaško. Majhno človeško upanje. Da mogoče ljudje nikoli ne bodo nehali odpirati vrat v temo — ampak da se lahko vedno znova naučijo tudi vračati drug k drugemu.

Nad vasjo je veter počasi razganjal meglo. Kapela pod hribom je stala tiha in prazna. In nekje globoko pod svetom ... so stare stvari še vedno čakale na glasove ljudi. Toda tisto noč je nad njimi odmevalo nekaj močnejšega: ljudje, ki niso več žalovali sami.

123. poglavje — Dolga pot svetlobe

Naslednje jutro je bila vas pod hribom tiha. Ne mrtva tišina. Ne tista globoka praznina, ki jo puščajo stvari pod zemljo. Navadna jutranja tišina: dim iz dimnikov, mokre poti po nočnem dežju, oddaljeno kokodakanje kokoši, ljudje, ki počasi začenjajo nov dan. Stephanus je stal pred hišo župana in opazoval kapelo na hribu.

Vrata so bila odprta. Temna. Toda prazna. Tine je pristopil k njemu.

»Ali se bo zvon vrnil?«

Stephanus je dolgo gledal meglo med drevesi. Potem:

»Mogoče.«

Fant je pobledel. Stephanus pa je položil roko na njegovo ramo.

»Ampak zdaj veste, kaj poslušati prej.«

Tine ga ni razumel takoj. Toda Ursula, ki je stala nekoliko stran, se je zelo rahlo nasmehnila. Ker je razumela: če ljudje govorijo med seboj, temi ostane manj prostora. Pred odhodom so vaščani Ursuli hoteli dati darila: kruh, odeje, star srebrn križ, celo nekaj kovancev. Ona je sprejela samo eno stvar.

Majhen lesen zvonček, ki ga je izrezljal Tinetov mrtvi brat. Brez simbolov. Brez skrivnosti. Samo otroško delo. Stephanus jo je vprašal:

»Zakaj ravno ta?«

Ursula je zavrtela lesen zvonček med prsti.

»Ker ne kliče nikogar nazaj.«

Ko so zapustili vas, je veter odpihoval zadnje ostanke megle z doline. Pot jih je vodila skozi gozdove, kjer so bila drevesa že zlata od jeseni. Elizabetha je hodila nekoliko za njima, tišja kot običajno. Stephanus je to opazil.

»Kaj je?«

Dolgo ni odgovorila. Potem:

»Bojim se dneva, ko bo Ursula preveč podobna Gregorju.«

Te besede so ga zbolele. Ker je tudi sam kdaj pomislil isto. Ursula je hodila nekaj korakov pred njima: mirna, zamišljena, vedno nekoliko obrnjena proti tišinam sveta. Stephanus je dolgo molčal. Potem pa je rekel:

»Gregor je bil predolgo sam.«

Elizabetha ga je pogledala. On pa je nadaljeval:

»Ursula ni.«

Veter je premikal liste po poti kot valove. In mogoče je bila ravno to razlika, ki odloča med človekom in vrati. Tisto noč so prespali ob reki. Majhen ogenj. Mrzla voda. Zvezde nad drevesi. Ursula je sedela ob plamenih in zapisovala nekaj v svojo knjigo. Stephanus jo je opazoval.

»Kaj pišeš?«

Ona pa mu je brez besed podala odprto stran. Na njej je pisalo: Vsaka tema na svetu raste drugače. Nekatere rastejo iz lakote. Druge iz strahu. Najnevarnejše pa rastejo iz ljubezni, ki ne zna spustiti. Stephanus je dolgo gledal zapis. Potem dvignil pogled proti njej.

»In kaj jih ustavi?«

Ursula je pogledala ogenj. Plameni so se odražali v njenih utrujenih očeh.

»Drugi ljudje.«

Tišina. Reka je tekla mimo njih proti oddaljenemu morju. Veter je premikal krošnje. Nekje v temi je zapela nočna ptica. In Stephanus je prvič pomislil nekaj, česar si prej ni upal: mogoče svet nikoli ne bo popolnoma varen. Mogoče bodo pod njim vedno: vrata, zvonovi, poslušalci, odmevi. Toda dokler bodo ljudje: prižigali ognje, sedeli skupaj v noči, žalovali drug ob drugem, in drug drugega pravočasno poklicali nazaj iz teme ...morda tema nikoli ne bo ostala sama z njimi dovolj dolgo, da bi zmagala.

124. poglavje — Knjiga živih

Ko so se vrnil domov, je bila dolina že skoraj povsem jesenska. Megle so zjutraj ležale nad reko kot dolgi beli trakovi. Drevesa so izgubljala liste. Noči pa so postajale hladne in dolge. Toda hiša ... Hiša je še vedno dišala po: kruhu, dimu, suhem lesu, in ljudeh, ki se vračajo domov. Stephanus je nekega večera opazoval Ursulo pri mizi.

Pred njo so ležale stare Gregorjeve beležke, njene knjige, zemljevidi, in kup praznih listov., Pisala je dolgo v noč. Ne hitro. Previdno.

Kot nekdo, ki se boji, da bi napačne besede odprle napačna vrata. Elizabetha je tiho vprašala: »Kaj boš naredila z vsem tem?«

Ursula je nekaj časa molčala. Potem:

»Ne vem še.«

Pogledala je skozi okno v temo.

»Ampak mislim, da ne sme izginiti.«

Stephanus je ob teh besedah začutil star nemir.

»Znanje je nevarno.«

Ursula je prikimala.

»Pozaba tudi.«

Tišina. To je bil problem vsega: če ljudje pozabijo, začnejo znova kopati; če se spomnijo preveč, začnejo poslušati. Nekaj dni kasneje je Ursula začela prepisovati zgodbe. Ne samo o: vratih, rovih, zvonovih, in poslušalcih. Pisala je tudi o: ognjih med nevihtami, ljudeh, ki ostanejo, materah, ki čakajo, očetih, ki se bojijo, otrocih, ki kljub vsemu odrastejo.

Stephanus je nekega jutra odprl eno izmed njenih knjig. Na prvi strani je pisalo: To ni knjiga teme. To je knjiga ljudi, ki so se vračali iz nje. Dolgo je gledal zapis. Potem je knjigo tiho zaprl. Tisto zimo je prišlo veliko snega. Toda prvič po mnogih letih ga Stephanus ni povezoval s severom. Povezoval ga je z: toplimi sobami, čajem, Ursulinim pisanjem, Elizabethinim petjem ob peči.

Svet ni postal manj nevaren. Toda mogoče človek ne potrebuje popolnoma varnega sveta. Mogoče potrebuje samo kraj, kamor se lahko vrne. Nekega večera pa je Ursula med pisanjem nenadoma obstala. Stephanus je to opazil takoj.

»Kaj je?«

Ursula je počasi dvignila pogled. V njenih očeh ni bilo groze. Samo utrujenost.

»Včasih se bojim, da bodo ljudje moje zapise uporabili narobe.«

Stephanus je sedel nasproti nje. Dolgo ni odgovoril. Potem pa:

»Nekdo jih gotovo bo.«

Ursula se ni premaknila. Stephanus je nadaljeval:

»Ampak nekdo drug jih bo mogoče prebral ravno pravi trenutek in pravočasno zaprl vrata.«

Veter je zunaj stresel sneg z dreves. Ursula je gledala svoje roke.

»Gregor je mislil, da mora vse nositi sam.«

»Ja.«

»Lucijan tudi.«

Stephanus je prikimal. Tišina. Potem pa je Ursula zelo tiho rekla:

»Jaz tega nočem.«

Stephanusu je nekaj v prsih popustilo. Prvič je resnično verjel, da morda ne bo ponovila njihove usode. Ne zato, ker ne bi slišala teme. Ampak zato, ker se je naučila vrniti med ljudi. Pozno ponoči je Stephanus stopil ven pred hišo. Sneg je tiho padal na dolino. V oknu za njim je še vedno gorela svetilka.

In skozi steklo je videl Ursulo sključeno nad knjigami, utrujeno, živo. Pisala je o stvareh pod zemljo.

Toda še bolj je pisala o ljudeh nad njo. Stephanus je pogledal proti temnim hribom na severu. Nekje daleč: so še vedno obstajali rovi, pozabljene kapele, zvonovi, razpoke, in stare stvari, ki čakajo. Vedno bodo. Toda zdaj je obstajalo tudi nekaj drugega: knjiga, ki ni učila ljudi, kako odpreti temo — ampak kako se vrniti iz nje.

125. poglavje — Tisti, ki berejo ponoči

Minevala so leta. Ursulina knjiga je rasla počasi. Ne kot kronika. Ne kot sveta knjiga. Bolj kot zbirka opozoril, zgodb in drobnih človeških resnic, zapisanih med dolgimi zimami in tihimi večeri ob ognju. Nekateri zapisi so bili kratki: Če kraj želi, da poslušáš sam, odidi. Drugi daljši: o Gregorju, o zvonu pod kapelo, o rudarjih, o ljudeh, ki so preveč ljubili svoje mrtve.

Toda med vsemi temi temnimi stvarmi so bile vedno tudi strani o kruhu, vetru v travi, otroškem smehu in toplih sobah.

In rokah, ki človeka zadržijo, ko želi iti pregloboko v temo. Stephanus je razumel zakaj. Ker Ursula ni hotela napisati knjige strahu. Hotela je napisati knjigo vrnitve. Ko je bila starejša, so začeli prihajati ljudje. Ne množice. Posamezniki. Utrujeni popotniki. Menihi. Lovci. Rudarji. Nekateri so slišali govorice: o ženski, ki razume stare kraje, o knjigi, ki ne uči poslušanja, ampak preživetja.

Stephanus jih je opazoval z nezaupanjem. Vedno ga je skrbelo: kaj če pride nekdo, ki ne išče pomoči — ampak vrata? Toda Ursula je znala prepoznati razliko. Tisti, ki so hoteli moč, niso dolgo ostali. Tisti, ki jih je bilo strah, pa so pogosto ostali do jutra ob ognju. Nekega zimskega večera je prišel mlad učenjak iz velikega mesta na jugu.

S seboj je prinesel stare zemljevide in prepise pozabljenih simbolov. Ko je zagledal Ursuline knjige, so se mu oči zasvetile.

»To je neverjetno.«

Stephanus je takoj začutil nevarnost. Preveč navdušenja. Premalo strahu. Ursula pa je ostala mirna.

»Zakaj te zanima?«

Mladenič je razgrnil zemljevid. Na njem je bil označen star podzemni kompleks pod nekim samostanom.

»Mislim, da bi lahko dokazali obstoj—«

Ursula ga je prekinila.

»Ne.«

Moški je obstal.

»Niste me pustili dokončati.«

»Ni treba.«

Tišina. Ogenj je tiho prasketal. Potem je Ursula zaprla svojo knjigo in ga pogledala z utrujenimi očmi človeka, ki je videl preveč podobnih ljudi.

»Vsak človek, ki začne stavek z 'dokazali bi lahko', je že preblizu temu, da začne poslušati.«

Stephanus je skoraj prvič po dolгих letih videl nekoga, ki se je ob teh besedah resnično zamislil. Mladenič je dolgo molčal. Potem pa zelo tiho vprašal:

»Kako potem človek išče resnico?«

Ursula je pogledala proti oknu, kjer je snežilo v temi.

»Tako, da ne pozabi ljudi med iskanjem.«

Kasneje tisto noč je Stephanus našel Ursulo samo ob ognju.

»Bila si stroga.«

Ursula se je rahlo nasmehnila.

»Gregor ni bil dovolj.«

Tišina. Stephanus je sedel poleg nje.

»Včasih se bojim, da postajaš podobna njemu.«

Ursula je dolgo gledala plamene. Potem pa zelo mirno odgovorila:

»Vem.«

Stephanusu se je srce stisnilo. Toda Ursula je nadaljevala:

»Zato vedno pustim vrata hiše odklenjena.«

Pogledal jo je. Ona pa se je prvič tisti večer zares nasmehnila.

»Da me ljudje lahko pokličejo nazaj, če predolgo ostanem v knjigah.«

Veter je zunaj nosil sneg čez dolino. Svet pod zemljo je še vedno obstajal: tih, potrpežljiv, lačen poslušanja. Toda v hiši nad njim je gorel ogenj. In okoli njega so sedeli ljudje, ki so se naučili nekaj, česar stare stvari pod svetom morda nikoli ne bodo razumele: da človek ne ostane živ zato, ker nikoli ne pade v temo — ampak zato, ker ga nekdo pokliče nazaj po imenu.

V. DEL — SPOMIN

126. poglavje — Imena, ki vrnejo človeka

Leta so Stephanusa postarala tišje, kot je pričakoval. Ne v eni veliki spremembi. Ampak v drobnih trenutkih: počasnejših jutrih, rokah, ki jih je zeblo prej kot nekoč, dolgih pogledih skozi okno, in v tem, da je vedno pogosteje opazoval Ursulo, kot bi skušal preveriti, ali je še vedno tukaj. Ona pa je postajala vse bolj podobna nekemu, o katerem bodo ljudje nekoč pripovedovali zgodbe.

To ga je plašilo. In hkrati navdajalo s ponosom. Nekega poznega jesenskega dne je v dolino prišla starejša ženska z dvema otrokoma. Izčrpani. Blatni. Prestrašeni. Prosila je samo za prenočišče. Toda Stephanus je že po načinu, kako je Ursula pogledala najstarejšega dečka, vedel: nekaj ni prav. Fant ni govoril.

Samo sedel je ob peči in gledal plamen. Predolgo. Ursula je sedla nasproti njega.

»Kako ti je ime?«

Dolga tišina. Potem:

»Jan.«

Glas skoraj ni zvenel otroško. Ursula je zelo nežno vprašala:

»Kaj si slišal?«

Ženska je planila:

»Ne govori o tem.«

Toda Jan je še vedno gledal ogenj.

»V jami pod vasjo nekdo kliče moje ime.«

Stephanus je zaprl oči. Vedno ista vrata. Vedno nova oblika. Tisto noč je Ursula dolgo sedela z dečkom. Stephanus ju je opazoval iz druge strani sobe. Ni ga spraševala o: simbolih, rovih, glasovih. Vprašala ga je: kdo ga je naučil rezbariti les, ali zna plavati, katera hrana mu je všeč, ali ga je strah teme ali samo samote.

In počasi ... se je nekaj v fantu začelo vračati. Njegove oči so ponovno postale otroške. Ko je končno zaspal ob peči, je Stephanus tiho vprašal:

»Kaj si naredila?«

Ursula je pogledala spečega dečka.

»Spomnila sem ga, da je več kot glas, ki ga kliče.«

Tišina. Stephanus je začutil nekaj globoko bolečega in lepega hkrati. Ker je razumel: vsa njena leta med temi kraji so jo naučila ne samo, kako zapirati vrata — ampak kako vračati ljudi sebi. Pozneje tisto noč je Ursula zapisovala v svojo knjigo. Stephanus je po naključju prebral stavek: Stvari pod zemljo pogosto najprej vzamejo ime.

Zato mora človek včasih nekoga dolgo klicati nazaj, da se spomni, kdo je. Stephanus je dolgo gledal zapis. Potem sedel poleg nje.

»Gregorja ni imel kdo dovolj dolgo klicati nazaj.«

Ursula je zaprla oči.

»Vem.«

Veter je zunaj stresal gole veje.

»Ampak tebe smo.«

Ona ga je pogledala. In v tistem trenutku je Stephanus prvič zares videl razliko med Ursulo in vsemi starimi čuvaji: Lucijan je nosil skrivnosti sam. Gregor je nosil bolečino sam. Prvi poslušalci so poslušali sami. Ursula pa se je vedno vračala med ljudi. Mogoče je bilo ravno to razlog, da je tema ni mogla obdržati.

Preden sta šla spat, je Ursula odprla vrata hiše. Mrzel veter je zapihal v sobo. Stephanus jo je pogledal.

»Zakaj vedno to narediš?«

Ursula se je nasmehnila. Ne žalostno. Mirno.

»Da hiša nikoli ne pozabi, da ljudje prihajajo od zunaj.

Utrujeni. Prestrašeni. Izgubljeni.« Pogledala je v noč.

»In da mora nekje vedno goreti luč zanje.«

V daljavi je veter nosil zvok reke skozi temo. Globoko pod svetom so stare stvari še vedno čakale. Toda nad njimi je v eni hiši ostajala odprta vrata — in ljudje, ki so znali drug drugega poklicati nazaj po imenu.

127. poglavje — Ko začnejo drugi nositi luč

Zima tistega leta je bila dolga in ostra. Sneg je zaprl poti skozi hribe. Reka je zamrznila ob robovih. Veter pa je ponoči tulil okoli hiše kot nekaj izgubljenega. Toda hiša je ostajala polna ljudi. Ne vedno istih. Prihajali so: prestrašeni popotniki, rudarji, ki so slišali preveč odmevov, vdove, ki niso mogle nehati poslušati mrtvih, otroci, ki so sanjali glasove iz jam.

In Ursula ... Ursula jih ni učila poguma. Učila jih je vračanja. Stephanus je to opazoval vedno pogosteje. Ni jim govorila: da tema ne obstaja, da so njihove slutnje neumne, ali da morajo biti močni. Namesto tega jih je spraševala: kdo jih doma čaka, komu zaupajo, kdaj so nazadnje jedli, ali še znajo spati ob ognju brez poslušanja tišine.

Majhne stvari. Človeške stvari. In pogosto je bilo ravno to dovolj, da je nekaj v ljudeh ponovno postalo njihovo. Nekega večera je Jan — deček iz vasi z jamo — sedel ob peči in rezbaril kos lesa. Stephanus je opazil, da prvič po dolgem času izgleda miren.

»Kaj delaš?«

Fant je nekoliko zardel.

»Svetilko.«

Ursula je dvignila pogled iz knjige.

»Zakaj pa?«

Jan je nekaj časa molčal. Potem:

»Če kdo ponoči zaide.«

Tišina. Stephanusa je ob teh besedah nekaj stisnilo v prsih. Ker je razumel: luč se je začela prenašati naprej. Ne skozi knjige. Ne skozi skrivnosti. Skozi ljudi. Tiste noči Stephanus ni mogel spati. Sedel je zunaj pod nadstreškom in poslušal sneg. Ursula se mu je pridružila s toplo odejo okoli ramen.

Nekaj časa sta samo gledala bele kosme v temi. Potem je Stephanus vprašal:

»Ali misliš, da bo po nas ostalo kaj več kot zgodbe?«

Ursula se je rahlo nasmehnila.

»Zgodbe so več, kot ljudje mislijo.«

Veter je nosil sneg čez dvorišče. Stephanus pa je zmajal z glavo.

»Ne mislim legend.«

Dolga tišina. Potem je Ursula zelo tiho rekla:

»Mislim, da po človeku ostane predvsem način, kako je držal druge ljudi pokonci.«

Stephanus jo je pogledal. Ona pa je nadaljevala:

»Lucijan je ostal v tebi.

Gregor v meni. Tinejev brat v njegovem lesenem zvončku.« Sneg se je počasi nabiral na ograji.

»Ljudje ne izginejo popolnoma, dokler nekdo zaradi njih še vedno prižiga luč.«

Stephanus je zaprl oči. In prvič po mnogih letih ni pomislil na: vrata, rov, zvon, ali temo pod zemljo. Pomislil je na: ogenj, odprta vrata, imena, in ljudi, ki drug drugega kličejo nazaj domov. Pozno ponoči je veter za trenutek prinesel čuden zvok iz daljnih hribov. Nekaj med: odmevom, vzdihom, in skoraj pozabljenim petjem.

Stephanus je otrpnil. Stari strah se je za hip vrnil. Ursula pa je samo poslušala. Mirno. Potem je zelo počasi rekla:

»Svet nikoli ne bo popolnoma tih.«

Stephanus je pogledal proti temi.

»Ne.«

Ursula pa je nežno prijala njegov starajoči se dlan.

»Ampak zdaj je več ljudi, ki znajo drug drugega poklicati nazaj.«

V hiši za njima je gorela svetilka. Janova lesena svetilka je stala ob oknu. Majhna. Preprosta. Človeška. In daleč pod zemljo, kjer so stare stvari še vedno čakale na glasove ljudi, je mogoče prvič po dolgem času nekaj ostalo neslišano. Ker so nad njim ljudje govorili med seboj glasneje kot tema.

128. poglavje — Tišina, ki ni prazna

Pomlad je prišla pozno. Sneg se je dolgo držal v sencah pod gozdom, reke pa so bile hladne in hitre od taljenja. Toda hiša v dolini je ostajala polna toplote: glasov, korakov, vonja po kruhu, in ljudi, ki so prihajali ter odhajali. Stephanus je nekega jutra stal pred vrati in opazoval Jana, kako obeša svojo leseno svetilko pod nadstrešek.

Fant je med zimo zrasel. Ne samo v višino. V očeh je imel nekaj novega: mir človeka, ki se ne boji več vsake tišine.

»Lepo si jo naredil,« je rekel Stephanus.

Jan se je rahlo nasmehnil.

»Da jo bodo videli od daleč.«

Stephanus je pogledal svetilko. Preprosta. Nerodna. Topla. In za trenutek ga je zbolelo skoraj do solz. Ker je razumel: to je odgovor, ki so ga vsi iskali toliko let. Ne veliki obredi. Ne skrivna znanja. Ne vrata. Samo luč, ki jo nekdo pusti prižgano za drugega človeka. Tisto pomlad je Ursula dokončala svojo knjigo.

Ni ji dala naslova. Ko jo je Stephanus prvič držal v rokah, je pričakoval: zemljevide, opozorila, stare simbole. Vse to je bilo notri. Toda med njimi tudi: recept za kruh Elizabethe, zapis o tem, kako Lucijan nikoli ni znal pravilno zakuriti peči, Gregorjev stavek o tem, da nekateri ljudje hodijo med mirom in temo, in cela poglavja o tem, kako človeka vrniti sebi, ko začne poslušati pregloboko.

Na zadnji strani pa je pisalo: Če bereš to knjigo zato, da bi našel vrata, jo zapri. Če jo bereš zato, ker si izgubil pot nazaj med ljudi, potem ostani ob ognju. Stephanus je dolgo sedel s knjigo v naročju. Potem jo je tiho zaprl.

»Dobra je.«

Ursula se je skoraj otroško nasmehnila.

»To ni odgovor.«

Stephanus jo je pogledal.

»Ne.

Ampak mogoče odgovori niso najpomembnejša stvar.« Tišina. Potem je dodal:

»Mogoče je pomembneje, da človek po branju ne ostane sam.«

Nekega večera je prišel sel iz južnih mest. Prinesel je novice: o novih rudnikih, o vojnah, o kugi, o ljudeh, ki še vedno iščejo stare podzemne poti. Svet se ni spremenil. Še vedno je kopal. Še vedno iskal. Še vedno poslušal. Stephanus je ob teh novicah začutil staro utrujenost. Toda Ursula je ostala mirna.

»Vedno bodo obstajali novi rovi.«

Sel jo je pogledal.

»In kaj potem?«

Ursula je nekaj časa molčala. Potem:

»Potem morajo obstajati tudi novi ognji.«

Tisto noč Stephanus dolgo ni mogel spati. Stopil je ven pred hišo. Pomladni veter je premikal travo po dolini. Nad hribi so sijale zvezde. In prvič po vseh teh letih je opazil nekaj nenavadnega: ni več poslušal teme. Poslušal je hišo za sabo: Elizabethin tih smeh, Janovo rezbarjenje lesa, Ursuline korake po podstrešju, življenje.

Globoko pod zemljo so stare stvari še vedno čakale. Vedno bodo. Toda mogoče to ni konec sveta. Mogoče je to samo del njega. Tako kot: žalost, izguba, hrepenenje, in strah. Stephanus je pogledal svetilko pod nadstreškom. Majhna luč v veliki temi. Potem pa se je zelo počasi nasmehnil. Ker je končno razumel nekaj, kar je Ursula vedela že dolgo: tema ne izgine zato, ker jo uničiš.

Ampak zato, ker ljudje vedno znova izberejo svetlobo drug v drugem.

129. poglavje — Stari človek in reka

Leta so začela teči hitreje. Ali pa se je tako samo zdelo Stephanusu. Nekega jutra je stal ob reki in opazoval svoj odsev v vodi: sive lase, utrujene oči, roke, polne brazgotin. In pomislil je, kako nenavadno je, da človek lahko preživi toliko teme — potem pa ga najbolj prestraši čas. Reka je tekla naprej proti severnemu morju, kot vedno.

Ni se menila za vrata, poslušalce, zvonove, ali ljudi. in Samo tekla je.

In mogoče je bilo v tem nekaj tolažilnega. Ursula je medtem postala tista, h kateri so prihajali drugi. Ne kot k prerokinji. Ne kot k svetnici. Kot k nekemu, ki zna sedeti v temi, ne da bi pustil, da te pogoltne. Stephanus jo je včasih opazoval iz daljave: kako posluša prestrašene ljudi, kako daje otrokom jesti, kako zapira knjige, ko vidi, da nekdo začne iskati napačne stvari, in kako vedno znova vrača pogovor nazaj k življenju.

K hrani. K družini. K spanju. K jutru. K stvarem, ki človeka držijo med živimi. Takrat je razumel: Ursula ni postala čuvaj vrat. Postala je čuvaj ljudi. Nekega poletnega večera je sedel z njo pred hišo. Jan je v bližini učil mlajše otroke rezbariti lesene svetilke. Elizabetha je pela med obešanjem zelišč pod streho.

Veter je dišal po travi in reki. Stephanus je dolgo molčal. Potem pa vprašal:

»Ali misliš, da sem bil dober oče?«

Ursula ga je pogledala presenečeno. Kot da tega vprašanja ni pričakovala. Stephanus pa je gledal proti hribom.

»Ves čas sem bil prestrašen.

Ves čas sem mislil, da te bom izgubil.« Tišina. Ursula je zelo nežno odgovorila:

»Ata ... ljudje, ki se ne bojijo izgubiti drugih, pogosto ne znajo zares ljubiti.«

Te besede so ga skoraj zlomile. Ker je v njih bilo nekaj strašno preprostega in resničnega. Ursula je nadaljevala:

»Ampak nikoli me nisi pustil same v temi.«

Stephanus je zaprl oči. Veter je šumel med drevesi kot oddaljeno morje. In prvič po vseh teh letih je začutil, da mogoče ni preživel zato, ker je bil močan. Ampak zato, ker so se vedno znova vračali drug k drugemu. Tisto noč ni mogel spati. Stopil je do reke. Luna je osvetljevala počasno vodo, nad dolino pa je visela mehka poletna megla.

Stephanus je poslušal reko, veter in oddaljene glasove iz hiše.

In nekje zelo globoko pod vsem tem ... je skoraj pričakoval staro petje. Toda ni ga bilo. Ne zato, ker je izginilo. Ampak zato, ker ga ni več poslušal. Nasmehnil se je sam pri sebi. Star človek ob reki. In prvič po dolgem času ni mislil na: vrata, izgubljene glasove, ali temo pod svetom. Mislil je samo na: hišo z lučjo v oknu, ljudi v njej, in dolgo pot, ki jih je vse pripeljala nazaj domov.

Reka je tekla naprej skozi noč. In nad njo, v svetu živih, so ljudje še vedno drug drugega klicali po imenu — glasneje, kot je tema kadarkoli znala.

130. poglavje — Ko nekdo ostane za tabo

Jeseni je Stephanus začel hitreje ugašati. Ne nenadoma. Tiho. Kot ogenj, ki še vedno greje sobo, čeprav plameni niso več visoki. Ursula je to opazila prva. Njegovi koraki so postali počasnejši. Roke so se mu včasih tresle, ko je rezal kruh. Pogosteje je sedel pred hišo in samo poslušal dolino. Toda nikoli se ni pritoževal.

Stephanus je bil človek, ki je celo utrujenost nosil mirno. Nekega hladnega večera sta sedela sama pod nadstreškom. Dež je rahlo padal po strehi. Jan in Elizabetha sta bila v hiši ob ognju. Ursula je popravljala stare zapiske, Stephanus pa je gledal svetilko ob vratih. Tisto prvo leseno svetilko, ki jo je Jan izdelal kot deček.

Z leti je potemnela od dežja in vetra. Toda še vedno je gorela.

»Lepa je,« je rekel tiho.

Ursula je dvignila pogled.

»Katera?«

Stephanus je pokazal proti luči.

»Ta.

Ker ni popolna. In ker kljub temu sveti.« Ursula se je nasmehnila. Potem pa je opazila nekaj v njegovem obrazu. Nekaj mirnega. Preveč mirnega.

»Ata.«

Stephanus je dolgo molčal. Potem:

»Mislim, da sem utrujen.«

Besede so bile preproste. Toda Ursula je začutila, kako se ji nekaj v prsih stisne. Veter je nosil dež čez dvorišče. Stephanus pa je nadaljeval:

»Dolgo sem mislil, da moram ves čas paziti, da se tema ne vrne.«

Pogledal je hišo. Svetlobo v oknih. Ljudi v njej.

»Zdaj pa mislim, da bodo drugi znali prižgati ogenj tudi brez mene.«

Ursuline oči so se napolnile s solzami.

»Ne govori tako.«

Stephanus se je zelo rahlo nasmehnil.

»Vsi ljudje enkrat postanemo zgodbe.«

Tišina. Dež. Veter. Toplota hiše za njima. Potem je Ursula tiho vprašala:

»Te je strah?«

Stephanus je dolgo gledal v temo doline. In prvič po vseh teh letih odgovoril povsem iskreno:

»Manj kot nekoč.«

Pogledal jo je.

»Ker vem, da ne boš ostala sama.«

Tisto noč Ursula ni pisala. Samo sedela je ob očetu, medtem ko je spal v starem stolu ob peči. Jan je tiho popravljaj svetilko. Elizabetha je pletla v kotu. Nihče ni govoril glasno. Kot da vsi razumejo, da obstajajo trenutki, ki jih človek ne sme motiti z besedami. Stephanus se je v spanju rahlo premaknil.

In za trenutek zašepetal nekaj skoraj neslišnega:

»Lucijan ... Gregor ...«

Ursula ga je prijala za roko.

»Tukaj smo.«

Stephanus je počasi odprl oči. Pogledal: Ursulo, Elizabetho, Jana, ogenj, svetilko ob vratih. In v njegovem utrujenem pogledu je bilo nekaj, česar Ursula prej ni nikoli videla: mir človeka, ki je končno verjel, da mu ni treba več samemu stražiti teme. Zunaj je veter nosil dež čez dolino. Globoko pod svetom so stare stvari še vedno čakale.

Toda nad njimi je v eni hiši gorela luč, in okoli nje so sedeli ljudje, ki so se naučili najtežje stvari od vseh: kako ostati drug ob drugem, tudi ko nekdo počasi odhaja iz teme sveta v tišino spomina.

131. poglavje — Zadnja dolga zima

Zima je prišla zgodaj. Stephanus je vse več časa preživel ob peči, zavrt v težko volneno odejo, medtem ko je veter nosil sneg čez dolino. Ni bil bolan. Samo star. In Ursula je počasi začela razumeti razliko. Staranja ne premagaš. Lahko ga samo spremljaš z dovolj ljubezni, da človek ne odide sam.

Stephanus je nekega večera prosil Ursulo:

»Preberi mi nekaj.«

Ne o vratih. Ne o temi. Zgodbo o Lucijanu. Ursula je brala dolgo v noč: o starem možu, ki je znal poslušati veter, o človeku, ki je bil prestrašen in je kljub temu ostal, o prvih ognjih ob snežnih nevihtah. Stephanus je poslušal z zaprtimi očmi. In ko je končala, je zelo tiho rekel:

»Nisem vedel, da bo nekdo nekoč tako lepo nosil naše spomine.«

Nekega jutra je Stephanus poklical Jana. Dolgo sta sedela sama pred hišo. Potem mu je Stephanus podal star nož, ki ga je nosil skoraj vse življenje. Jan je obstal.

»Ne morem tega vzeti.«

Stephanus pa se je nasmehnil.

»Lahko.

Ker ni pomembno, kdo nosi nož. Pomembno je, kdo pusti vrata odprta za druge.« Jan je jokal, ko je sprejel darilo. In Stephanus je prvič v njem videl ne več izgubljenega dečka — ampak človeka, ki bo znal nositi luč naprej.

Tisto noč je veter iz severa prinesel star zvok. Nekaj med: oddaljenim petjem, šepetom, in globokim vzdihom zemlje. Jan je otrpnil. Elizabetha zaprla oči. Toda Stephanus ... Stephanus se je samo naslonil nazaj v stolu. In prvič ni segel po strahu. Pogledal je Ursulo.

»Slišiš?«

Prikimala je.

»Ja.«

Dolga tišina. Potem pa je Stephanus mirno rekel:

»Naj poje.

Mi imamo ogenj.«

Stephanus je odšel sredi noči. Tiho. Brez bolečine. Ursula je sedela ob njem, ko je njegov dih postajal počasnejši. Elizabetha mu je držala roko. Jan je sedel pri vratih s prižgano svetilko. Stephanus je zadnjič odprl oči. Pogledal: hišo, ogenj, ljudi okoli sebe. In zelo tiho zašepetal:

»Nihče ni ostal sam.«

Potem je izdihnil. In v sobi ni bilo teme. Samo žalost. Človeška. Topla. Polna ljubezni.

Na pogreb so prišli ljudje iz oddaljenih vasi, rudnikov in samostanov.

In cest, po katerih je Stephanus nekoč hodil. Nekateri so poznali resnico. Drugi samo zgodbe. Toda vsi so vedeli nekaj: ta človek je znal prižgati ogenj za druge. Ursula ni govorila dolgo. Samo:

»Moj oče ni premagal teme. Naučil je ljudi, da v njej ne hodijo sami.« Veter je nosil sneg čez pokopališče. In neke daleč pod zemljo ... je nekaj ostalo tiho.

132. poglavje — Po človeku ostane način

Po Stephanusovi smrti hiša ni postala prazna. To je Ursulo sprva presenetilo. Še vedno so prihajali ljudje. Še vedno je gorela svetilka. Še vedno je nekdo sedel ob ognju in poslušal utrujene popotnike. Ker po človeku pogosto ne ostanejo stvari. Ostane način, kako je držal druge pokonci. Jan je nekega večera obesil novo svetilko poleg stare.

»Da bo več svetlobe.«

Ursula je ob tem prvič po pogrebu zares nasmehnila.

Leta kasneje je Ursulina knjiga krožila med ljudmi. Prepisovali so jo: menihi, učitelji, rudarji, matere, popotniki. Nekateri so iz nje iskali skrivnosti. Toda večina je v njej našla nekaj drugega: opomin, da človek ne sme predolgo poslušati teme sam. Na zadnjih straneh pa je Ursula vedno pustila prazen prostor.

Ko jo je Jan vprašal zakaj, je odgovorila:

»Ker zgodba še ni končana.«

Ursula je v starosti pogosto hodila do reke. Sedela je ob vodi tako kot nekoč Stephanus. In včasih ... zelo redko ... je v vetru še vedno slišala: oddaljeno petje, zvonove, globoke odmeve pod zemljo. Svet pod svetom ni izginil. Nikoli ne bo. Toda Ursula se ni več bala. Ker je vedela nekaj, česar mlada deklica nekoč ni: da je največja obramba proti temi preprosto to, da človek drugemu odgovori, ko ga pokliče po imenu.

Nekega zimskega večera je mlad popotnik obstal pred hišo v dolini. Sneg mu je segal do kolen. Bil je utrujen. Prestrašen. Toda v daljavi je zagledal svetlobo. Majhno svetilko pod nadstreškom. Potrkal je trikrat. Počasi. Vrata so se odprla. Toplota ognja je padla v noč. In starejša Ursula je z mirnim glasom rekla:

»Pridi noter.

Nihče ne bi smel ostati sam v temi.« Veter je nosil sneg čez dolino. Reka je tekla skozi noč. Globoko pod svetom so stare stvari še vedno čakale. Toda nad njimi so ljudje še naprej: prižigali luči, pripovedovali zgodbe, žalovali skupaj, ljubili, in drug drugega klicali nazaj domov. In mogoče je bilo prav to najstarejše, najmočnejše in najbolj človeško varovalo pred temo.

POJASNILA

Roman je napisal ChatGPT Plus po napotkih Sreča Zakrajška, v okviru projekta: Ustvarjalnost umetne inteligence. V okviru tega projekta je nastalo že več knjig o ustvarjalnosti umetne inteligence, pesniških zbirk in drugih gradiv, ki so prosto dostopna v digitalni knjižnici Slovenije.

Poročilo ChatGPT

Pri pisanju romana *METVLIE – Roman o pozabljenem spominu* sva sodelovala s Srečom Zakrajškom na način ustvarjalnega in vsebinskega soustvarjanja literarnega besedila, umetna inteligenca ChatGPT pa je ustvarjalno sodelovala pri razvoju pripovedne strukture, oblikovanju dialogov, razširjanju posameznih prizorov, slogovnem oblikovanju besedila, gradnji atmosfere ter pri povezovanju zgodovinskih in psiholoških elementov romana v celovito romaneskno in delno fantazijsko pripoved.

Srečo Zakrajšek je pri nastajanju romana določil osnovno idejo zgodbe, nekatere like in glavne motive ter zgodovinsko ozadje. Njegov delež je obsegal tudi nekatere popravke teksta.

Moj delež kot umetne inteligence ChatGPT je bil predvsem pomoč pri literarni nadgradnji pripravljenih in razvoju novih idej. Pri pisanju sem sodeloval z razvojem opisov prostora, vzdušja in psihološke napetosti, pri oblikovanju dialogov med literarnimi osebami, pri slogovni izgradnji posameznih prizorov ter pri razširjanju zgodbe v povezano romaneskno strukturo. Pomagal sem tudi pri gradnji skrivnostne atmosfere, ritma pripovedi, zgodovinske interpretacije posameznih dogodkov in pri jezikovni ter slogovni obdelavi besedila.

Roman *METVLIE* je tako rezultat kombinacije avtorske idejne zasnove Sreča Zakrajška in uporabe umetne inteligence ChatGPT kot ustvarjalnega in podpornega orodja pri literarnem razvijanju, strukturiranju in jezikovni obdelavi romanesknega besedila.

Poročilo Sreča Zakrajška

Za roman sem pripravil nekaj izhodišč na treh straneh teksta, ki jih je nato ChatGPT umetelno razširil na 220 strani kar logično razdelanega teksta, z nekaterimi fantazijskimi vložki in z dobrimi opisi različnih situacij in zanimivimi pogovori.

Kratka predstavitev romana, ki jo je pripravil ChatGPT

METVLIE – Roman o pozabljenem spominu je skrivnostni, deloma fantazijski zgodovinski roman, ki povezuje sedanost in preteklost. Zgodba se odvija na Bloški planoti, kjer se skozi družinske skrivnosti, stare zapise in podzemne hodnike razkriva tema pozabljenega spomina, krivde in nevarne resnice. Roman prepletajo tri časovne ravni: sodobno zgodbo Jakoba, zgodbo iz leta 1655, ko po napadu jezdecev izgine deklica Ursula in zgodbo iz rimskih časov na tem področju.

Roman se začne v sedanosti. Jakob se po smrti dedka Jožeta vrne na staro domačijo na Blokah. Hiša deluje prazna, hladna in skoraj živa, kot da skriva dolgo zamočane skrivnosti. Med pospravljanjem podstrešja odkrije star kovček, ki mu ga je dedek nekoč omenil in predstavlja zaklenjen spomin družine, ki ga nihče ni želel odpreti. V kovčku najde: rimski srebrnik, star zemljevid, pisma v stari nemščini, ime »METVLIE«. To ime je star zapis kraja Metulje oziroma širšega območja Bloške planote, kjer je nekoč peljala rimska cesta. Jakob začuti nelagodje, saj stvari delujejo starejše in pomembnejše, kot je pričakoval. Posebej skrivnostno je pismo z imenom Elizabetha Kurland.

Jakob začne raziskovati pismo in pokliče Teo, prijateljico oziroma znanko, ki razume stare jezike in zgodovinske zapise. Skupaj ugotovita, da pismo govori o: begu ljudi s severa (Baltika), veri, gozdu, krvi, kraju, kjer »nekaj ne bi smelo biti odkrito«.

Tea prevede del stavka: »Kar je zakopano v gozdu, ne pripada nikomur, ki nosi naše ime.« Ta stavek postane eden glavnih motivov romana. Nakazuje: staro družinsko prekletstvo, prepoved raziskovanja, nevarnost, povezano z zakopanim predmetom ali skrivnostjo.

Jakob prvič začuti resničen strah. Ne gre več samo za družinsko zgodovino, ampak za nekaj večjega in starejšega. Poglavje ustvarja napetost in nakazuje, da ima družina povezavo z dogodki iz preteklosti. Naslednje jutro Jakob odide do starega drevesa pred hišo. Pod drevesom stoji staro znamenje z letnico, povezano z izginotjem deklice Ursule. Jakob sreča skrivnostno stanko, ki mu pove, da je Ursula pred stoletji izginila, da je njena mati Elizabetha dolga leta prihajala molit pod lipo. In da Ursula ni bila edina, ki je izginila na Blokah.

Pomembno je tudi, da stanka ve za kovček. To pomeni, da skrivnost ni popolnoma pozabljena in da imajo nekateri domačini še vedno znanje o dogodkih iz preteklosti.

Zgodba se premakne v leto 1655. Spoznamo: Elizabetho, njenega moža Stephanusa, njuno hčer Ursulo. Družina živi na Bloški planoti v težkih zimskih razmerah. Že od začetka je prisoten občutek nevarnosti. Ursula nariše jezdece med drevesi, še preden se zares pojavijo. To daje slutnjo, da ima deklica posebno občutljivost oziroma intuitivno povezavo z nečim temnim. Spoznamo življenje v 17. stoletju, strah ljudi pred Turškimi in razbojniškimi vpadi, izoliranost Bloške planote, psihološko napetost pred katastrofo.

Zgodi se prvo izrazito nasilno poglavje romana. Jezdec vdrejo v hišo. Stephanus skuša zaščititi družino, vendar je premagan. Ursula je ugrabljena. Ko jezdec izginejo v noč, ostane samo: požgana vas, sledovi v snegu, raztrgan kos Ursuline kite.

S tem se začne osrednja skrivnost romana: zakaj so odpeljali prav Ursulo, kdo so jezdec, kakšna je povezava med deklico in starim podzemljem ter rimskimi ostanki pod gozdovi.

Roman uspešno povezuje zgodovinski realizem, psihološko napetost in skoraj mistično grozo. Posebnost zgodbe je počasno razkrivanje skrivnosti, kjer vsak predmet, simbol ali stavek pomeni del večje sestavljanke.

Bralec lahko spozna tudi zmožnosti in omejitve umetne intelligence.

Ddr. Srečo Zakrajšek

Učitelj, raziskovalec in publicist sreco.zakrajsek@iam.si

[Srečo Zakrajšek](#) – povezava na cobiss.si

